

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**MOLLA FENÂRÎ VE AİLESİNİN
BURSA KÜLTÜRÜNE KATKILARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Tuba Nur SARAÇOĞLU

BURSA - 2009

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**MOLLA FENÂRÎ VE AİLESİNİN
BURSA KÜLTÜRÜNE KATKILARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

Tuba Nur SARAÇOĞLU

Danışman

Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL

BURSA - 2009

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 700622003 numaralı Tuba Nur SARAÇOĞLU'nun hazırladığı "Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, **28/07** 2009 günü **10:30. - 11:30.** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin .....**BAŞARILI**..... (başarılı/başarısız) olduğuna ...**oybirliği**..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Mustafa Kara

Uludağ Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı)

Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL

Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Mefail HIZLI

Uludağ Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Mefail HIZLI

.../.../2006

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Erkan İŞİĞİÇOK

ÖZET

Yazar	: Tuba Nur SARAÇOĞLU
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: İslam Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: ix + 107
Mezuniyet Tarihi	: .... /.... / 2009
Tez Danışman(lar)ı	: Prof Dr. Hüseyin ALGÜL

MOLLA FENÂRÎ VE AİLESİNİN BURSA KÜLTÜRÜNE KATKILARI

Bu çalışmanın konusu Molla Fenârî ve onun soyundan gelen Fenârîzâdeler'in biyografilerinin tesbit edilmesi ve bu ailenin bir şehir kültürüne yaptıkları katkının Bursa ölçeğinde ele alınmasıdır.

Akademik hayatın birinci basamağı olan yüksek lisans dönemine ait bu çalışmanın ilk hedefi, alanın kaynak ve problemlerini tanımak ve belli bir konuyu bu çerçevede ele almanın yöntem ve üslubunu kavramaktır. Çalışmada Molla Fenârî ve ailesinin en güvenilir biyografi bilgilerine ulaşmak ve ailenin Bursa'da yaptıkları eserler tesbit edilerek bunların tarihi seyrini incelemek hedeflenmiştir.

Bu amaçları gerçekleştirmek üzere öncelikle biyografi eserleri, Bursa vefeyatnameleri ve aile mensubu kişiler hakkında daha önce yapılan çalışmalar incelenmiştir. Aileye ait vakfiyeler ve çeşitli kaynaklarda karşılaşılan şecereler karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve Fenârîzâdeler arasındaki akrabalık ilişkileri en sağlıklı haliyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bursa üzerine yapılan çalışmalardan yola çıkılarak Fenârîzâdeler'in bu şehirdeki eserleri tesbit edilmiş, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Başbakanlık Devlet Arşivi'nden elde edilen belgelerle bu eserlerin geçirdiği değişimler ele alınmış ve bu günkü durumları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Molla Fenârî, Fenârîzâdeler, Bursa.

ABSTRACT

Author : Tuba Nur SARAÇOĞLU
University : Uludağ University
Department : Islamic History and Art
Subfield : Islamic History
Composition of the thesis : Master's thesis
Nu. of pages : ix + 107
Graduation date :
Supervisor : Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL

The Contrubition of Molla Fenari and his family to the culture of Bursa

The subject-matter of the present work is the biography of Molla Fanārī together with his descendents Fanārīzādes and their contribution to the city culture in the context of Bursa.

The primary aim of this thesis which constitutes the first step of the academic life is to become familiar with the sources and problems of the field and to perceive the method and the style in which a particular subject-matter should be dealt with. In the work, it is also aimed to reach the most reliable information on Molla Fanārī and his family and to determine the works they founded and the historical stages they underwent.

The biography works, Bursa *vafayatnāmas* and the earlier researches on the family members were analyzed. The *waqfiyas* and the genealogies in the various sources were analyzed comparatively. By so doing, it was sought to set forth the family relationships between Fanārīzādes in the most reliable way. Based on the studies on Bursa, Fanārīzādes' works in the city were determined, and by means of the documents obtained from General Directorate for Foundations and Prime Ministry General Directorate of the State Archives the changes these works underwent and their present conditions were dealt with.

ÖNSÖZ

Osmanlı ilmiye teşkilâtı ve ulema biyografileri hakkında kütüphanelerimizde birçok kaynak eser mevcuttur. Bu eserler genellikle, ele aldıkları kişilerin hangi ilmî süreçten geçtikleri ve hangi göreve getirildiklerine dair bilgi vermektedir. Bununla birlikte özellikle biyografi kaynaklarından hareketle ortaya konulan ve farklı açılardan değerlendiren eserlerin sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Osmanlı döneminde nüfuzlu bir ulema ailesini bütün bireyleri ele alan çalışmalara zaman zaman tesadüf edilse de böyle bir ailenin, içinde buldukları şehrin ya da şehirlerin kültürüne katkıları bakımından değerlendiren araştırmalara maalesef rastlanmamaktadır. İşte bu araştırma, ünlü bir Osmanlı bilim adamının ve soyuna mensup olanların bir şehre ve kültürüne kazanımlarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmamızda bir ulema ailesi olarak Fenârîzâdeler'in yalnızca biyografilerine yer verilmemiş, onların birçoğunun yaşadığı ve çeşitli eserler bıraktığı Bursa şehrine olan katkıları üzerinde de durulmuştur. Tezimizin Birinci Bölüm'ünde ailenin ilk üyesi olan Molla Fenârî'nin hayatı, eserleri ve ilmiye içerisindeki etkisi değerlendirilmiştir. İkinci Bölüm'de Molla Fenârî neslinden gelen Fenârîzâdeler'in tek tek biyografileri, eserleri, ilmî ve siyasi ilişkilerine yer verilmiştir. Üçüncü Bölüm'de ise Molla Fenârî ve ailesinin Bursa ve diğer şehirlerde yaptırdıkları eserler ele alınmıştır.

Bu çalışma sırasında ufuk açıcı eleştirileri ve anlayışı ile hem destek hem örnek olan değerli danışmanım Prof. Dr. Hüseyin Algül'e, tezin bütün aşamalarında özverisi, hoşgörüsü, ilmî ve manevi desteği ile her zaman yanımda olan muhterem hocam Prof. Dr. Mefail Hızlı'ya, İstanbul'daki araştırmalarımız sırasında çalışmalarımız takip ederek yol gösteren aziz üstadım Prof. Dr. İsmail Kara'ya, her gün yüzlerce okuyucuya hizmet eden İSAM çalışanlarına, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki taramalarımız sırasında bizlere yardımcı olan İsmail Erkan Bey'e en kalbi şükranlarımı sunuyorum. Bana her zaman destek veren anne ve babama da hürmetlerimi sunuyorum.

Bursa, 07.07.2009

Tuba Nur SARAÇOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Problemi ve Hedefleri	1
Araştırmanın Önemi.....	1
Araştırma Metodu	2
Araştırmanın Kaynakları.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MOLLA FENÂRÎ

A. HAYATI.....	9
1. Lakabı ve Soyu.....	9
2. Eğitimi.....	10
3. Görevleri	10
4. Siyasi Bağlantıları.....	11
5. Seyahatleri.....	13
6. Molla Fenârî'nin Kör Oluşu ve İvaz Paşa İle Sürtüşmeleri.....	13
7. İkinci Kez Hacca Gidişi ve Vefatı.....	15
B. BİR MUTASAVVIF VE ÂLİM OLARAK MOLLA FENÂRÎ	16
1. Tasavvufî Terbiyesi.....	16
2. İlmî Yolculuğu	19
C. ETKİSİ	21
1. Talebeleri	21
a. Molla Yegân	21
b. Kadızâde-i Rûmî.....	22
c. Muhyiddin Kâfiyeci.....	22
d. Yakub el-Esved, Yâkub el-Asfar	22
e. Emir Sultan	23
2. Ailesi	23
3. Eserleri	23

İKİNCİ BÖLÜM

FENÂRİZÂDELER

A. FENÂRİZÂDELER VE AİLENİN SOY AĞACI.....	29
1. Ailenin İlk Dokuz Nesli	30

a. İlk Nesil Fenârîler	30
(1) Molla Fenârî'nin Çocukları	30
(a) Mehmed Şâh Fenârî	30
(b) Yûsûf Bâî	31
(c) Diğer çocukları	32
b. İkinci Nesil Fenârîler	32
(1) Mehmed Şâh'ın Çocukları	32
(a) Hasan Çelebi Fenârî	33
(b) Zeynüddin Fenârî	34
(2) Yûsûf Bâî'nin Oğulları	34
(a) Alaaddin Ali Fenârî	34
(b) Ahmed Paşa Fenârî	35
c. Üçüncü Nesil Fenârîler	36
(1) Zeynüddin Efendi'nin Çocukları	36
(a) Molla Hasan Çelebi	36
(2) Alaaddin Ali'nin Çocukları	36
(a) Muhyiddin Mehmed Şâh	37
(b) Muhyiddin Çelebi	37
d. Dördüncü Nesil Fenârîler	39
(1) Muhyiddin Mehmed Şâh Efendi'nin Çocukları	39
(a) Yûsûf Efendi	39
(b) Abdülbâki Efendi	39
e. Beşinci Nesil Fenârîler	39
(1) Yûsûf Efendi'nin Çocukları	39
(a) Mehmed Efendi	39
(b) Pîrî Efendi	40
f. Altıncı Nesil Fenârîler	40
(1) Pîrî Efendi'nin Oğlu Mahmûd Efendi	40
g. Yedinci Nesil Fenârîler	40
(1) Mahmûd Efendi'nin Oğulları	40
(a) Mehmed Şâh Fenârî	40
(b) Şeyhî Mehmed Efendi	40
h. Sekizinci Nesil Fenârîler	40
(1) Şeyhî Mehmed'in Oğulları	40
(a) Seyyid Ahmed Efendi	41
(b) Seyyid Mehmed Efendi	41
i. Dokuzuncu Nesil Fenârîler	41
(1) Seyyid Mehmed Efendi'nin oğlu Latîf Efendi	41
2. Soyağacına Dâhil Edilmeyen Fenârîzâdeler	42
a. Mahmud Kemaleddin Fenârî	42
b. Damad Mehmed Raşid	43
c. Mâide Fenârî	43
d. Seyyid Ali Efendi	43
3. Aileye Ait Soyağaçlarının Karşılaştırılması	43
4. Fenârîzâdeler'in Diğer Ulema Aileleriyle Akrabalıkları	46
B. FENÂRÎZÂDELER ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER	48
1. Eserleri	48
a. Mehmed Şâh b. Şemseddin'e Ait Olan Eserler	48

b. Alaaddin Fenârî'ye Ait Olan Eserler	49
c. Hasan Çelebi Fenârî'ye Ait Olan Eserler	49
d. Muhyiddin Çelebi'ye Ait Olan Eserler	51
e. Muhyiddin Mehmed Şâh'a Ait Olan Eserler.....	52
f. Ubeydullah b. Yakub el-Fenârî'ye Ait Olan Eserler	52
2. Meslekleri	52
a. Müderrislik.....	52
b. Kadılık	52
c. Kazaskerlik	53
d. Şeyhülislamlık	53
e. Nakibüleşraflık.....	53
f. Başdeftardalık, Nişancılık ve Vezirlik	53
3. Vakıfları ve Vakfiyeleri	53
a.Molla Fenârî ve İsa Bey Vakfiyesi.....	54
b. Ali Çelebi Vakfiyesi	56
c. Şemsi Bey Fenârî Vakfiyesi.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOLLA FENÂRÎ VE AİLESİNE AİT YAPILAR

A. BURSA'DA FENÂRÎZÂDELER'E AİT YAPILAR	61
1. Camiler.....	61
a. Ahmed Paşa Fenârî Camii.....	61
b. Hoca Efendi Mescidi	63
c. İsa Bey Fenârî Camii	64
d. Molla Fenârî Camii.....	66
2. Medreseler.....	68
a. Molla Fenârî Medresesi	68
b. İsa Bey Fenârî Medresesi.....	69
c. Ahmed Paşa Fenârî Medresesi	70
3. Tekkeler	70
a. Ahmed Paşa Fenârî Tekkesi / Hayreddin Efendi Tekkesi (Halvetî)	70
4. Mektepler	71
a. Ahmed Paşa Mektebi	71
5. Hamamlar.....	71
a. Çömlekçiler Hamamı	71
b. Haydarhane Hamamı	72
c. İbrahim Paşa Hamamı	73
d. İncirlice Hamamı	74
6. Çeşmeler	75
a. Ahmed Paşa Fenârî Camii Çeşmesi	75
b. Çatalçeşme.....	75
c. İsa Bey Fenârî Çeşmeleri	75
7. Fenârî Adı Taşıyan Mahalleler.....	76
a. Ahmed Paşa Fenârî Mahallesi.....	76
b. İsa Bey Fenârî Mahallesi	76
c. Molla Fenârî Mahallesi	76

B. FENÂRÎZÂDELER'E AİT OLAN BURSA DIŞINDAKİ YAPILAR	77
1. Camiler.....	77
a. Fenârî Mescidi	77
b. Fenârî İsa Camii.....	78
c. Molla Fenârî Mescidi.....	79
d. Molla Fenârî Mescidi.....	80
e. Molla Fenârî Camii	80
2. Medreseler.....	81
a. Taylûniye Medresesi.....	81
3. Mektepler	81
a. Fenârî Mektebi	81
b. Muhyiddin Fenârî Mektebi	82
4. Hamamlar	82
a. Acı Hamam / Park Hamamı	82
b. Çukurçeşme Hamamı.....	82
c. Fenârî Hamamı	83
SONUÇ	84
BİBLİYOGRAFYA	86
EKLER	95

GİRİŞ

Araştırmanın Problemi ve Hedefleri

Bu araştırma, Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde ilmiyeyi şekillendiren en önemli isimlerden biri olan Molla Fenârî ve evladı olan Fenârîzâdeler'in ilmî ve sosyal eserleri ile Osmanlı dönemine katkılarını incelemektedir. Bu bağlamda Bursa, hem Molla Fenârî'nin hem de aile üyelerinden en etkili olanlarının ilk dönemlerde yaşadığı yer olması bakımından özellikle mercek altına alınması gereken bir şehirdir. Bu nedenle tezimizin başlığı Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürü'ne Katkıları şeklinde belirlenmiştir.

Çalışmanın temel problemi Fenârîzâdeler olarak bilinen bu aile üyelerinin kimlerden oluştuğunun, onların hayatlarının, görevlerinin, ilmiye içerisinde ürettikleri eserlerin ve başta Bursa'dakiler olmak üzere inşa ettirdikleri yapıların ve ailenin geçirdiği temel dönüşümlerin tespitidir.

Tezimizde şimdiye kadarki çalışmalardan farklı olarak, bir yönüyle değil de hayatı, eserleri ve etkileri ile Molla Fenârî'nin ele alınması hedeflenmiştir. Ayrıca Fenârîzâdeler'e ait mevcut şecereler, kaynaklardan edinilen verilerle karşılaştırılarak haklarındaki en sağlıklı bağlantıların tespit edilmesi, bu kişilerin tek tek hayatlarının, görevlerinin ve eserlerinin bulunması amaçlanmıştır. Bursa'da var olan eserlerinin hangi dönemlerde kim tarafından inşa edildiği, geçirdikleri süreçler ve bugün ne durumda oldukları da ortaya konulmak istenen bir diğer husustur.

Araştırmanın Önemi

Osmanlı ilmiye teşkilâtı içerisinde ulema aileleri oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Daha önceki İslam devletlerinde de var olan bu yapı Osmanlılarda devam ettirilmiştir. Bu yapı ilmiye içerisinden gelen kişilerin kendi evladını yine ilmiyede hizmet etmek üzere yetiştirmesi ve devletin bunun için gerekli imkânları bu aileye sunması olarak özetlenebilir. Osmanlı Devleti'nin ilk ulema ailesi ise kaynakların bildirdiğine göre Molla Fenârî ile başlayan Fenârîzâdeler'dir. Daha önce bir iki makale ve kitap dışında ulema aileleri hakkında çalışma yapılmamış, Molla Fenârî hakkındaki çalışmalar ise onun şahsı ile sınırlı kalmıştır. Fenârîzâdeler

ile ilgili olarak yapılan bu ilk çalışma, tespit edebildiğimiz kadarıyla aynı zamanda ulema aileleri üzerine yapılan ilk tezdır. Özellikle Osmanlı son döneminde ulema ailelerine tanınan imtiyazların farklı yorumlara kapı araladığı düşünülürken bu konuda yapılacak çalışmaların ehemmiyeti daha iyi kavranabilecektir. Osmanlı ilmiye teşkilâtı içerisinde hem birtakım kimselere çeşitli imtiyazlar tanınarak onların erken yaştan itibaren eğitimi ve vazifeye atılması sağlanırken bir yandan da mülazemet usulü gibi yöntemlerle bireysel çabalara kapı aralanmıştır. Ulema ailesi çalışmaları, ilmiye teşkilâtının teşekkülünde ve devamında etkili olan bu ikili yapının ortaya konulması için ihtiyaç duyulan çalışmalardandır. Bunun yanı sıra ailelerin, özellikle vakıfları ve yaptırdukları çeşitli eserlerle sosyal hayata olan katkıları dikkate değerdir.

Ulema ailesi çalışmaları yalnızca bir kişiyi ve bir dönemi değil, uzun bir zaman içerisinde varlığını sürdüren birçok kişiyi ele alan çalışmalar olması bakımından oldukça geniş bir ilgi alanı oluşturmaktadır. Bir yüksek lisans tezinin bu çalışmanın ilk basamağı olarak yalnızca tasvirî bir çalışma olacağı kanaatindeyiz.

Araştırma Metodu

Osmanlı ilmiye teşkilâtı içerisinde hizmet eden şahıslar hakkında birçok biyografi çalışması yapılmıştır. Fakat aynı teşkilâtın önemli bir unsuru olan ulema aileleri hakkında ne yazık ki geniş bir literatür yoktur. Bu nedenle biz, elimizde bulunan az sayıdaki çalışmanın takip ettiği yolu izleyerek incelememizi ortaya koymaya çalıştık.

Ulema ailesi çalışmaları bir taraftan kişilerin biyografileri, bir taraftan aralarındaki ilmî sürekliliğin ele alınması bakımından Osmanlı bilim tarihi hakkında zengin bir muhtevaya sahip olması gereken çalışmalardır. Aile mensubu olan kişilerin ulema, siyaset ve halk arasındaki dengenin muhafazası yönündeki katkıları da dönemin ilmî, siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı ile birlikte ele alınması gereken bir husustur. Bu ise uzun süreli, ciddi bir emek ile ortaya çıkabilecek bir çalışmadır. Biz bu sürecin ilk basamağını oluşturacak bir tez hazırlamayı hedefledik.

Tespit edebildiğimiz ölçüde Fenârîzâdeler'in ilk temsilcisinden itibaren aile bireylerinin tek tek hayatları, eğitimleri, meslekleri, ilmî ve siyasi bağlantıları ve eserleri tezimizin konusu olmuştur. Ailenin ilk temsilcisi olan Molla Fenârî hakkında farklı mevzularda kaleme alınan çalışmalar eleştirel gözle yeniden ele alınmış, problemleri görülen hususlara işaret edilerek onun hayatı, ilmî ve siyasi ilişkileri, Osmanlı ilmiyesine etkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Daha sonra onun soyundan gelen aile mensupları -ulemadan olup olmadıklarına bakılmaksızın- tespit edilerek soy ağacı oluşturulmuş ve onlar hakkında kaynaklarda verilen bilgiler karşılaştırılarak en sağlıklı verilere göre biyografileri oluşturulmuştur. Daha sonra aile mensuplarının eğitim ve meslek durumları değerlendirilmiş, vakfiyeleri de ayrı bir başlık altında işlenmiştir.

Ailenin ilmî eserleri dışında vakıf olarak cami, medrese, tekke, mektep, hamam ve çeşme yaptırmak suretiyle çeşitli yönlerden Osmanlı döneminde önemli katkılarda bulunduğu gözlenmiş, bu yapıların en yoğun olduğu Bursa ise çalışmamızın ikinci ayağını teşkil etmiştir.

Araştırmanın Kaynakları

Ulema ailesi çalışması olması bakımından tezimizin birincil kaynakları biyografi eserleri olmuştur. Taşköprülüzâde'nin Şekâiku'n-Numâniyye isimli eseri başta olmak üzere birçok biyografi kaynağından faydalanılmıştır. Şekâik'te Osmangazi devrinden Kanuni'ye kadarki ilmiye ricali ele alındığından dolayı bu tarihten sonraki isimler için, Şekâik zeyilleri olarak bilinen başlıca dört esere müracaat edilmiştir. Bunlar Nev'izâde Atâi'nin Hadaiku'l-Hakâyık fi Tekmiletü's-Şakayık'ı, Şeyhî Mehmed Efendi'nin Vekâiyü'l-Fudalâ'sı, Mehmed Mecdî'nin Hadâiku's-Şakâik'ı ve Fındıklılı İsmet Efendi'nin Tekmiletü's-Şakâik fi hakki ehli'l-Hakaik isimli eseridir. Başvurulan diğer biyografi kaynakları arasında Katip Çelebi'nin Süllemü'l-Vusûl'ü, Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmânî'si, Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri ve Sadık Albayrak'ın Son Devir Osmanlı Uleması adlı eserler de bulunmaktadır. Fenârîzâdeler'in birçoğu Bursa'da yaşadığı için Bursa vefeyâtnâmeleri de birincil kaynaklarımız arasındadır. Çalışmamız sırasında incelediğimiz vefeyatnameler ise Baldırzâde'nin Ravzâ-i Evliyâ'sı, İsmâil

Beliğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân'ı, Gazzizâde Abdüllatif Efendi'nin Hülâsâtü'l-Vefeyât'ı, Mehmed Şemseddin'in Yâdigâr-ı Şemsî'si, Mehmed Fahreddin'in Gülzâr-ı İrfân'ıdır.

Fenârîzâdeler arasında şair olan kimseler bulunduğu şuaara tezkireleri de ele aldığımız kaynaklar arasındadır. Bunlardan bazıları, Mustafa b. Carullah Beyânî'nin Tezkiretü'ş-Şuarâ'sı, Edirneli Sehi Bey'in Heşt Bihişt'i, Latîfi'nin Tezkiretü'ş-Şuarâ'sı, Mehmed Riyâzî'nin Riyâz eş-Şuarâ'sıdır. Fenârîzâdeler'in birçok ilim dalında eser vermiş olması göz önünde bulundurularak bunların tesbiti için başvuru için çeşitli kaynakları da zikretmekte fayda görüyoruz. Ömer Rıza Kehhale'nin Mucemü'l-Müellifin'i, Nüveyhiz'in Mu'cemü'l-Müfessirîn'i, Katip Çelebi'nin Keşfü'z-Zünûn'u, Bağdâdî'nin Hediyetü'l-Ârifin'i bu noktada yol gösterici eserlerdir. IRCICA tarafından Ekmeleddin İhsanoğlu editörlüğünde hazırlanan Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi, Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi, Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi, Osmanlı Musiki Literatürü Tarihi, Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi isimli eserler de ayrıca incelenmiştir.

Görevleri itibariyle ilmiye içerisindeki hizmetleri göz önünde bulundurularak şeyhülislam olanlar için İlmiye Salnamesi ve Müstakimzade Süleyman Saadettin'in Devhatü'l-Meşâyih'i incelenmiştir. Nakibüleşraflıkta vazife alan Fenârîzâdeler'in tespiti için Devhatü'n-Nukabâ'ya bakılmıştır. Ayrıca Mefail Hızlı'ya ait "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal" isimli makale medreseler ve müderrisler üzerine yapılan çalışmalara ulaşmamız bakımından yol gösterici olmuştur.

Arşiv belgeleri de çalışmamızda yol gösterici olmuştur. Fenârîzâdeler'in ilmiye içerisinde hizmet etmiş bir aile olmasından dolayı araştırmamız sırasında Meşihat Arşivi'ne de başvurulmuştur. Hümeysra Zerdecî'nin Osmanlı Ulema Biyografilerinin Arşiv Kaynakları isimli yüksek lisans tezi, taramalarımızda faydalandığımız önemli bir çalışma olmuştur. Fenârîzâdeler'in Başbakanlık Arşivi dışında bulunan vakfiyeleri için Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne gidilmiş, yapılan tarama sonucunda aileye ait iki vakfiye ve çeşitli şahsiyet kayıtlarına ulaşılmıştır.

Ana kaynaklar dışında faydalanılan ikinci tür kaynaklar Molla Fenârî ve Fenârîzâdeler üzerine yapılan çalışmalar ile Bursa üzerine yapılan araştırmalardan oluşmaktadır. Molla Fenârî ve Fenârîzâdeler hakkında yapılan çalışmalardan öne çıkanlar şöyle sıralanabilir:

Mustafa Aşkar'a ait Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı (Ankara 1993) adlı eseri dışında aynı yazara ait, "Molla Fenârî'nin (ö.843/1431) 'Şerhu Dibâceti'l-Mesnevî' Adlı Risâlesi ve Tahlîli", "Osmanlı Devleti'nde Âlim Mutasavvıf Prototipi Olarak ilk Şeyhülislam Molla Fenârî ve Tasavvuf Anlayışı" ve "Molla Fenârî'nin Şeyh Hamid el-Velî ile Münasebetleri ve Dönemin Tasavvufî Yapısına Bir Bakış" başlıklı makaleleri önemlidir. Ayrıca Müjgan Cunbur'un, "İlk Türk-Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenârî" ve Hakkı Şinasi Çoruh'un, "Türk Anadolu'da İlim Tarihinin İlk Büyük Siması, İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenârî (1350-1430/31)" makaleleri ile Sıtkı Güllü'nin, Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî'nin Hayatı ve Eserleri adlı Yüksek Lisans tezi ve "İlk Osmanlı Şeyhülislam'ı Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî (751-834/1350-1431) ve Onun Aynü'l-Ayan Tefsiri" başlıklı makalesi, M. Taha Boyalık'ın "Molla Fenârî'nin Aynu'l-Âyân Adlı Tefsirinin Mukaddimesi (Tahlil ve Değerlendirme)" isimli yüksek lisans tezi ve aynı yazarın "Molla Fenârî'nin Tefsir İlminin Mahiyetine Dair Tartışmasının Tahlili" başlıklı makalesi, Edip Yılmaz'ın "Molla Fenârî Muhammed b. Hamza b. Muhammed el-Fenârî: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerindeki Yazma Nüshalarının Tavsifi" isimli tezi faydalandığımız çalışmalar arasında yer almıştır.

Öte yandan, Recep Şehidoğlu'nun hazırladığı Molla Fenârî ve Tefsir Metodu adlı tezi ile Mustafa Tuncer'in, Molla Fenârî ve Fâtiha Suresi Tefsiri başlıklı Yüksek Lisans tezi konuya ilişkin hazırlanmış dikkat çeken çalışmalar arasındadır. Bunun yanında Süheyl Ünver'in 1954'de kaleme aldığı, "Ramazan 832 (1409) yılında Türklerin Büyük Alimlerinden Molla Fenârîye Buhâra'dan Bir Hediye" makale bir ayrıntıyı ortaya koyması bakımından orijinal bir çalışmadır.

Bu kategoride zikredilmesi gereken diğer çalışmalar arasında ise Aydın Yıldırım ile Edip Yılmaz'ın birlikte yazdıkları "İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla

Fenârî” ve Kemal Faruk Molla, “Mehmed Şâh Fenârî’nin Enmûzecu’l-Ulûm adlı eserine göre Fetih öncesi dönemde Osmanlılar’da ilim anlayışı ve ilim tasnifi” makaleleri de vardır.

Bursa hakkında yapılan çalışmalar şehrin ilmî, mimari, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan birçok yönüne ışık tutmaktadır. Başvurduğumuz birçok kaynak arasında en önemlileri şüphesiz Kazım Baykal’ın Bursa’da Ulucami ve Bursa ve Anıtları; Kamil Kepecioğlu’nun Bursa Hanları ve Bursa Hamamları; Raif Kaplanoğlu’nun Bursa Anıtları Ansiklopedisi, Bursa Yer Adları Ansiklopedisi, Bursalı Şair Yazar ve Ünlüler Ansiklopedisi, Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa isimli eserleridir. Ayrıca mimari tarihimiz için önemli bir kaynak olan Ekrem Hakkı Ayverdi’nin Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri isimli eserleri de bu konuda müracaat ettiğimiz çalışmalardır. Bursa hakkında seyahatnamelerde varolan bilgilerin tesbiti için Leyla Doğan’ın İngiliz Seyyahların Seyahatnamelerinde Bursa adlı çalışması, Heath W Lowry’nin Seyyahların Gözüyle Bursa isimli eseri ve Seyahatnamelerde Bursa isimli derleme eserden faydalanılmıştır.

Ulema aileleri hakkında daha önce yapılan çalışmalar incelenmiş, kaynak, yöntem ve dilin kullanımı itibariyle bu çalışmalardan yararlanılmıştır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla ulema aileleri veya ulema ailelerinden olan bazı şahısların biyografileri hakkındaki çalışmalar şunlardır:

Faruk Bilici’nin “Büyük Bir Şeyhülislam ailesinin Son Halkası: Dürrizâde Abdullah Beyefendi” ve Ahmet Turan Arslan’ın, “Harput’ta Bir Alim Sülalesi: Efendigil Ailesi” makaleleri ile Yusuf Küçükdağ’ın, II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemalî Ailesi ve Yaşar Sarıkaya’nın, Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Âlimi Ebu Said el-Hadimî ile Atabey Kılıç’ın hazırladığı 18. yy’ın Meşhur Ailelerinden Mîrzâ-zâdeler¹ başlıklarını taşıyan eserleri, ayrıca Zeynep Altuntaş’ın

¹ Aynı yazarın Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı, Kitabevi, İstanbul,2004 isimli bir eseri daha vardır. Ayrıca Mîrzâ-zâdeler üzerine birkaç makalesi daha vardır. Bunlar: “Mîrzâ-zâdeler Ailesinin Kurucusu Mîrzâ Mehmed Efendi”, Türk Dünyası Araştırmaları, sy. 97,1995, ss. 209-217; “Mîrzâ-zâde Ailesinden Mîrzâ Mustafa Efendi”, Türk Dünyası Araştırmaları, sy.99, 1995, ss. 179-180; “Mîrzâ-zâde Ailesinden Mehmed Sa’id Efendi”, Yedi İklim, sy.56, 1994, ss.36-38; “Mîrzâ-zâde Ailesinden Şeyh Mehmed Efendi”, Türk Dünyası Araştırmaları, sy.110, 1997, ss. 83-104; “Mîrzâ-

“Kevâkibîzâdeler: Osmnalılarda Bir Ulema Ailesi”, Arzu Güldöşüren’in “Bir Osmanlı ulema Ailesi: Arapzâde Örneği” ve özellikle Mehmet İpşirli’nin Mübahat Kütükoğlu’na Armağan’da yayınlanan “Şeyhülislam Minkarizâde Yahya Efendi” makaleleri gözden geçirilen çalışmalar olmuştur.

Yukarıda adlarını verdiğimiz birincil ve ikincil kaynaklar dışında Başbakanlık Arşivinde Fenârîzâdeler’le ilgili kayıtlar, Vakıflar Genel Müdürlüğü’ndeki vakfiyeler ve şahsiyet kayıtları ile Bursa Şer’iyye sicillerinde yer alan belgelerden de yararlanılmıştır.

---

zâde Ahmed Neylî ve Manzum Bir Mektubu”, Türk Dünyası Araştırmaları, sy.101, 1996, ss. 193-204. Bu makaleler daha sonra öğrencileri tarafından derlenerek, *Klasik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, (Turkish Studies Publication, Ankara, 2007) adı ile yayınlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
MOLLA FENÂRÎ

I. Mehmed Çelebi'nin, Karaman saldırısının ardından Bursa'ya dönerken Molla Fenârî'yi de beraberinde getirdiği bilinmektedir.¹⁹ Bu dönemde ikinci defa Bursa kadılığı görevi kendisine verilmiştir.

Molla Fenârî'nin ilk haccının ardından Bursa'ya döndüğünde kadılık vazifesine devam ederken II. Murad tarafından şeyhülislamlık makamına yükseltildiği söylenmektedir.²⁰ Molla Fenârî hakkında yapılan birçok çalışmada onun Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislâmı olduğu bilgisi aktarılmaktadır.²¹ Hatta Müjgan Cunbur bütün kaynakların bu noktada ittifak ettiğini söylemektedir.²² Bu konu hakkında tarihi kayıtlarda yer alan bilgileri eleştiren Akgündüz, Kanuni dönemine kadar şeyhülislam ünvanının kullanımının itibari olduğu görüşünü savunmaktadır.²³ *İlmiye Salnamesi* ve *Devhatü'l-Meşâyih* gibi şeyhülislam biyografilerinin verildiği eserlerde Molla Fenârî'nin birinci sırada zikrediliyor olması dikkate alındığında onun Osmanlı Devleti'nde şeyhülislamlık unvanını alan ilk kişi olduğu görüşü daha isabetli görünmektedir. Bununla birlikte şeyhülislamların XVI. yüzyılın ortalarında kurumsal üstünlüğe sahip oldukları göz önünde bulundurulduğunda, Molla Fenârî'nin bu unvanla anılması, diğer ulemaya nisbetle üstün bir mevkiye olduğunu düşündürmektedir.²⁴

4. Siyasi Bağlantıları

Molla Fenârî, Yıldırım Bayezid döneminden itibaren padişahların iltifatına mazhar olmuş, devlet işlerinde görüşlerine önem verilmiştir.²⁵ Taşköprülüzâde'nin *eş-Şekaik* isimli eserinde Yıldırım dönemi uleması içinde birinci sırada zikredilmiştir. Ayrıca bu eserde yer alan minyatürlerde padişah ile sohbet eder

¹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK; c. II, Ankara, 1983, s. 649.

²⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Sad. Seyid Ali Kahraman, c. III, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 159; İlmiye Salnamesi, s. 283.

²¹ Bkz. Mehmed Süreyya, *SO*, c. III, s.159; Çoruh, *age*; Müjgan Cunbur, "İlk Türk Osmanlı Şeyhülislâmı Molla Fenârî", *Türk Yurdu*, c. 2, sy.1; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara: 1972, Veli Ertan, *Tarihte Meşihat Makamı ve Meşhur Şeyhülislamlar*, Bahar Yay, İstanbul: 1969; Aydın Yıldırım ve Edip Yılmaz, "İlk Osmanlı Şeyhülislâmı Molla Fenârî", *Diyanet İlmi Dergi*, c.31, sy, 3.

²² Cunbur, "İlk Türk Osmanlı Şeyhülislâmı Molla Fenârî", s.17.

²³ Akgündüz Murat, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet teşkilâtında Şeyhülislamlık", *Türkler*, (Ed. Hasan Celal Güzel vd.),c. IX, Ankara, 2002, s. 847.

²⁴ Bkz, Aydın, İbrahim Hakkı, "Molla Fenârî", *DİA*, c. 30, s. 245.

²⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 648.

halde çizilen tek âlim odur.²⁶ Bununla birlikte Molla Fenârî ile Yıldırım Bayezid arasında anlaşmazlık olduğu ve Molla Fenârî'nin Bursa'yı terk ederek Karaman'a gittiği söylenmektedir.²⁷

Molla Fenârî ile Yıldırım arasındaki sürtüşmenin sebebi ile ilgili olarak aktarılan bir hadise şu şekildedir:

“Rivayete göre Sultan Bayezid bir davada şahitlik etmek üzere huzuruna çıkmıştı. Molla Fenârî onun şahitliğini reddetti. Sultan reddediş sebebini sorunca ‘Cemaati terk etmiş durumdasınız’ dedi. Bunun üzerine Sultan Bayezid sarayın karşısında bir cami yaptırdı. Camide kendine mahsus bir yer belirleyerek bir daha cemaatle namazı bırakmadı.

Bir vakit sonra Sultan ile araları açıldı. Molla Fenârî tüm görev ve makamlarını bırakarak Karaman diyarına göçtü. Karaman Beyi kendisine günlük bin dirhem yevmiye tahsis etti. Orada Molla Yakup el-Asfar ve Molla Yakup el-Esved, kendisinden ders aldılar. Molla Fenârî bununla iftihar eder ve ‘İki Yakub’u da ben okuttum’ derdi.

Sultan Bayezid Molla Fenârî’ye yaptıklarından dolayı pişman oldu. Karaman Bey’ine haber salarak Molla Fenârî’yi geri çağırdı. O da Sultan’ın arzusunu kırmayarak geri döndü ve eski görevlerini olduğu gibi geri aldı.”²⁸

Bu bilgiler birkaç açıdan sıhhat değeri bakımından düşündürücüdür. Birinci husus, pâdişâhın şahitlik yapacağı kadar önemli olan bu hadisenin ne olduğuna dair hiçbir rivayetin bulunmamasıdır. İkinci mesele söz konusu caminin yapılış tarihinin bu rivayeti doğrulamamasıdır. Bu hususu Hüseyin Hüsameddin şu şekilde ele alır:

“Yıldırım Bayezid, Bursa’da sarayı önünde gördüğümüz cami’ ve medrese ve müsâfirhâne ve dartüşşifâ ve ‘imâret-i meşhûresinin temelini 793 senesinde yani Molla Fenârî’nin Bursa kadılığında iki yıl evvel vaz’ etmişti. Sahâifu’l-ahbâr (c.3

²⁶ Minyatür için bkz EK 7. Bu minyatürde Molla Fenârî’nin yüzünün Yıldırım’dan oldukça farklı resmedilmesi, onun köken olarak Maveraünnehir bölgesinden gelen bir kişi olduğu düşüncesini destekler niteliktedir. Kanaatimize göre, Fenârî’nin minyatürde bu şekilde resmedilmesi *Şekâik*’te yer alan bilgilere sadık kalınmasından kaynaklanabilir veya Osmanlı ilmiyesinde Molla Fenârî’nin Maveraünnehir bölgesinden geldiği fikrinin yaygın olduğuna bir işaret olabilir.

²⁷ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, 19.

²⁸ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, 19.

s. 309) binaen-aleyh Yıldırım Bayezid'in târik-i cemâ'at olmasından dolayı redd-i şehâdeti her halde teyide muhtaçtır.”²⁹ Yıldırım'ın Manastır Medresesi müderrisliği ve kadılık gibi görevlere getirdiği Molla Fenârî'nin Karaman'a gidişi ise Timur'un Bursa'yı işgalinden sonra olmuştur.

Molla Fenârî'nin Çelebi Sultan Mehmed zamanında pâdişâha gücenerek Karaman'a gittiği rivayet edilmektedir. Uzunçarşılı, “o dönemde Karaman tamamen ilhak edildiğinden bu bilgi sahih değildir” der.³⁰ Mehmed Bey Karaman'da kendisine hürmet göstererek ona ve talebelerine maaş bağlamıştır.

Molla Fenârî, Bursa kadılığı vazifesinde on yıl kadar kaldıktan sonra Ankara Savaşı yapılmıştır ve Timur, Karaman Beyi ile birlikte Molla Fenârî ve Emir Sultan namıyla bilinen Şemseddin Buhârî'yi Kütahya'ya getirmiştir.³¹

5. Seyahatleri

Şeyh Bedreddin ayaklanması ortaya çıktığında oğlu Mehmed Şâh ile birlikte hacca gitmiştir.³² Hac yolculuğu sırasında uğradığı Kahire'de Melikü'l-Müeyyed'in isteği üzerine bir müddet kalmış³³ ve dersler vermiştir. Burada iken çeşitli ilim meclislerinde bulunmuş, Mısır uleması ile ilmî tartışmalara girmiştir. Onun bu münazaraları neticesinde ilmî çevrenin hayranlığını kazandığı kaydedilmektedir.³⁴ Mısır ziyaretinin ardından Kudüs'e,³⁵ buradan Hicaz'a gitmiştir.

6. Molla Fenârî'nin Kör Oluşu ve İvaz Paşa İle Sürtüşmeleri

Kaynaklarda, Molla Fenârî'nin gözlerinin ömrünün sonlarına doğru kör olduğu söylenmektedir. Bu durumla ilgili olarak aktarılan çeşitli menkıbevi rivayetler mevcuttur. Taşköprülüzâde “Yer, ilmiyle amel eden âlimlerin cesedini çürütmez” hadisi üzerine Molla Fenârî'nin hocası Alaaddin Esved'in mezarını kazdırdığını, mezarda hocasının cesedinin çürümediğini gördüğünü, bunun üzerine

²⁹ Hüseyin Hüsameddin, “Molla Fenârî”, s. 377.

³⁰ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 649.

³¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Bizans ve Selçukilerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s. 55.

³² Hüseyin Hüsameddin, “Molla Fenârî”, s. 384.

³³ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s. 17.

³⁴ İsmail Belig, *Güldeste*, s. 241.

³⁵ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s. 17.

gaiplerden bir sesin ona “Şimdi inandın mı gözleri kör olası” dediğini aktarmaktadır. Ayrıca oğlu Mehmed Şâh’ın ölümü üzerine bu hastalığa düşer olduğu da söylenmektedir.³⁶ Mehmed Şâh’ın dönemin siyasî olayları ile irtibatı sebebiyle öldürüldüğüne dair bir bilgi aktarılmaktadır. Hüseyin Hüsameddin, “Molla Fenârî” makalesinde şöyle söylemektedir:

“Yirmi beş yıl, takvîm-i vekâyi‘ sütununun başında İstanbul fethinden i‘tibâr edilmiştir. İstanbul fethi olan (857) senesinden bu yirmi beş yıl tenzîl edilince Şemsüddin Fenârî oğlunun ve o ricâlin (832) senesinde kimi ecel-i müsemâsiyla kimi de ecel-i kazâsiyla vefât etdikleri sâbit olur. Bunların mecmû‘u da hançer-i siyâsetle maktûl oldukları Molla Fenârî’nin Sultân Murâd’a yazdığı mektûbundan anlaşılır. İcâb ederse bir sûreti yedimde mahfûz olan bu mektûbu neşr edilir.”³⁷

Molla Fenârî’nin Şeyh Bedreddin olayları sebebiyle ortaya çıkan siyasî karışıklık sırasında hacca giderken oğlunu yanında götürmesi bu durumu destekler mahiyettedir.

Başka bir rivayette oğlunun taun illetine yakalanmasından dolayı öldüğü aktarılmaktadır.³⁸ Bu bilginin de doğru olması muhtemeldir. Zira o dönemde Bursa’da birçok kişinin taun hastalığına yakalanarak öldüğü bilinmektedir.

Taun salgınında ölen kişilerden biri de İvaz Paşa’dır. Onunla Molla Fenârî arasında bir çekişme olduğu da bilinmektedir. Bir başka sebep ise Molla Fenârî’nin Çandarlı ailesine yakınlığı olarak görülebilir. Hacı İvaz Paşa, Çelebi Mehmed zamanında Bayezid Paşa ve Çandarlızade İbrahim Paşa’dan sonra üçüncü vezir olarak görev yapmaktaydı. Bayezid Paşa’nın katli üzerine İbrahim Paşa vezîr-i azam, İvaz Paşa ise ikinci vezir olmuştur. Bu iki vezir arasında bir nüfuz rekabeti ortaya çıkmıştır. Molla Fenârî ise zikredildiği üzere Çandarlı tarafında idi.³⁹ Dönemin devlet ricalinin birçoğunun intisabının bulunduğu Ebu İshak Kazeruni’ye ait tekkeye Çandarlı Halil ve Molla Fenârî’nin de gittikleri ve bu münasebetle

³⁶ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s. 21.

³⁷ Hüseyin Hüsameddin, “Molla Fenârî -2”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, c. XVII, sy, 19 (96), s. 155.

³⁸ Şakir, Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Türk Şeyhülislamı Molla Fenârî*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul: 1951, s. 31.

³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, c. 1, Ankara 1988, s. 567.

aralarında manevi bir bağ olduğu sanılmaktadır. Çandarlı Ali Bey'in vezirliği zamanında Hacı İvaz Paşa ile aralarında geçen sürtüşmelerde Molla Fenârî'nin Çandarlı tarafında yer almasının sebebinin buradan gelen yakınlıkları olabileceği kaynaklarda zikredilmektedir. İvaz Paşa aleyhinde bilgi verilmesi üzerine Sultan II. Murad onu görevinden azlettikten sonra gözlerine mil çektirmiştir.⁴⁰ Bir müddet sonra ölen İvaz Paşa'nın cenaze namazını ise Molla Fenârî kıldırmıştır.⁴¹

Molla Fenârî'nin gözlerinin kör oluşu üzerine İvaz Paşa'nın, "Allah'tan dilerim ki şu kör kocanın cenaze namazını ben kıldırırım" dediği, Molla Fenârî'nin ise "O cahil adamdır, cenaze namazını pek bilmez, Allah'tan dilerim ki; benim gözümü açar, onu kör eder de onun cenaze namazını ben kıldırırım" şeklinde cevap verdiği aktarılmaktadır.⁴²

Molla Fenârî ve İvaz Paşa arasında bir çekişme olduğu bilinmekle beraber yukarıda aktarılan hadisenin sıhhati tartışmalıdır. Zira Molla Fenârî'nin gözlerinin kör olması bilindiği üzere oğlu Mehmed Şâh'ın vefatından sonraya rastlamaktadır Hüseyin Hüsameddin bu hadiseyi şu şekilde aktarmaktadır:

"832/1428 senesinde mahdûmu Mehmed Şâh Efendi'nin Çandarlızâde İbrâhim, Vezîr-i A'zâm Hacı 'İvaz Paşalarla berâber cısr-i fenâdan geçüp gitdiğine Molla Fenârî ziyâde yandı. Bir taraftan pîrliği diğer taraftan evlâd acısı yüreğini deldi. Şiddet-i teessür ve bükâsından gözlerine 'amâ geldi.'" ⁴³

Bu durumda Mehmed Şâh ile aynı tarihte vefat eden İvaz Paşa'nın, Molla Fenârî'nin ama olduğunu görme ihtimali kalmamaktadır.

7. İkinci Kez Hacca Gidişi ve Vefatı

833/1429 yılında Molla Fenârî'nin gözlerinin açıldığı ve bunun üzerine Allah'a şükrünün bir ifadesi olarak ikinci kez hac yolculuğuna çıktığı bilinmektedir.⁴⁴ 1430 yılına doğru seyahatini tamamlayan Molla Fenârî, Bursa'ya

⁴⁰ Abdülkadir Özcan, "Hacı İvaz Paşa", *DİA*, c. 14, s. 485.

⁴¹ Hüseyin Hüsameddin, "Molla Fenârî-2", s. 154.

⁴² Hüseyin Hüsameddin, "Molla Fenârî-2", 154.

⁴³ Hüseyin Hüsameddin, "Molla Fenârî-2", s. 152.

⁴⁴ Hüseyin Hüsameddin, "Molla Fenârî-2", s.152.

dönüşünden bir yıl sonra 1431’de vefat etmiştir.⁴⁵ Bursa’nın bugün Molla Fenârî olarak anılan semtinde kendi yaptırdığı cami bahçesine defnedilmiştir. Mezar taşının ilk zamanlarda Zeyniyye alameti taşıdığı çeşitli kayıtlardan anlaşılmaktadır. Fakat bu gün mezar taşının üzerinde sülüs hat ile “Molla Fenârî Hazretleri / Muhammed b. Hamza b. Muhammed b. Muhammed el-Rûmî el-Fenârî /Mevlânâ Şemseddin Fenârî / Tevellüdü Saferü’l-Hayr 751 / Vefatı Recebü’l-Ferd 834” yazılı olduğu görülmektedir.⁴⁶

B. BİR MUTASAVVIF VE ÂLİM OLARAK MOLLA FENÂRÎ

1. Tasavvufî Terbiyesi

Molla Fenârî, Osmanlı Devleti’nde tasavvufun kurumlaşmaya başladığı dönemde yaşamış, tasavvufî bilgi ve terbiyeye sahip bir kişidir. Bu dönemde özellikle Muhyiddin İbn Arabî çizgisindeki Vahdet-i Vücut düşüncesinin Osmanlı’da yaygın olduğu gözlenmektedir.⁴⁷ Kuruluş döneminde ortaya çıkan Melâmîlik gibi akımlar karşısında İbn Arabî’den gelen vahdet-i vücud çizgisinin desteklendiği görülmektedir. Yöneticilerin tasavvuf erbabına olan ilgisi, “mektepe halinde bir tasavvufî zümre”nin oluşturulmak istenmesine bağlıdır.⁴⁸ Osman Gâzi, devletin teşekkül aşamasında Konur Alp, Turgut Alp, Abdurrahman Gâzi ve Akça Koca gibi komutanlarla ilişki kurmakla yetinmemiş; Şeyh Edebâli, Dursun Fakîh, Hattat el-Karamânî, Elvan Çelebi ve Şeyh Hasan gibi ulemâ ve meşâyihin de desteğini almaya özen göstermiştir.⁴⁹ Osman Bey’in, Şeyh Edebâlî’nin kızıyla evlenip gazilik kılıcı kuşanması; Orhan Bey’in Abdal Mûsâ ve Geyikli Baba ile ilişkilerinin iyi olması; Yıldırım Bayezid’in kızı Hundî Hatun’u Emir Sultan ile evlendirmesi; II. Murad’ın Emir Sultan’ın elini öpüp kılıç kuşanması gibi hadiseler bu bakımdan önemlidir.

⁴⁵ Vefat tarihi hakkındaki tartışmalar için bkz, Hüseyin Hüsameddin, “Molla Fenârî-2”, s.152.

⁴⁶ Molla Fenârî’nin mezar taşı ve cami bahçesindeki hazire için bkz EK 9-10.

⁴⁷ Aşkar, “Molla Fenârî’nin (ö.843/1431) ‘Şerhu Dibâceti’l-Mesnevî’ Adlı Risâlesi ve Tahlîli”, *Tasavvuf*, y. 6, s. 14, ss. 83-102.

⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, s. 532.

⁴⁹ Baltacı, Cahit, *XV - XVI yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İfav Yay, İstanbul, 2005, c. I, s. 71

Molla Fenârî'nin Emir Sultan'a olan yakınlığı bilinmektedir. Onun, Yıldırım'ın kızı ile evlenmesi sırasında cereyan eden çeşitli hadiseler hakkında birtakım rivayetler aktarılsa da bunların sıhhati tartışmalıdır.⁵⁰ Yıldırım'ın kızını kendi rızası ile Emir Sultan ile evlendirdiği yönündeki bilgiler daha sıhhatli bulunmaktadır.⁵¹ Bununla birlikte bu bilgiler iki şahıs arasındaki ilişkinin samimiyet derecesini vermesi bakımından dikkate değerdir.

Kuruluş dönemi ilmî ve tasavvufî hayatta etkili bir isim olan Molla Fenârî'nin, yalnızca bilgi sahibi olmak bakımından değil, usûl ve erkânına riayet etmek bakımından da tasavvufî terbiyeyi önemseydiği kaynaklarda aktarılmaktadır. Bu haliyle o, ilk dönemde mutasavvıf-âlim tipinin en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Taşköprülüzâde, Molla Fenârî'nin tasavvufî eğitimini ilk olarak babasından aldığını ve ondan Sadreddin Konevî'nin Miftâhu'l-Gayb isimli eserini okuduğunu aktarmaktadır. Ayrıca "Molla Fenârî bu kitabı geniş ve doyurucu bir şekilde şerh etmiş, daha önce kimsenin işitmediği ve işitenlerin de anlamayacakları türden tasavvuf bilgilerine yer vermiştir" demektedir.⁵² Onun bu eseri okutup icazetname yazdığı kişiler arasında Yıldırım'ın damadı Emîr Sultan'ın bulunduğu da bilinmektedir.⁵³

Molla Fenârî'nin dönemin tasavvuf erbabıyla yakın ilişkileri olmuştur. Bu durum, Şeyh Hamîd-i Velî ile aralarındaki muhabbeti artırmıştır. Somuncu Baba olarak da bilinen Hamîd-i Velî'nin Bursa Ulucami'nin açılışında irâd ettiği hutbeden çok etkilenmiştir. Halka dönerek "Somuncu Baba bize ululuğunu göstermiştir. Fatıha Sûresi'nin ilk tefsîrini cemaatten herkes anladı. İkinci tefsîrine buradakilerin bazıları nüfûz edebildi. Üçüncüyü ise pek az kimse anladı. Dördüncü ve ondan sonraki tefsîrler bizim idrâkimizin dışındadır"⁵⁴ demiştir. Molla Fenârî

⁵⁰ Bu rivayetler için bkz. Rukneddin Akbulut, *Emir Sultan*, [t.y.-y.y.], 1962; Şinasi Çoruh, *Emir Sultan*, Tercüman 1001 Temel Eser, [t.y.]; Hasan Turyan, *Hazret-i Emir Sultan ve Zeyniler Haziresi*, Bursa 1995, ss. 39-49.

⁵¹ Algül Hüseyin ve Azamat Nihat, "Emir Sultan", *DİA*, İstanbul, 1995, s. 147.

⁵² Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s. 18.

⁵³ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s.17.

⁵⁴ Mefail Hızlı, "Somuncu Baba", *UÜİFD*, s.2,c.2, 1987; Abdullah Satoğlu, "Şeyh Hamîd-i Velî", *Türk Edebiyatı*, 3(25) İstanbul, 1974.

namazdan sonra onun evine giderek Fatiha tefsirinde kendisinin erişemediği sırları açmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Hamîd-i Velî onu bir imtihana tabi tutmuş ve daha sonra Molla Fenârî onun müridi olmuş,⁵⁵ ondan Halvetiye tarikatının âdâb ve erkânını öğrenmiştir.⁵⁶

Kendisinin hangi tarikatlara mensup olduğu konusunda birbirinden farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre o Ebheriyye, Zeyniyye ve Erdebiliyye tarikatlarından her üçünün de âdâb ve inceliklerini öğrenmiştir.⁵⁷ Bir başka kaynakta ise Molla Fenârî'nin Ekberîyye, Zeyniyye ve Halvetiyye tarikatlarının müntesibi olduğu söylenmektedir.⁵⁸ Uzunçarşılı ise Molla Fenârî'nin Ekberîyye, Bistamiyye ve Zeyniyye tarikatlarına mensup olduğunu belirtmektedir.⁵⁹

Reşat Öngören'e ait bir makalede Molla Fenârî'nin Evhadiyye, Rifaiyye ve Zeyniyye tarikatlarına mensup olduğu tarihî veriler karşılaştırılarak ortaya konulmuştur.⁶⁰ Buna göre o, ikisi babasından biri de Somuncu Baba'dan gelen üç farklı silsile ile Ebheriyye tarikatına bağlanmıştır. Antakyalı Şeyh Abdurrahman b. Muhammed el-Hanefî'den hırka giyerek Rifaiyye tarikatına bağlanmıştır.⁶¹ Ayrıca Rifâiyye içerisinde Fenârîyye diye bir kol vardır.⁶² Bu kol Molla Fenârî'ye nisbetle bu adla anılmaktadır. Fakat kendisinden sonra silsilenin nasıl devam ettiği bilinmemektedir.⁶³ Bu iki tarikat dışında onun Zeyniyye'ye mensup olduğu da aktarılmaktadır. Bu tarikata intisabının nasıl gerçekleştiği konusunda ise kesin bilgiler bulunmamaktadır.⁶⁴ Abdülatif Kudsi'nin muhiblerinden olduğu

⁵⁵ Bu konuda bkz. Mefail Hızlı, “Somuncu Baba”; Abdullah Satoğlu, “Şeyh Hamîd-i Velî”; Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, s. 40-41.

⁵⁶ Hüseyin Algül, *Bursa'da Medfün Osmanlı Sultanları ve Emirsultan*, s.115.

⁵⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınları, İstanbul 1975, s. 314; Sıtkı Güllü, “İlk Osmanlı Şeyhülislamı Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî (751-834/1350-1431)”, *İÜİFD*, sy.1, İstanbul 1999, s. 240.

⁵⁸ Aşkar, “Osmanlı Devleti'nde Alim Mutasavvıf Prototipi Olarak İlk Şeyhülislam Molla Fenârî ve Tasavvuf Anlayışı”, *Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. 4, s. 416.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, s. 533.

⁶⁰ Reşat Öngören, “Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislamı Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü”, *Türkler*, c.11, ss. 114-119.

⁶¹ Öngören, “Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislamı Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü”, s. 116.

⁶² Ferid Devellioğlu, “Fenârîyye”, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2002, s.256.

⁶³ Öngören, “Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislamı Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü”, s. 116.

⁶⁴ Bkz: Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Sır Yayınları, İstanbul, 2001, s. 253; Öngören, “Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislamı Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü”, s. 116-117.

söylenmektedir.⁶⁵ Onunla nasıl tanıştıkları kesin olarak bilinmese de Şekâik'te yer alan şiirlerden anlaşıldığı kadarıyla birbirlerini tanımaktadırlar.⁶⁶

Molla Fenârî döneminde devlet erkânının itibar edip desteklediği tarikatlardan biri de Kazerûniyye tarikatıdır.⁶⁷ Molla Fenârî'nin de Ebû İshak Kazerûnî'nin sohbetlerine iştirak etmek için Çandarlı tarafından yaptırılan tekkeye gittiği bilinmektedir. Bununla birlikte bu tarikata intisab ettiğine dair bir bilgi mevcut değildir.⁶⁸

Molla Fenârî'nin bu bağlantıları, onun, tasavvuf geleneğinin içinden gelen bir âlim olduğunu göstermesi bakımından mühimdir. Davud el-Kayserî'den sonra Osmanlı toplumunda vahdet-i vücud anlayışının onun sayesinde neşvünema bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2. İlmî Yolculuğu

Osmanlı Beyliği'nin diğer beyliklerden farklı olarak önceden beri Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir unsuru şeklinde var olmayıp yeni kurulmuş bir beylik olması, canlı bir ilim ve kültür hayatına bulunmamasına yol açtığı söylenebilir.⁶⁹ Öyle ki Osman Gazi zamanında Osmanlı'da henüz medrese bulunmamakta, devrin uleması eğitim ve öğretim faaliyetlerini cami ve tekkelerde sürdürmekte idiler.⁷⁰ XIV. ve XV. yüzyıllarda Maverâünnehir, Suriye, İran, Kahire gibi merkezler Anadolu'ya nisbetle ilmî bakımdan daha üstün durumda olduklarından,⁷¹ Anadolu'daki ilim adamları buralara giderek ihtisas yapmışlardır. Molla Fenârî'nin de Kahire'ye bu maksatla gittiği bilinmektedir. Buralarda yetişen ilim adamlarının geri dönmesi ile Anadolu'da ciddi bir ilmî gelişme görülmektedir. XV. yüzyıldan sonra Osmanlı ülkesi diğerlerinden daha üstün duruma gelmiştir.

---

⁶⁵ Abdurrezzak Tek, *Abdüllatif Kudsi Hayatı Eserleri ve Görüşleri*, Emin Yayınları, Bursa, 2007, s. 69.

⁶⁶ Şiirlerin tercümesi için bkz., Tek, *Abdüllatif Kudsi*, s. 316-317.

⁶⁷ Yusuf Oğuzoğlu, "Emir Sultan'ın Yaşadığı Şehir: Bursa", *Emir Sultan ve Erguvan*, Bursa, 2007, s. 22-23.

⁶⁸ Bkz: Öngören, "Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislamı Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü", s. 117.

⁶⁹ İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yay, İstanbul:1997, s.128

⁷⁰ Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I. 71.

⁷¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, s. 521.

Molla Fenârî'nin Kahire'de Ekmeleddin Babertî'den ders aldığı bilinmekle birlikte ondan ne okuduğuna dair bir bilgiye rastlanılamamıştır. Babertî, fıkıh, hadis, kelâm ilimlerine Arap dili ve edebiyatına vakıftır. Bu alanlarda birçok eser vermiştir. Molla Fenârî ile birlikte Seyyid Şerif Cürcânî, Bedreddin Simâvî gibi âlimlerin de içinde bulunduğu çok sayıda talebesi olmuştur. Hanefî mezhebinin muhakkik âlimleri arasında önemli bir yere sahip bulunmakta ve kaleme aldığı 5 ayrı risalede bu mezhebin tercih ve taklit edilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁷²

Suriye ve Mısır'da kelâm ve mantıktan ziyade tefsir, hadis, fıkıh, edebiyat ve tarih ilimleri ilerlemiştir. Tasavvuftaki vahdet-i vücud anlayışı Mısır'daki taassup nedeniyle inkişaf edememiştir.⁷³ Bu nedenle Kahire'de olduğu sürede Molla Fenârî vahdet-i vücud hakkında tartışmaya girmemiştir. Molla Fenârî Kahire'de Şeyh Bedreddin ve Seyyid Şerif Cürcânî ile ders arkadaşlığı yapmıştır.

Mısır'da aldığı eğitimle o Fahreddin Râzî çizgisinden gelen bir ilmî gelenek ile irtibat kurmuş olmaktadır. Yıldırım döneminin ilmî kadrolarının bu gelenekten gelen âlimlerce oluşturulduğu, Molla Fenârî çizgisinin, kuruluş dönemi için bir ekol olduğu söylenmektedir.⁷⁴ Davud-i Kayserî'den gelen irfânî çizgi ve Fahreddin Râzî'nin temsil ettiği kelâmî çizginin bu ekol tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir. Osmanlı ilim hayatında Molla Yegân, Hızır Bey gibi bu ekolden gelen önemli isimler yer almaktadır. Bunlardan bir kaçı İstanbul'un fethi öncesinde ve daha sonra yetişen ilim erbabı üzerinde oldukça etkili olmuşlardır.⁷⁵ Osmanlı ulemasının bu ilmî silsileyi muhafaza etmek kaygısında olduğu ve icazetname geleneği ile bunu koruduğu söylenebilir.

İcazetnamelerin ilmî silsilenin takibi açısından önemli olduğu bilinmektedir. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam, felsefe (hikemiyat) ve müsbet ilimlerde alınan bu icazetnameler ilim tarihimizin seyri bakımından da önem arz etmektedirler. 13. yy'dan itibaren Osmanlı, İran ve Azarbeycan'daki ilim müesseseleri İmam Fahreddin Râzî'ye kadar gider, onun icazeti ise birkaç silsile ile Gazalî'ye kadar

⁷² Arif AYTEKİN, "Bâbertî", *DİA*, c. 4, s. 378.

⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.1, s. 520.

⁷⁴ Fazlıoğlu İhsan, "Osmanlılar", *DİA*, c. 33 s. 549.

⁷⁵ Aynı yer.

ulaşır.⁷⁶ Osmanlı medreselerinde temel unsur müderrislerdir ve talebenin hangi hocadan ders aldığı oldukça önemlidir.⁷⁷ Molla Fenârî'nin Mısır'da eğitim aldığı sırada hocası olan Ekmeleddin Babertî'nin Fahreddin Râzî silsilesinde olduğu bilinmektedir. Fenârî ile Osmanlı ilmiyesine aktarılan bu birikimi daha sonra talebelerinden Molla Yegân ve onun talebesi olan Hızır Bey devam ettirmişlerdir.⁷⁸

Molla Fenârî, âbid, nâtık, âşık kelimeleri ile ifade edilen kadim geleneğin üç boyutlu varlığının⁷⁹ Osmanlı klasik dönemindeki önemli bir temsilcisidir. Yürüttüğü çeşitli görevler, ortaya koyduğu eserler ile klasik dönemden itibaren adından çokça söz edilen bir kişi olmuştur. Osmanlı'da şeyhülislâmlık onunla başlamış, kadim gelenek içerisinde gelen felsefî, tasavvufî ve kelimî çizgi, Osmanlı topraklarına onunla taşınmıştır.⁸⁰

C. ETKİSİ

1. Talebeleri

Ortaya koyduğu eserlerle ilmî hayatta etkili bir yeri olan Molla Fenârî'nin birçok talebenin yetişmesinde de emeği geçmiştir. En çok tanınan öğrencileri Molla Yegân, İbn Hâcer el-Askalânî, Kadızâde Rûmî, Muhyiddin el-Kâfiyeci, Yakub el-Asfar ve Yakub el-Esved'dir.

a. Molla Yegân: Molla Yegân, memleketi Aydın'da öğrenim gördükten sonra Bursa'ya giderek Molla Fenârî'den ders almıştır. Ondan icazetini aldıktan sonra çeşitli medreselerde görev yapmıştır.⁸¹ Molla Yegân müderrislik, Bursa kadılığı ve şeyhülislâmlık görevlerinin üçünü de hocasından devralmıştır.⁸² Fatih devrinin en büyük edîplerinden ve âlimlerinden olan Sinan Paşa onun öğrencisidir.⁸³ Tarihi kayıtlara göre Molla Yegân, hacda tanıştığı âlim Molla

⁷⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye teşkilâtı*, TTK, Ankara, 1965, s. 75-76.

⁷⁷ Mehmed İpşirli, "Medrese", DİA, c.28, s.330.

⁷⁸ Aynı yer.

⁷⁹ Fazlıoğlu, *age*, s. 10.

⁸⁰ Bu konuda bkz, Fazlıoğlu, *age*, ss.1-57

⁸¹ Abdülkadir Özcan, "Molla Yegân", DİA, c. 30, s.266.

⁸² Aydın Hakkı, *İslam Hukuku ve Molla Fenârî*, s.60

⁸³ Ramazan Şeşen- Cevat İzgi- Cemil Akpınar- İhsan Fazlıoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1997, c. I, s. 45-46.

Gürânî'yi Edirne'ye davet etmiş, II. Murad çok beğenip takdir ettiği Gürânî'ye Bursa'daki Yıldırım ve Kaplıca medreselerini vermiş, ardından Şehzade Mehmed'e hoca olmasını istemiştir.⁸⁴ Fahreddin Râzî ekolüne mensup olan Molla Yegân'ın ailesinden Yegânzâdeler diye bilinen birçok âlim yetişmiştir.⁸⁵

b. Kadızâde-i Rûmî: Osmanlı Türklerinin yetiştirdiği ilk büyük astronom ve matematikçi olan Kadızâde-i Rûmî, Molla Fenârî'den ders görmüş ve onun tavsiyesi üzerine gittiği Semerkant'ta matematik ve astronomi okulunun başına getirilmiştir. Burada Uluğ Bey'in kendisi için yaptırdığı medresede dersler vermiş ve Semerkant Rasadhanesi'nin müdürlüğü görevinde bulunmuştur.⁸⁶ Semerkant matematik ve astronomi okulunda yetişen Fethullah Şirvânî ve Ali Kuşçu gibi isimler ise eğitimlerinden sonra Anadolu'ya gelerek burada vazife görmüşlerdir.⁸⁷

c. Muhyiddin Kâfiyeci: Molla Fenârî'nin bir diğer öğrencisi ise memleketi Saruhan'da eğitim aldıktan sonra bilgisini artırmak için Anadolu ve İran'ı dolaşmış, bu sırada Molla Fenârî'den ders almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra Mısır'a gitmiş, Suyûtî gibi önemli bilginlerin yetişmesinde emeği geçmiştir. Taşköprülüzâde, 14 yıl onun meclisinde bulunduğunu kaydeder.⁸⁸ Tefsir, nahiv, sarf, edebiyat, fıkıh, kelâm, hadis, tasavvuf, lügat, tarih usulü, geometri, astronomi, mantık, mekanik ve fizik konularında 100'e yakın eser vermiştir.⁸⁹

d. Yakub el-Esved, Yâkub el-Asfar: Molla Fenârî'nin Karaman'da iken yetiştirdiği Yakub el-Esved ve Yakub el-Asfar isimli talebeleri hakkında "Kara Yakup ve Sarı Yakup benim övüncümdür" dediği rivayet edilmektedir. Bunlardan Yakub el-Esved, Şam ve Kâhire'de ilim tahsil ettikten sonra Karaman'a gelip burada talebe yetiştirmiştir. el-Mesâhib kitabı üzerine şerhi, el-Hidâye üzerine haşiyesi vardır. Yakub el-Asfar ise özellikle fıkıh usulünde üstün bir ilme sahip

⁸⁴ İpşirli, Mehmed, "Medrese", *DİA*, c. 28, s. 330.

⁸⁵ Özcan, *age*, s.266

⁸⁶ İhsanoğlu, Ekmeleddin (ed.), *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, c. I, s. 6.

⁸⁷ Bu okul hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Felsefe-Biliminin Arka Planı: Semerkand Matematik ve Astronomi Okulu", *DİVAN*, 2003/1, y.8, s.14, ss 1-66.

⁸⁸ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s. 81.

⁸⁹ Ramazan Şeşen- Cevat İzgi- Cemil Akpınar- İhsan Fazlıoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1997, c. I, s. 26.

olmuş, iki ayet arasında çelişkili gibi görünen hususların izahı için bir risale yazmıştır.⁹⁰

e. Emir Sultan: Emir Sultan adıyla meşhur Şeyh Şemseddin Buhârî, Sadreddin Konevî'nin Miftâhi'l-Gayb isimli eserini Molla Fenârî'ye okumuş, o da kendi eliyle Emir Sultan'a icazet yazmıştır.⁹¹

2. Ailesi

Molla Fenârî, Osmanlı kuruluş döneminin ilmî gelişiminde en etkili isimlerden biri olmuştur. Onun soyundan gelen ve Fenârîzâdeler olarak anılan ailesi de ilmiye içerisinde uzun zaman hizmet vermişlerdir. Şeyhülislâm ve kazasker yetiştiren bir aile olarak tanınan Fenârîzâdeler hakkında Kâtip Çelebi, “ahfâdının yazdıklarına göre onlar Osmanlı Devleti'nde beyt-i ilm idiler”⁹² der. Osmanlılardan önceki Müslüman toplumlarda var olan “ulema aileleri” Osmanlı döneminde de ilmî gelişmenin önemli bir ayağını oluşturmuştur. Osmanlı döneminde ulema ailesi imtiyazına sahip olan ilk aile ise Fenârîzâdelerdir.⁹³ Tezimizin ikinci bölümünde bu aileye mensup kişileri, aldıkları vazifeleri, yaptıkları ve yazdıkları eserleri ele almaya çalışacağız.

3. Eserleri

Molla Fenârî'nin onbin ciltlik bir kütüphanesi olduğu söylenmektedir. Bu kütüphaneyi ilmî seyahatlerinden getirdiği kitaplarla zenginleştirmiş olması muhtemeldir.⁹⁴ Molla Fenârî'nin Sadeddin Taftazânî'nin eserlerinin çoğaltılması için medreselerdeki tatil günlerini ikiden üçe çıkardığı bilinmektedir. O dönemde Bursa ve İznik gibi şehirler ilmî çalışmaların yoğunluk kazanmaya başladığı

---

⁹⁰ Bu ayetler “muhakkak biz elçilerimize yardım ederiz..” (40/51) ayeti ile “ ve Peygamberleri haksız yere öldürüler..” (3/3) ayetidir. Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s. 77.

⁹¹ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s.17.

⁹² Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-Vusûl*, c. 3, s. 492(493).

⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 650.

⁹⁴ Erünsal İsmail, *Türkiye Kütüphaneleri Tarihi II*, s.6.

yerlerdir. Buralarda kitap sıkıntısı yaşanmasının onun bu çalışmalarında etkili olduğu düşünülebilir.⁹⁵

Molla Fenârî'nin yüze yakın esere sahip olduğu bilinmektedir. Lâkin bunların birçoğu yoğun çalışmalarından dolayı müsvedde halinde kalmıştır. Bununla birlikte kendisinin tefsir, kelâm, tasavvuf, mantık, fıkıh usulü, hadis, belagat ve diğer ilimlerde yazdığı pek çok eseri vardır:

a. Fusûlü'l-Bedâî ve Usûlü's-Şerâyî: Molla Fenârî'nin fıkıh usulüne dair eseridir. Hanefî ve Şafîî usûlüne göre ortaya konan esas ve kaideleri bir araya getirmek üzere kaleme alındığı belirtilmiştir.⁹⁶ Eserin kaynakları arasında tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usulü, kelam, Arap dili ve edebiyatı ve mantık ilimlerine dair eserlerin bulunduğu aktarılmaktadır.⁹⁷ Hanefî olmak üzere Mâlikî, Şâfîî, Hanbelî, Mutezilî usul kaynaklarına, Şia, Evzâî, Sevrî ve Zâhirî gibi mezheplerin görüşlerine yer verilmiştir.⁹⁸

b. Risâletü's Salâtiyye: Bu risalede Cuma ve bayram namazları ile oruç, itikâf, sadaka-i fitr ve kerahiyye gibi konuları ele almıştır.⁹⁹ İbn Sinâ, Gazâlî, Fahreddin Râzî çizgisinden gelen Molla Fenârî'de özellikle mantık ilminin önemli olduğu onun bu eserinde mantikî tahlillerinin kuvvetli oluşundan da anlaşılmaktadır.¹⁰⁰ Diğer bütün eserleri gibi Arapça olarak kaleme aldığı bu eserinde veciz bir üslup kullanmıştır.¹⁰¹

c. Fevâidü'l-Fenârîyye: Mantığa dair eseridir. Eserin aslı olan Îsâgûcî Esîrüddin Mufazzal b. Ömer el-Ebherî'ye (v. 700/1300) aittir. Bir günün sabahında başlayıp akşamına kadar yazdığı rivayet edilen bu eser Osmanlı medreselerinde son dönemlere kadar okutulan başlıca mantık kitapları arasındadır.¹⁰² Ahmed b.

---

⁹⁵ Aynı yer.

⁹⁶ Recep Cici, "Belli Başlı Hukukçular ve Çalışmaları", Türkler (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), Ankara, 2002, XI, 375.

⁹⁷ Aynı yer.

⁹⁸ Aynı yer.

⁹⁹ Cici, *age*, s. 375.

¹⁰⁰ Molla Fenârî'nin seleflerinden Fahreddin Râzî'nin mantık ilmindeki rolü için bkz. İbrahim Çapak, "Fahreddin Râzî'nin İslam Mantık Tarihindeki Önemi ve Bazı Mantık Konuları Hakkındaki Görüşleri", *Dini Araştırmalar*, c. 8, s. 23, ss. 111-126.

¹⁰¹ Aydın Hakkı, *Molla Fenârî ve İslam Hukuku*, İşaret Yayınları, İstanbul 1991, s. 105.

¹⁰² Ahmet Kayacık, "*Osmanlı Medreselerinde Mantık Eğitimi Üzerine*", *İslamiyât*, c. 2, s. 4, ss. 111-121.

Muhammed b. Hıdır'ın Kul Ahmed'i ve Burhâneddin b. Kemaleddin Bulgarî'nin el-Fevâidü'l-Burhâniyye'si bu eser üzerine yapılan şerhlerdir. Ayrıca eserin mukaddimesi Mehmed Emin Şirvânî tarafından tahşiye edilerek 1307'de İstanbul'da Cihetü'l-Vahde adıyla basılmıştır.¹⁰³

11 Rebiülahir 1290, 24 Rebiülevvel 1295 ve 09 Cemaziyelevvel 1292 tarihlerine ait arşiv belgeleri bu aserin Kul Ahmet şerhi için izin verildiğini bildirmektedir.¹⁰⁴ Ayrıca Fenârî Haşiyesi'nin satışına dair bir belgeye daha rastlanılmıştır.¹⁰⁵

d. Aynu'l A'yân ve fi Tefsiri'l Kur'ân: Bu eseri 1402-1413 yılları arasında Karaman'da yazmıştır. Mukaddimesinden eserini Karamanoğlu Mehmed Bey'e ithaf ettiği anlaşılmaktadır. Tasavvufî yaklaşım şeklinin baskın olduğu Fatihâ Sûresi'nin tefsiri olan bu eserde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'sinden iktibaslarla bulunduğu görülmektedir.¹⁰⁶ O, bu eserinde tasavvufî tefsiri şu şekilde tanımlar: “Yalnız sülûk erbabına açılan ve zahir mana ile bağdaştırılması mümkün olan birtakım gizli anlamlara ve işaretlere göre Kur'ân'ı tefsir etmektir.”¹⁰⁷ Molla Fenârî tasavvuf alanında da çeşitli risâleler yazmıştır. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin dibacesine bir şerh¹⁰⁸ kaleme almışsa da diğer eserlerinden anlaşıldığı üzere İbn Arabî çizgisinde eserler vermiştir. Vahdet-i Vücûd konusunda *Risâle fi Beyân-ı Vahdet-i Vücûd* adlı bir eser telif etmiş, Sadreddin Konevî'nin *Miftâhi'l-Gayb* adlı eserini okutmuş ve buna bir şerh yazmıştır.¹⁰⁹

¹⁰³ Aydın, “Molla Fenârî”, *DİA*, C. 30, s. 246.

¹⁰⁴ BDA, MF. MKT, Gömlek no: 64, Dosya no: 10; BDA, MF. MKT, Gömlek no: 121, Dosya no: 55; BDA, MF. MKT, Gömlek no: 26, Dosya no: 30.

¹⁰⁵ BDA, İ.DH, Gömlek no: 3079, Dosya no: 62; BDA, İ. DH, Gömlek no: 2661, Dosya no: 54.

¹⁰⁶ Aşkar, *age*, s.90

¹⁰⁷ Mustafa Tuncer, *Molla Fenârî ve Fatihâ Sûresi Tefsiri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Hadis Anabilim Dalı, Samsun, 1991, s. 100

¹⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Aşkar, “Molla Fenârî'nin (ö.843/1431) ‘Şerhu Dibâceti'l-Mesnevî’ Adlı Risâlesi ve Tahlili”, *Tasavvuf*, y. 6, s. 14, ss. 83-102.

¹⁰⁹ Molla Fenârî'nin vahdet-i vücûd konusunda görüşleri için bkz. Aşkar, *age*.

e.XV. yy Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi: Ahmed Topaloğlu tarafından bu adla yayına hazırlanan eser¹¹⁰, Muhammed b. Hamza adlı bir kişiye ait olmakla birlikte bu eserin Molla Fenârî'ye ait olup olmadığı konusu netlik kazanmamıştır.

f. Ta'likât 'alâ Evâili'l- Keşşâf: Zemahşeri'nin el-Keşşâf adlı eserinin Fâtihâ ve Bakarâ Sureleri üzerine kaleme alınmış bir talikattir. Süleymâniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr.183.

g.Şerhu'l-Ferâizi's Sirâciyye: Hanefî fâkihi olan Secâvendî'ye ait olan eserin şerhidir. Süleymâniye Ktp., Fâtih, nr. 2524; Giresun Yazmaları, nr.117, Yazma Bağışlar, nr. 318; Lâleli nr. 1310/1, 1311/1.

h. Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-Kebîr fi'l-Furu': Hılâtî'ye ait olan Şeybânî'nin el-Câmiü'l-Kebîr'inin muhtasarı şeklindeki eserin bir bölümüne yazılan şerhtir. Süleymâniye Ktp., Lâleli, nr. 962, 963/2.

i. Şerhu'l-Fıkhi'l-Keydânî: Süleymaniye Ktp., Dârülmesnevî, nr. 512/22.

j. Misbâhü'l-Üns Beyne'l-Ma'kûl ve'l-Meşhûd fi Şerhi Miftâhi'l-Gayb: Sadreddin Konevî'ye ait eserin şerhidir. Muhammed Hacevî tarafından Tahran 1374'te neşredilmiştir.

k.Tahkîku'l-Hakâiki'l-Eşyâ ve Dekâ'iki'l-'Ulûm ve'l-Ârâ: İbn Arabî'nin Futûhâtü'l-Mekkiyye'sinde yer alan "künnâ hurûfen âliyât" diye başlayan beyitin şerhidir. Muhammed Hacevî tarafından yapılan Farsça tercümesiyle birlikte neşredildiği bilinmektedir.¹¹¹

l. Âvisâtü'l-Efkâr Fihribâri üli'l-Ebsâr: Kelam, ferâiz, fıkıh ve âdâb olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

m. Hâşiye 'Ale'd-Dav': Mutarrizî'nin nahiv konusunda yazdığı el-Misbâh adlı eserine Taceddin İsferyâî'nin yazdığı şerhin haşyesidir.Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2510/2.

n. El-'İşrûn Kıt'a fi'l-'İşrîne 'İlmen: Bu esere oğlu Mehmed Şâh tarafından Şerhu Manzûmeti'Elgâz adıyla şerh yazılmıştır.¹¹²

¹¹⁰ Muhammed b. Hamza, *XV. yy Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, Haz: Ahmed Topaloğlu, *Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1978*.

¹¹¹ Aydın, "Molla Fenârî", *DİA*, c.30, s. 246.

¹¹² Aynı yer.

o. Esâsü's-Sarf fi 'İlmi't-Tasrîf: Bu eserin Mehmed Şâh tarafından yazılan Te'sîsü'l-Kavâid Harfen bi-harf fi Şerhi Makâsıdı Esâsi's-Sarf isimli bir şerhi mevcuttur.

p. Sûfiyye'nin Libâs ve Etvâr ve Meslekine Dâir İtirazâta Reddiye: Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 71.

- q. Şerhu'l-Dibâceti'l-(Mukaddimeti'l) Mesnevî**
- r. Şerhu Muhtasâri'l-Mevâkîf**
- s. Ta'likât 'alâ Şerhi'l-Mevâkîf**
- t. Bahs fi'n-Nâsîh ve'l-Mensûh in Tefsîri'l-Fâtihâ**
- u. Hâşiye 'alâ Hırzi'l-Emânî**
- v. Hâşiye 'alâ Şerhi's-Şemsiyye**
- w. Risâle fi adâbi'l-Bahs**
- x. Risâle fi Mâhiyyeti's-Şeyâtîn ve'l-Cîn**
- y. Risâle fi menâkıbı's-Şeyh 'aladdin el-Nakşibendî**
- z. Şerhu'l-Fevaidi'l-Gıyâsiyye**
- aa. Risâle fi Ricâli'l-Gayb**
- bb. Risâle fi Beyâni Vahdeti'l-Vücut**
- cc. Mürşidü'l-Musallî**

Molla Fenârî'nin Kronolojik Olarak Hayatı

751/1350	Molla Fenârî'nin doğumu
768-770/1367-1369	Alaaddin Esved'den ders alması
778/1376	Cemaleddin Aksarayî'den icazet alması
780-786/ 1378-1383	Mısır'daki tahsil hayatı
794/1392	Bursa Manastır Medresesi'ne tayin edilmesi
975/1393	Bursa kadılığına tayin edilmesi
804/1402	Ankara Savaşında esir oluşu
805/1403	Karaman'a gidişi
817/1414	Bursa'ya dönüşü
818/ 1415	İkinci defa kadı oluşu
822/1419	Hacca gidişi
828/1425	Şeyhülislam unvanını alışı
832/1428	Oğlunun vefatı ve gözlerinin kör oluşu
833/1429	İkinci kez hacca gidişi
834/1431	Vefatı.

İKİNCİ BÖLÜM
FENÂRÎZÂDELER

A. FENÂRÎZADELER VE AİLENİN SOY AĞACI

Fenârîzâdeler, Osmanlı kuruluş döneminden itibaren başta ilmiye teşkilâtı olmak üzere çeşitli kurumlarda hizmet vermişlerdir. Ailenin ilk temsilcisinin, Molla Fenârî olarak tanınan Şemseddin Muhammed. b. Hamza b. Muhammed Fenârî (v. 834/1431) olduğu bilinmektedir. Onun soyundan gelenler “Fenârîzâde” olarak adlandırılmaktadır.¹¹³ Ailenin bu adla bilinmesi ilk temsilcisi olan Şemseddin Muhammed b. Hamza’nın bu lakapla anılıyor olmasındandır. Onun bu lakabı alma nedeni ile ilgili farklı bilgiler aktarılsa da yeri tam olarak tesbit edilmeyen Fenar isimli bir köyde doğduğu için bu isimle anıldığı görüşünün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Fenar kelimesine eklenen aidiyet eki ile Fenârî isminin “Fenar köyüne mensup olan” gibi bir anlam taşıdığı söylenebilir. Onun soyundan gelenler de Fenârîzâde olarak tanınmışlardır.

Ulema ailesine mensup olarak çeşitli imtiyazlara sahip olma hakkı ilk olarak bu aileye verilmiştir. Fenârîzâdeler, Osmanlı ilmiye teşkilâtı içinde özellikle kuruluş döneminde oldukça etkili bir aile olmuştur. Ailenin Osmanlı kuruluş dönemi ilmiyesi üzerindeki etkisi, Katip Çelebi’nin Süllemü’l-Vusûl isimli müsvedde yazmasında, künyeler kısmında Fenârî ailesi ile ilgili olarak “beyt-i ilm” şeklinde bir ifade kullanmasından da anlaşılabilir.¹¹⁴ Kepecioğlu ise Bursa Kütüğü isimli eserinde “Aile asırlarca Bursa’nın âbrû-yı irfânı olmuştur” demektedir.¹¹⁵

Aileye mensuplarından ikisi şeyhülislam, ikisi kazasker, altısı kadı, üçü müderris olmuş ve birer kişi de nakibüleşraflık, nişancılık ve vezirlik görevlerine kadar yükselmiştir. Aile mensuplarının genel olarak oldukça önemli sayılan bu görevlere gelmiş olmasına rağmen ailenin 1697’de vefat eden Latif Efendi’den Fenârîzâde Dâmâd Mehmed Râşid’e¹¹⁶ kadarki silsilesi hakkında maalesef kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. Mehmed Süreyya, Fenârîzâdeler hakkında bilgi verirken onların 19. yüzyıl ortalarına kadar varlıklarını devam ettirdiklerini

¹¹³ Mehmed Süreyya, *SO*, II, 516.

¹¹⁴ Kâtip Çelebi, *Süllemü’l-Vusûl*, s. 493.

¹¹⁵ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, s. 214.

¹¹⁶ Bu isim hakkında bkz: Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, s. 659.

söylemektedir.¹¹⁷. Buna rağmen 1697’de vefat eden Latif Efendi’den sonra kaynaklarda adlarına raslanmaması bu dönemden sonra ilmiye içerisindeki nüfuzlarını yitirdikleri ya da siyasi birtakım sebeplerle devre dışı bırakılmış olabileceklerini düşündürmektedir.

Ailenin ilk nesli Bursa’da hizmet vermiş, Fatih döneminden sonra ise kazaskerlik başta olmak üzere çeşitli vazifelerle İstanbul’da görev almışlardır. İlk yerleşim yerleri olan Bursa medreselerindeki hizmetleri dışında bu şehrin sosyal ve ekonomik yaşamında da eserleri ile etkili olmuş bir aile olduğu söylenebilir. Burada yaptırıldıkları cami, medrese, mektep, tekke, hamam ve çeşmeler araştırmamızın Üçüncü Bölümü’nde detaylı olarak ele alınmıştır. Bursa dışında da Fenârî ailesine ait yapılara rastlamak mümkündür. İstanbul başta olmak üzere Konya ve Kütahya gibi şehirlerde cami ve medreseler yaptırmışlardır. Bu şehirlerin bazılarında bugün hâlâ Molla Fenârî ve Fenârî gibi isimlerle anılan mahalle, sokak veya caddeler mevcuttur.

1. Ailenin İlk Dokuz Nesli

Kaynaklarda yalnızca Fenârîzâdeler’in ilk dokuz nesli arasındaki bağlantılara ulaşılmaktadır. Bu kısımda ailenin 15. yy’dan 17.yy’a kadarki kişileri ele alınacaktır. Bu tarihten sonra yaşayan kişiler aile şeceresindeki yerleri tam olarak bilinemediği için ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir.

a. İlk Nesil Fenârîler

(1) Molla Fenârî’nin Çocukları

Molla Fenârî’nin çocuklarının kaç tane olduğu netlik kazanmamıştır. Mehmed Şâh (v. 1434-35), Yûsûf Bâlî (v. 1443), Hasan Paşa (v.1444), Umur Bey (v.1442), Halil Paşa, Ümmü Gülsüm, Fülâne Hatun ve Hundi Hatun isimleri, farklı kaynaklarda onun çocuğu olarak zikredilmektedir.

(a) Mehmed Şâh Fenârî

---

¹¹⁷ Mehmed Süreyya, SO, II, 516.

Molla Fenârî'nin oğludur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 18 yaşında iken Bursa Sultaniye Medresesi'nde dönemin ulemasının huzurunda zorlu bir imtihandan geçer. İlmî seviyesini ispatladığı bu sınavdan sonra bu medresede vazifeye başlar ve vefatına kadar da burada müderris olarak hizmet eder. Kaynaklarda aktarıldığına göre Abdolvâcid'den ders almıştır.¹¹⁸ Kendisinden sonra yerine kardeşi Yûsûf Bâlî geçmiştir.¹¹⁹ Vefat tarihi hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Şakayık'da 839/1435-36¹²⁰, Sicill-i Osmani'de 836/1432-1433,¹²¹ Güldeste'de 830/1426-27¹²² tarihleri verilmektedir. Tahsin Deliçay, kaynakların çoğunun 839 (1435) tarihinde Karaman'da vefat ettiği bilgisini verdiğini, Leknevî ve Müstakimzâde'nin ise 832 yılını vefat tarihi olarak aktardıklarını söyler.¹²³ Kardeşi Yûsûf Bâlî Fenârî'nin Sultaniye Medresesi'nde göreve başlama tarihi olan 839/1435-36 senesi dikkate alınırrsa Mehmed Şâh'ın bu tarihte vefat ettiği söylenebilir.¹²⁴ Onun Karaman'da vefat ettiği bildirilse de son vazifesi Bursa'da bulunduğu ve kabri de Molla Fenârî Camii avlusunda bulunduğu Karaman yerine Bursa'da vefat etmiş olması daha muhtemel görünmektedir.

(b) Yûsûf Bâlî

Molla Fenârî'nin diğer oğludur. Eğitimi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Mehmed Şâh'ın vefatından sonra onun yerine Bursa Sultaniye Medresesi'nde müderris olmuştur.¹²⁵ Güldeste'de bu tarih 839/1435-36 olarak verilmektedir.¹²⁶ 842/1438-39 yılında Molla Yegân Medresesi'ne atanmış,¹²⁷ daha

¹¹⁸ İsmâil Belîğ, *Güldeste*, s.248

¹¹⁹ Taşkoprülüzâde, *Şekâik*, s.24.

¹²⁰ Taşkoprülüzâde, *Şekâik*, s. 24.

¹²¹ Mehmed Süreyya, *SO*, IV, 1078.

¹²² İsmail Belîğ, *Güldeste*, 244. Eserin bir sonraki sayfasında bu bilgiyle çelişen bir tarih vardır.

¹²³ Deliçay, Tahsin, "Mehmed Şâh Fenârî", *DİA*, 529.

¹²⁴ Hızlı, Mefail, "Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: 'Müderrisin Vezâifi'", *UÜİFD*, Bursa, 1999, VIII, sy.8, s. 113.

¹²⁵ Taşkoprülüzâde, *Şekâik*, s. 33.

¹²⁶ Güldeste, s. 245. Aynı eserde Mehmed Şâh'ın vefat tarihi 830 olarak verilmektedir. Bu iki bilgi birbirini nakzetmektedir. Kanaatimize göre 830 tarihinde bir yanlışlık hasıl olmuştur. 839 tarihi hem Mehmed Şâh'ın vefat tarihi hem de Yûsûf Bâlî'nin görevi devraldığı tarih olmalıdır.

¹²⁷ Güldeste, 245.

sonra Bursa kadılığı yaptığı sırada 846/1442-43 yılında vefat etmiştir.¹²⁸ Kabri Molla Fenârî Camii haziresindedir.

(c) Diğer çocukları

Molla Fenârî'nin diğer çocukları hakkında kaynaklarda bilgi verilmemektedir. Molla Fenârî'nin bir kızı mı yoksa birden çok kızı mı olduğu belli değildir. Bursa Kütüğü'nde yalnızca Ümmügülsüm isminde bir kızı olduğu¹²⁹, Öztuna'nın verdiği şecerede ise Fülane Hatun diye yine bir kızı olduğu bilgisi vardır.¹³⁰ Ancak aileye ait bir vakfiyede Alaaddin Ali Fenârî'nin halası olan Hundi Hatun isimli bir kişiden bahsedilir ki bu durumda Molla Fenârî'nin bu isimde bir kızı olduğu anlaşılmaktadır.¹³¹ Vakfiyenin düzenleniş tarihi Şevval 901/ Haziran-Temmuz 1496 olduğuna göre Hundi Hatun bu tarihten önce vefat etmiş olmalıdır. Öztuna'nın verdiği şecerede ise Hundi Hatun isimli bir kişinin Mehmed Şâh b. Şemseddin'in oğlu olan Hızır Bey'in kızı diye zikredilmektedir. Bu kişinin Çandarlı ailesinden II. İbrahim Paşa (v. 1499) ile evlendiği aktarılmaktadır.¹³² Bu iki Hundi Hatun'un farklı kişiler olduğunu anlaşılmaktadır. Kepecioğlu, Molla Fenârî'nin çocukları arasında Ahi Yûsûf isminde biri olduğundan bahseder ki bu şahıs başka hiçbir şecerede zikredilmemiştir.¹³³ Aynı şekilde Öztuna da başka kaynaklarda zikredilmeyen Umur Bey isminde bir kişiyi Molla Fenârî evlatları arasında saymaktadır.¹³⁴

b. İkinci Nesil Fenârîler

İkinci nesil Fenârîler, Mehmed Şâh'ın Hasan Çelebi, Hızır Bey, Zeynüddin ve Şemsi Bey isimli dört oğlu ve Yûsûf Bâli'nin Alaaddin Ali ve Ahmed Paşa isimli iki oğlundan oluşmaktadır.

(1) Mehmed Şâh'ın Çocukları

¹²⁸ Taşköprülüzâde, Şakayık, s. 34.

¹²⁹ Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, 214.

¹³⁰ Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, II, 658.

¹³¹ VGM, 592 nolu defter, sayfa 112, sıra no:99.Vakfiyenin Türkçesi için bkz: 1767 nolu defter, ss. 146-149.

¹³² Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, s. 658.

¹³³ Kepecioğlu, Bursa kütüğü, 214.

¹³⁴ Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, II, 658.

(a) Hasan Çelebi Fenârî

Bazı kaynaklarda asıl adının Bedreddin olduğu bildirilirken,¹³⁵ Şekaik'da Molla Hasan Çelebi Mahşî adıyla kaydedilmiştir.¹³⁶ 840/1436-37 senesinde Bursa'da doğmuştur.¹³⁷ Eğitimi hakkında pek fazla bilgi yoktur bununla birlikte Molla Ali Arabî, Molla Fahreddin, Molla Tûsî ve Molla Hüsrev'den ders aldığı bilinmektedir.¹³⁸ Amcasının oğlu olan Alaaddin Ali'nin kazasker olduğu dönemde Muğni'l-Lebîb'i okumak üzere Mısır'a gitmek istemiş, bu isteğini Alaaddin Ali aracılığı ile Fatih Sultan Mehmed'e iletmiştir.¹³⁹ Fatih bu talebini gönülsüzce kabul etmiştir. Onun Mısır'a gitmesine izin verirken, "akli dengesini yitirmiş galiba" dermiştir.¹⁴⁰ Aralarındaki bu sürtüşmenin nedeni olarak kaynaklarda Fatih'in saltanatı sırasında yazdığı et-Telvîh isimli eseri ona değil de şehzade olan Bayezid'e ithaf etmiş olmasının Fatih'i gücendirdiğine dair rivayetler vardır. Hasan Çelebi Mısır'da iken Muğni'l-Lebîb isimli eseri okumuştur.¹⁴¹ Ayrıca burada iken Sehavî ve Suyûtî ile karşılaşmıştır.¹⁴² Kaynaklarda zikredilmiş olmasa da bu seyahati sırasında aldığı bilinen Buhârî icazetini bu iki âlimden almış olması muhtemeldir. Hasan Çelebi'nin Mısır'dan hacca gittiği kaydedilmektedir.¹⁴³ Memleketine döndüğünde ise Mısır'da okuduğu Muğni'l-Lebîb isimli eseri Fatih Sultan Mehmed'e ithaf etmiştir ve bunun üzerine Fatih onu önce 875/ yılında Hayâlî Çelebi yerine İznik'teki Orhaniye Medresesi'ne, sonra da 880/ 'de Hacı Hasanzâde yerine İstanbul'daki Sahn medreselerinden birine atamıştır.¹⁴⁴ Bu yıllarda medrese hücrelerinden birinde yaşadığı söylenmektedir. Son görevinden ne zaman ayrıldığına dair bir kayıt bulunmasa da tekaüdünün ardından kendisine günlük 80 dirhem maaş bağlandığı aktarılmaktadır. 891/1486 yılında Bursa'da vefat

¹³⁵ Nüveyhiz, *Mucemü'l-Müfessirîn*, Müessesetü Nüveyhizi's-Sekafiyye, Beyrut, 1986, I, 138.

¹³⁶ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s. 237.

¹³⁷ Sehavî, *ed-Davü'l-Lâmi*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1354, III, 128.

¹³⁸ Aynı yer; İsmail Belîğ, *Güldeste*, s. 249.

¹³⁹ İsmail Belîğ, *Güldeste*, 249.

¹⁴⁰ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, 115.

¹⁴¹ İsmail Belîğ, *Güldeste*, 249.

¹⁴² Nüveyhiz, *Mucemü'l-Müfessirîn*, I, 138.

¹⁴³ Aynı yer.

¹⁴⁴ İsmail Belîğ, *Güldeste*, 249.

etmiştir.¹⁴⁵ Zeyniyye Camii'nin minaresi yakınında gömülmüştür.¹⁴⁶ Çocukları yoktur.

(b) Zeynüddin Fenârî

Mehmed Şâh'ın oğludur.¹⁴⁷ Amcasının oğlu Alaaddin Ali'den ders almıştır. Daha sonra II. Bayezid'in hocası Muarrifzade'nin hizmetine girmiştir. Buradaki tahsilinin ardından, Sultan II. Bayezid'i ve Sultan Orhan Gazi'nin Bursa'daki vakıflarının ve II. Bayezid'in Amasya'daki vakıflarının idaresini yürütmüştür. Tire, Şam ve Halep'te kadılık yapmış 920/ 1515'te vefat etmiştir.

Mehmed Şâh Fenârî'nin yukarıda sayılan çocuklarından başka Hızır Bey adında bir oğlu olduğundan bahsedilmektedir.¹⁴⁸ Bu şahsın kim olduğuna dair elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Aynı kişinin Hundi Hatun diye bir kızı olduğu ve Çandarlı ailesinden II. İbrahim Paşa ile evlendiği aktarılmaktadır.¹⁴⁹ Ancak bu konu da tartışmalıdır.¹⁵⁰ Mehmed Şâh'ın biyografî kaynaklarında adı geçmeyen, fakat vakfiyesi dolayısıyla künyesinin Şemsi Bey b. Mehmed Şâh b. Şemseddin olduğunu bildiğimiz bir oğlu daha vardır. Aynı vakfiyede Şemsi Bey'in Asaf adında bir oğlu ve Aişe adında bir kızı olduğu bilgisi verilmektedir.¹⁵¹

(2) Yûsûf Bâlî'nin Oğulları

(a) Alaaddin Ali Fenârî

Sicill-i Osmânî'de Şemseddin Fenârî'nin oğlu olarak zikredilse de¹⁵² Yûsûf Balî Fenârî'nin oğlu olması ihtimali daha yüksektir. Zira hem Molla Fenârî ile aralarındaki yaş farkı hem de biyografî eserlerinde adının Alaaddin Ali b. Yûsûf Bâlî b. Mevla Şemseddin Fenârî olarak geçmesi¹⁵³ bu ikinci ihtimali destekler niteliktedir. Sicill-i Osmanî'de onun Molla Fenârî'nin oğlu olduğu kaydını düşen

¹⁴⁵ Mehmed Süreyya, *SO*, II, 616.

¹⁴⁶ İsmail Belîğ, *Güldeste*, 250.

¹⁴⁷ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, 238.

¹⁴⁸ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, s.658

¹⁴⁹ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 658.

¹⁵⁰ Bkz: Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK, Ankara, 1974, 106.

¹⁵¹ VGM, 581/2 nolu defter, s. 370.

¹⁵² Mehmed Süreyya, *SO*, c. I, 230.

¹⁵³ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku 'ş- Şakayık*, s. 199; İsmailbelîğ, *Güldeste*, s. 245.

Mehmed Süreyya'nın aynı eserinde Yûsûf Bâlî ile ilgili bir kaydın görülmemesi, onun Yûsûf Bâlî b. Şemseddin Fenârî ile ilgili bir bilgiye ulaşamadığını göstermektedir.

Eğitimi için Herat, Buhârâ ve Semerkand'a giden¹⁵⁴ Alaaddin Ali burada müderrislik yapmış,¹⁵⁵ Fatih devrinde ülkesine döndüğünde ise Molla Gürânî'nin tavsiyesi üzerine pâdişâh tarafından Manastır Medresesi'ne atanmış,¹⁵⁶ Bursa kadılığı ve kazaskerlik görevlerinde bulunmuştur.¹⁵⁷ Şeyh Muhammed Cezerî'nin torunu Ebul Hayr'ın kızı ile evlenmiştir. Mehmed Şâh ile Muhyiddin Mehmed onun bu evliliğinden olan çocuklarıdır.¹⁵⁸ Haftada beş gün ders okuttuğu ve bunu asla terk etmediği söylenir.¹⁵⁹ 903/1497-98'de hastalanıp vefat etmiştir.¹⁶⁰

(b) Ahmed Paşa Fenârî

Şemseddin Fenârî'nin oğludur¹⁶¹ diye bir rivayet mevcutsa da vefat tarihi için yaklaşık olarak 900 /1500 yılının verilmesi, bu iki şahıs arasında baba oğul ilişkisi olmayacağını göstermektedir. Onun Yûsûf Bâlî'nin mi yoksa Mehmed Şâh Fenârî'nin mi oğlu olduğu konusunda farklı bilgilere rastlanmaktadır. Ancak bir şeriyye sicillerindeki, ailenin vakıflarına mütevellî tayiniyle ilgili bir kayıttan hareketle onun Yusuf Bâlî'nin oğlu olduğunu söylememiz mümkündür. Bu kaynakta o Ahmed Paşa b. Yusuf Bâlî olarak geçer.¹⁶² Ayrıca bir arşiv belgesinde¹⁶³ ve bir vakfiyede¹⁶⁴ Yusuf Bâlî'nin oğlu olarak zikredilmektedir.

Onun Otlukbeli Savaşı'na katıldığı, burada esir olup ve daha sonra kaçarak Hint üzerinden ülkesine geldiği söylenmektedir.¹⁶⁵ Döndükten kısa bir süre sonra

¹⁵⁴ İsmailbeliğ, *Güldeste*, s. 246

¹⁵⁵ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s. 112; Mehmed Süreyya, *SO*, c.I, s. 230; İsmailbeliğ, *Güldeste*, s.246

¹⁵⁶ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s.112; Mehmed Süreyya, *SO*, c. I, s. 230;İsmail Belîğ, *Güldeste*, s. 247.

¹⁵⁷ Mehmed Süreyya, *SO*, c.I, s. 230, Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s.112

¹⁵⁸ İsmail Belîğ, *Güldeste*, s.246

¹⁵⁹ Mehmed Süreyya, *SO*, c.I, s. 230

¹⁶⁰ Mehmed Süreyya, *SO*, c.I, s. 230

¹⁶¹ Mehmed Süreyya, *SO*, c.I, s. 209

¹⁶² BŞS, C 5, s.7-8. Ahmet Paşa'nın Zeynep diye bir kızı olduğu da VGM arşivindeki bir kayıttan anlaşılmaktadır. VGM, Defter no: 189, sy.286, satır.1798.

¹⁶³ BDA, C.Ev, Gömlek no: 8704, Dosya no: 175.

¹⁶⁴ VGM, 592 nolu defter, 112 nolu sayfa, 99 nolu sıra.

¹⁶⁵ Mehmed Süreyya, *SO*, c.I, 209.

başdefterdar olduğu söylene de net bir tarih verilmemiştir.¹⁶⁶ İlk olarak 1481 yılında daha sonra da 888/1483-84 yılları arasında nişancı olarak görev yapmıştır.¹⁶⁷ Ahmed Çelebi 890/1485-86 yılında vezir olarak vazifelendirilmiştir.¹⁶⁸ 902/1496-97 yılında görevinden ayrılıp Bursa'ya yerleştiği ve burada vefat ettiği söylenmektedir.¹⁶⁹ Kendisinin şeyhülislam olduğuna dair bir kayıt mevcutsa da¹⁷⁰ bu aileden yalnızca iki şeyhülislam çıktığını, bunların da Molla Fenârî ve Muhyiddin Fenârî olduğunu bilmekteyiz.¹⁷¹

c. Üçüncü Nesil Fenârîler

(1) Zeynüddin Efendi'nin Çocukları

(a) Molla Hasan Çelebi

Babası Zeynüddin'den ve Kemalpaşazâde'den eğitim almış, 940/ 1533-34 yılında Edirne'de müderris olmuş, ardından Selanik ve Sidre Kapısı kadılığı yapmıştır. 964/ 1556-57 yılı başlarında vefat etmiştir.¹⁷² Hasan b. Zeynüddin'in Kadı Muhammed adında bir oğlu onun da Hasan Selanik (v.1555) adında bir oğlu olduğu zikredilmekte ise de haklarında bilgi bulunamamıştır.¹⁷³ Vefat tarihleri aynı olduğu için Hasan b. Zeynüddin ile onun torunu olarak zikredilen Hasan Selanik arasında bu tür bir bağ olması pek mümkün görünmemektedir.

(2) Alaaddin Ali'nin Çocukları

Muhyiddin Mehmed Şâh (v.1523) ve Muhyiddin Çelebi (v.1548), Ebulkasım(v.), Mevlânâ Pîr Mehmed(v.), Fahrünnisa Hatun (v.)

¹⁶⁶ Mehmed Süreyya, *SO*, c.I, s. 209

¹⁶⁷ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, 1026. Öztuna aynı eserinde Fenârîzâdeler'den bahsederken Ahmet Paşa'yı Molla Fenârî'nin Mehmed Şâh'tan olan torunu olarak gösterirken nişancılar arasında zikrettiği sayfada ilk şeyhülislamın oğlu olduğunu söylemiştir. Ahmed Paşa'nın yaşadığı dönem itibarıyla Molla Fenârî'nin torunu olması daha isabetli görülmektedir. Muhtemelen ikinci kayıta yanlışlık vardır.

¹⁶⁸ İsmail Belig, *Güldeste*, s.66.

¹⁶⁹ Mehmed Süreyya, *SO*, c.I, s. 209

¹⁷⁰ Gazzizâde, *Hülâsâtü'l-Vefeyât*.

¹⁷¹ Müstakimzâde, *Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhülislamlarının Biyografileri*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978.

¹⁷² Aynı yer.

¹⁷³ Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, 31. Bilge bu bilgi ile ilgili olarak herhangi bir kaynak belirtmemektedir.

(a) Muhyiddin Mehmed Şah

Alaaddin Ali b. Yûsûf Fenârî'nin oğlu¹⁷⁴ olarak 877/ 1472-73'te doğdu.¹⁷⁵ İlk eğitimini babasından almış,¹⁷⁶ onun vefatının ardından Hatibzade ve Marufzade'den ders görmüş, Bursa'da Manastır Medresesi'ne atanmış, Sultan Bayezid döneminde yevmî 50 akçe ile görev yapmıştır.¹⁷⁷ Semaniye medreselerinden birinde görev almış,¹⁷⁸ Bursa, Edirne ve İstanbul kadısı olmuş,¹⁷⁹ Arabistan, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur.¹⁸⁰ 929/1523'de vefat ettiğinde cenaze namazını dönemin şeyhülislamı Ali el-Cemali kıldırıştır.¹⁸¹ Ailenin şairleri arasında sayılmaktadır.¹⁸² "Gammî" mahlasıyla şiirler yazmıştır.¹⁸³

(b) Muhyiddin Çelebi

Molla Fenârî ahfâdındandır.¹⁸⁴ Alaaddin Ali'nin oğlu olduğuna dair bilgiler vardır.¹⁸⁵ Bununla birlikte Şekâik'de¹⁸⁶ ve Devhatü'l-Meşâyih'de kendisinin Mehmed Şâh'ın oğlu olduğu yazmaktadır.¹⁸⁷ Bu bilgiler arasından biz birincisinin daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Zira Molla Fenârî ailesine ait bir vakfiyede Alaaddin Ali'nin çocukları sayılırken Muhyiddin Çelebi'nin de adı zikredilmektedir.¹⁸⁸ Onun Muhyî olarak anıldığı bilinmektedir ki bu, şiirlerinde kullandığı mahlasıdır.¹⁸⁹ İlk eğitimi babasındandır, onun vefatının ardından Hatibzade ve Efdalzade'den ders görmüştür.¹⁹⁰ İstanbul'da Vezir Ali Paşa ve Sahn medreselerinde, Bursa'da Sultaniye Medresesi'nde görev almıştır. Anadolu ve

¹⁷⁴ İsmailbeliğ, *Güldeste*, s.248

¹⁷⁵ Mehmed Süreyya, *SO*, c.4,s.1108

¹⁷⁶ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, 228; İsmailbeliğ, *Güldeste*, 248

¹⁷⁷ Aynı yerler

¹⁷⁸ Mehmed Süreyya, *SO*, c.4, s.1108; İsmailbeliğ, *Güldeste*, 248; Taşköprülüzâde, *Şekâik*, 229.

¹⁷⁹ Mehmed Süreyya, *SO*, c. 4, s. 1108

¹⁸⁰ Mehmed Süreyya, *SO*, c.4, s.1109; Taşköprülüzâde, *Şekâik*, 228.

¹⁸¹ İsmailbeliğ, *Güldeste*, 239.

¹⁸² Sehi Bey, *Heşt Bihişt: Sehi Bey Tezkiresi*, Haz. Günay Kut, Yay. Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin, Harvard University, Harvard, 1978, s. 128-129.

¹⁸³ Mehmed Süreyya, *SO*, c.4, s.1109

¹⁸⁴ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.I, s. 350

¹⁸⁵ Mehmed Süreyya, *SO*, IV, 1105.

¹⁸⁶ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, 229.

¹⁸⁷ Müstakimzâde, *Devhatü'l-Meşâyih*, 22.

¹⁸⁸ VGM, 592 nolu defter, sayfa 112, sıra no:99.

¹⁸⁹ Riyâzî Muhammed, *Riyâz eş-Şu'arâ*, Nuruosmaniye Ktp, 3724.

¹⁹⁰ Mehmed Tahir, *OM*, c.I, 350; Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s.229.

Rumeli kazaskerliği yapmıştır.¹⁹¹ Rumeli kazaskerliği sırasında bazı önemli hadiselerle karşılaşmıştır. Pîr Mehmed Paşa'nın veziriazamlığı sırasında Hain Ahmed Paşa tarafından düzenlenen bazı olaylarda, Hain Ahmed Paşa tarafını tutmuş ve ona göre hüküm vermiştir. Bu durum ile ilgili olarak kaynaklarda onun “nakd-i adli zâyi ettiği” şeklindeki yorumlar aktarılmaktadır.¹⁹² Aynı dönemde, Molla Kabız'ın ortaya attığı iddialardan dolayı çıkarıldığı mahkemede kadı olarak bulunmuş, ancak onun görüşlerini çürütememiştir. Bu nedenle ilmî yetersizliğinden dolayı Vezir İbrahim Paşa'nın şiddetli eleştirilerine muhatap olmuştur.¹⁹³ Bu olayın üzerinden on yıl geçtikten sonra 944/1537-38 senesinde yevmi 50 akçe ile tekaüde ayrılıp hacca gitmiştir.¹⁹⁴ Burada iken tefsir okuttuğu aktarılmaktadır.¹⁹⁵ Dönüşünde ise yevmî 200 akçe ile 948/1542'de şeyhülislam olmuş, daha sonra kendi rızasıyla 952/1545'de yevmî 200 akçe ile tekaüde ayrılmıştır.¹⁹⁶ Şair olduğu ve “Muhyî” mahlasını kullandığı bilinmektedir.¹⁹⁷ Bursalı Mehmed Tâhîr, onun vefatına tarih düşülen “Muhyî-yi dîn oldu azîm rahmete” ifadesinden dolayı 954/1548 senesini vefat tarihi olarak verir. Ayrıca kabrinin Eyüp civarında Emir Efendi yakınında olduğunu söyler.¹⁹⁸

Alaaddin Ali'nin bu çocukları dışında haklarında bilgi sahibi olmadığımız altı çocuğu daha vardır. Bunlardan Ebu'l-Kasım, Fahrünnisa, Ümmühani, Nefise Hanım ve Mah-ı Zamân isimli beş çocuğunun adları aileye ait bir vakfiyede geçmektedir.¹⁹⁹ Mevlânâ Pîr Mehmed'in adına vakfiyede rastlanmaz. Bununla birlikte bir sonraki nesilden olan Mevlânâ Yusuf hakkında bilgi verilirken onun amcaları arasında Pîr Mehmed'in adı da geçmektedir.²⁰⁰

¹⁹¹ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, s.229; *SO*, c.4, 1105.

¹⁹² İpşirli, “Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi”, 340.

¹⁹³ Üzüm İlyas, “Molla Kâbız”, *DİA*; 30, 255.

¹⁹⁴ Müstakimzâde, *Devhatü'l-Meşâyih*, 23.

¹⁹⁵ Mehmed Süreyya, *SO*, IV, 1105.

¹⁹⁶ Müstakimzâde, *Devhatü'l-Meşâyih*, 23. Öztuna Muhyiddin Fenârî'nin göreve başlama tarihini 1543 olarak vermektedir. Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, 992.

¹⁹⁷ Latîfi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (inceleme metin)*, Haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000 s.495

¹⁹⁸ Mehmed Tahir, *OM*, c.I, s. 350

¹⁹⁹ Vakfiye için bkz: VGM, 592 nolu defter, sayfa 112, sıra no:99.

²⁰⁰ Nevizâde, *Hadâiku'l-Hakâyık fî Tekmiletü'ş-Şakayık*, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul, 1989, II,

d. Dördüncü Nesil Fenârîler

(1) Muhyiddin Mehmed Şâh Efendi'nin Çocukları

(a) Yûsûf Efendi

Mehmed Şâh Efendi'nin oğlu, Abdülbâki Çelebi'nin küçük kardeşidir.²⁰¹ Müderris ve kadı olmuş, Edirne kadısı iken vefat etmiştir (970/1562-63)²⁰²

(b) Abdülbâki Efendi

Mehmed Şâh Efendi'nin oğludur.²⁰³ 923/ 1517-18 yılında dünyaya gelmiştir.²⁰⁴ İlk önce babasından, onun vefatının ardından da amcası Muhyiddin Çelebi'den ders görmüştür.²⁰⁵ Sinan Çelebi, Çivizâde Efendi, Molla Çelebi ve Said Efendi'den istifade ettiği bildirilmekte, fakat onlardan ne okuduğu kaydedilmemektedir.²⁰⁶ Fenârîzâdeler'e has imtiyazla 40 akçe medreseye atanmış, ardından Üsküdar, Galata, Sofya ve Selanik mollası olmuştur. 970/ 1562-63'te vebadan vefat etmiştir.²⁰⁷ Kabri Üsküdar'dadır.²⁰⁸

Bir sonraki nesil ile ilgili olarak Fenârîzâdeler'de yalnızca Yusuf Efendi ve çocukları hakkında bilgi vardır.

Kepecioğlu, Bursa Kütüğü'nde Muhyiddin Mehmed Şâh Efendi'nin Hasan isminde bir oğlu olduğundan bahseder.²⁰⁹ Vefat tarihi belirtilmeyen bu şahsın adına başka kaynaklarda rastlanmamaktadır.

e. Beşinci Nesil Fenârîler

(1)Yûsûf Efendi'nin Çocukları

(a) Mehmed Efendi

²⁰¹ Nevizâde, *Hadâiku'l-Hakâyık*, II, 35.

²⁰² SO, c.5, s.1691

²⁰³ SO, c. 1, s.103; Nevizâde, *Hadâiku'l- Hakâyık*, 35.

²⁰⁴ Nevizâde, *Hadâiku'l- Hakâyık*, 35.

²⁰⁵ Nevizâde, *Hadâiku'l- Hakâyık*, 35.

²⁰⁶ Nevizade, *Hadâiku'l- Hakâyık*, 35.

²⁰⁷ SO, c.I, s. 103

²⁰⁸ Nevizâde, *Hadâiku'l- Hakâyık*, 35.

²⁰⁹ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 214.

Yusuf Efendi'nin oğludur. Müderris ve Ruscuk mollası olup 1020/1611'de vefat etmiştir.²¹⁰

(b) Pîrî Efendi

Yusuf Efendi'nin oğlu ve Mahmûd Efendi'nin babası olduğunu bildiğimiz Pîrî Efendi hakkında elimizde tafsilatlı bilgi bulunmamaktadır.²¹¹

f. Altıncı Nesil Fenârîler

(1) Pîrî Efendi'nin Oğlu Mahmûd Efendi

Müderrislik, Konya ve Trablusşam mollalığı vazifelerinde bulunmuştur.²¹² Vefatı 1599'dur.²¹³

g. Yedinci Nesil Fenârîler

(1) Mahmûd Efendi'nin Oğulları

(a) Mehmed Şâh Fenârî

Mahmud Efendi'nin oğludur. Bursa, İstanbul ve Sofya'da müderrislik yapmıştır. Medine ve Bursa kadılıklarında bulunmuştur.²¹⁴ 1050/1641'de vefat etmiştir.²¹⁵ Dedesi Molla Fenârî'nin yaptırdığı caminin haziresinde medfundur.²¹⁶

(b) Şeyhî Mehmed Efendi

Mahmud Efendi'nin oğlu, Şâh Mehmed Efendi'nin biraderidir.²¹⁷ Müderris, molla, Mekke kadısı olmuştur. Eyüp kadısı olup, 1055/1645'de vefat etmiştir. Emir Buhârî'de defn olunmuştur. Oğulları Ahmed Efendi ve Mehmed Efendi'dir.²¹⁸

h. Sekizinci Nesil Fenârîler

(1) Şeyhî Mehmed'in Oğulları

²¹⁰ SO, c.3, s. 996

²¹¹ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, 659.

²¹² Mehmed Süreyya, *SO*, II, 917.

²¹³ Aynı yer

²¹⁴ Uşakîzâde, *Zeyl-i Şekâik*, s.85

²¹⁵ Mehmed Süreyya, *SO*, IV, 1078

²¹⁶ Uşakîzâde, *Zeyl-i Şekâik*, 86; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fudala*, 105.

²¹⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fudala*, s. 121.

²¹⁸ Mehmed Süreyya, *SO*, V, 1598.

(a) Seyyid Ahmed Efendi

Şeyhî Mehmed Efendi'nin oğlu, nakibüleşraf Seyyid Mehmed Efendi'nin kardeşidir.²¹⁹ Bursa, İstanbul, Edirne'de müderrislik, Bursa ve Mekke kadılığı görevlerinde bulunmuştur.²²⁰ 1109/1697-98'de vefat etmiş, Emir Buhârî'de kardeşi Mehmed Efendi yanına defn olunmuştur.²²¹

(b) Seyyid Mehmed Efendi

Şeyhî Mehmed Efendi'nin oğludur. 1044/1634 yılı başlarında doğmuştur.²²² Birçok medresede görev yaptıktan sonra 1098/ 1687'de İstanbul kadısı olmuş, birkaç ay sonra da azl ile bu görevinden ayrılmıştır. 1105/ 1694'de Anadolu Kazaskeri olmuş, bir kaç ay sonra Rumeli kazaskerliğine getirilmiş ve 1106/ 1694-95'de ise nakibüleşraflığa getirilmiş, 5 ay kadar sonra da 1106/1695'de her iki görevinden de azl ile ayrılmıştır.²²³ Nakibüleşraflık seyid ve şerif soyundan olmayı gerektirmektedir.²²⁴ Ailenin bu soydan geldiğine dair bir kayda rastlanılmamıştır. Şeyhî Mehmed Efendi'nin bu göreve atanması Fenârîzâdelere'in seyid ve şerif soyundan gelen bir aile ile akrabalık ilişkisi kurduklarını göstermesi bakımından önemlidir. 1108'de vefat etmiştir.²²⁵ Kabrinin Edirne Kapısı dışında olduğu söylenmektedir.²²⁶

i. Dokuzuncu Nesil Fenârîler

(1) Seyyid Mehmed Efendi'nin oğlu Latîf Efendi

Mehmed Efendi'nin oğludur. Müderristir. 1109/ 1697'de İzmir'de vefat etmiştir.²²⁷

²¹⁹ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyîü'l-Fudala*, 142.

²²⁰ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyîü'l-Fudala*, 142.

²²¹ Mehmed Süreyya, *SO*, I, 175; Şeyhî Mehmed, *Vekâyîü'l-Fudala*, 142.

²²² Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyîü'l-Fudala*, 128.

²²³ Mehmed Süreyya, *SO*; III, 996.

²²⁴ Sarıcık Murat, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibu'l-Eşraflik Müessesesi*, TTK, Ankara, 2003, 126-128.

²²⁵ Mehmed Süreyya, *SO*; III, 996.

²²⁶ Topal Ahmet Rıf'at Efendi, *Devhatü'n-Nukabâ: Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram ve Nakibüleşraflar*, Haz: Hasan Yüksel, Fatih Köksal, Dilek Matbaası, Sivas, 1998, 87.

²²⁷ Mehmed Süreyya, *SO*, III, 900.

2. Soy ağacına Dâhil Edilmeyen Fenârîzâdeler

Yukarıda sayılan Fenârîzâdeler dışında aileden olduğu bilinen veya tahmin edilen, fakat kimin evladı olduğu tesbit edilemeyen Fenârîzâdeler de mevcuttur. Bu kişilerin hayatları hakkında bilgi bulunamamıştır.

a. Mahmud Kemaleddin Fenârî: Bu kişinin Fenârîzâdelerden olduğuna dair kesin bir kayıt olmamakla birlikte adı geçen kişinin eserlerinde Fenârî nisbesi kullandığı görülmektedir. Telifatı arasında şunlara rastlanmıştır:

Asârım, Mektubat-ı Manzume: Mahmud Kemaleddin Fenârî, Bursa 1304(hicri) 1887(miladi) Feraizcizâde Matbaası, (3. Cüz), 26, ÖZEĞE; 1026

Asârım, Neva-yı Şebab: Mahmud Kemaleddin Fenârî, Bursa 1304(hicri) 1887(miladi) Feraizcizâde Matbaası, (2. Cüz), 47, ÖZEĞE; 1026

Asârım, Neva-yı Şebab: Mahmud Kemaleddin Fenârî, İstanbul 1304(hicri) Hüdâvendigar Matbaası, 47, AEKMK

Asârım, Terane-i Tıfhâne: Mahmud Kemaleddin Fenârî, Bursa 1304(hicri) 1887(miladi) Feraizcizâde Matbaası, (1. Cüz), 40, ÖZEĞE; 1026

Enmüze-i Saadet: Fenârîzâde M., İstanbul 1312(hicri) 1894(miladi) Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 78, ÖZEĞE; 4973

Esalet-i Fikriye: Fenârîzâde M., İstanbul 1312(hicri) 1894(miladi) Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 111, ÖZEĞE; 5063

Mektubât-ı Manzume: Mahmud Kemaleddin Fenârî, Bursa 1304(hicri) 1887(miladi) Feraizcizâde Matbaası, (1. Cüz), 26, BDK – MİL

Teodora: Fenârîzâde M., İstanbul 1311(hicri) 1894(miladi) Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 483, ÖZEĞE; 20472

Teodora: Fenârîzâde M., İstanbul 1311(hicri) 1894(miladi) 183, BDK

Zavallı Mari: Fenârîzâde M., İstanbul 1311(hicri) 1893(miladi) Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 483, ÖZEĞE; 23652

b. Damad Mehmed Raşid: Öztuna'nın Devletler ve Hanedanlar isimli eserinde Fenârîzâdeler arasında sayılan bu kişinin kimin evladı olduğu bilinmemektedir.²²⁸

c. Mâide Fenârî: Ailenin sahip olduğu vakıflarla ilgili bir şahsiyet kaydında Kazasker Ali Fenârî Vakfı'na mütevellî tayini ile ilgili bilgilerden, Hafız Bekir Efendi'nin mütevellî tayin edildiği, daha sonra onun 30.04.1948 tarihinde vefat etmesiyle yerine kızı Maide Fenârî'nin getirildiği yazmaktadır. Eğer Maide Fenârî bu aileye mensup bir kişi ise bu durum, ailenin Cumhuriyet döneminde Fenârî soyadını aldığını da göstermektedir. Maide Fenârî'nin 1972 yılında öldüğü de yine aynı kayıttan anlaşılmaktadır.²²⁹

d. Seyyid Ali Efendi: Bu şahsın Fenârî ailesinden olduğuna dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Bu isme yalnızca bir arşiv belgesinde rastlanılmıştır. Bu belge kendisinin vefatı üzerine 570 kuruş olan maaşının zevcesi ve kızına tashih edilmesi hususunda düzenlenmiştir.²³⁰

3. Aileye Ait Soyağaçlarının Karşılaştırılması

Molla Fenârî ailesine ait 4 farklı şecere tesbit edilmiştir. Bunlardan birincisi Katip Çelebi'nin *Süllemü'l-Vüsûl* isimli müsvedde yazmasının elkab bahsinde Fenârîzâdeler başlığı altına yazılmış olan şeceredir.²³¹ İkincisi Kamil Kepecioğlu'nun *Bursa Kütüğü*'nde verdiği şeceredir.²³² Üçüncüsü Mustafa Bilge'nin *İlk Osmanlı Medreseleri*'nde verdiği soy ağacıdır.²³³ Sonuncusu ise Yılmaz Öztuna'nın *Devletler ve Hanedanlar* isimli kitabında ulema aileleri başlığı altında Fenârîzâdeler'i ele alırken oluşturduğu soy ağacıdır. Bu şecerelerin hepsi birbirinden farklıdır ve hiçbirinde diğer eserlere atıf yoktur. Aradaki farklılıkları kaynaklardan yola çıkarak karşılaştırmaya çalışacağız.

²²⁸ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, 658.

²²⁹ VGM, 132 nolu defter, sy.328, satır 1484. Belge için bkz. EK 2.

²³⁰ BDA, İ. ML, Gömlek no: 1315/ Ş-20, Dosya no: 24.

²³¹ Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-Vüsûl*, 493.

²³² Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 493.

²³³ Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, 31.

Soyağacı ile ilgili ilk belirsizlik Molla Fenârî'nin çocuklarının sayısı ve kimler olduğu hususundadır. Bilge, yalnızca Mehmed Şâh ve Yûsûf Bâlî'yi zikretmektedir, Kepecioğlu ve Öztuna'da ise Mehmed Şah, Yûsûf Bâlî, Hasan Paşa ortak isimlerdir. Öztuna bu isimlere Fülane Hatun ve Umur Bey'i eklemekte, Kepecioğlu ise Ahi Yusuf, Halil Paşa ve Ümmü Gülsüm'ü ilave etmektedir. Bu konuda farklı bir kaynakta derli toplu bilgiye rastlamadığımızdan Molla Fenârî'nin çocuklarının sayısı ve isimleri hakkında kesin bir bilgi verememekteyiz. Fakat Mehmed Şâh, Yûsûf Bâlî ve Hasan Paşa dışında adını kesin olarak bilemediğimiz bir de kızı olduğunu söyleyebiliriz. Kâtip Çelebi ise soyağacına Mehmed Şâh ile başlamaktadır. Lakin onun çocukları olarak zikrettiği Yûsûf Bâlî ve Hasan Çelebi arasında nesil farkı vardır.

Bir sonraki nesilde farklılıklar devam etmektedir. Yûsûf Bâlî'nin Alaaddin isminde bir oğlu olduğu hususunda farklılık yoktur. Ancak Ahmed Çelebi'nin Yûsûf Bâlî'nin mi yoksa Mehmed Şâh'ın mı oğlu olduğu konusunda ne kaynaklarda ne de mevcut şecerelerde kesin bir bilgi yoktur. Alaaddin Ali'ye ait bir vakfiyeden onun Yusuf Bâlî'nin oğlu ve Alaaddin Ali'nin kardeşi olduğu anlaşılmaktadır.²³⁴ Bilge'de Ahmed Paşa'nın Mehmed isminde bir oğlundan bahsedilmekte fakat kaynak belirtilmemektedir. Mehmed Şâh'ın oğlu Zeynüddin Fenârî'nin²³⁵ ve Hızır Bey'in²³⁶ adları yalnız birer yerde geçerken, Hasan Çelebi ise Kepecioğlu, Bilge ve Öztuna'da Mehmed Şâh'ın oğlu olarak geçer. Öztuna ayrıca Mehmed Şâh'ın Fülane Hatun diye bir kızından bahseder.²³⁷

Bir sonraki nesilde Bilge, Fenârîzâdeler'i Mehmed Şâh'ın çocuklarından Zeynüddin Fenârî üzerinden devam ettirirken onun oğlu Molla Hasan, Molla Hasan'ın oğlu Kadı Muhammed²³⁸ ve bunun da oğlu Hasan Selanik olarak

²³⁴ VGM, 592 nolu defter, sy. 112, sıra: 99.

²³⁵ Aynı yer.

²³⁶ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, 658. Öztuna ayrıca Hızır Bey'in Hundi Hatun isminde bir kızı olduğundan bahseder.

²³⁷ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, 658.

²³⁸ Kadı Muhammed Kâtip Çelebi'de Alaaddin Ali'nin çocuğu olarak geçmektedir. Fakat bu iki şahıs arasındaki yaş farkı bu bilginin doğruluğuna gölge düşürmektedir. Ayrıca aileye ait vakfiye de de Alaaddin Ali'nin diğer çocuklarından büyük olduğunu tahmin ettiğimiz Kadı Muhammed'in adı geçmemektedir.

gösterir.²³⁹ Fakat Hasan isimli şahısların vefat tarihleri aynıdır. Son iki isim için bu eserde bir kaynak belirtilmemiştir ve başka bir şecerede de bu bilgi yer almamaktadır. Yalnızca bir kaynaktan Mehmed Şâh'ın Muhyiddin diye bir oğlu olduğundan bahsedilir ki²⁴⁰ aileye ait vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla bu iki şahıs arasında baba-oğul değil, kardeşlik ilişkisi vardır ve her ikisi de Alaaddin Ali'nin çocuklarıdır.²⁴¹

Alaaddin Ali'den devam eden soyda da isim karışıklıkları vardır. Öztuna ve Kepecioğlu, onun iki oğlu olarak Muhyiddin ve Mehmed Şâh'ın isimlerini zikrederler. Bilge ise Mevlânâ Pîr Mehmed ve Mehmed Şâh'ın onun oğulları olduğu kanaatindedir.²⁴² Diğer şecereelerde ve vakfiyede zikredilmese de Aladdin Ali'nin Pîr Mehmed diye bir oğlu olduğunu tahmin etmekteyiz. Vakfiyede adının geçmemesi ise henüz dünyaya gelmemiş olmasından kaynaklanabilir. Bilge, Muhyiddin Fenârî'yi²⁴³ ise Mehmed Şâh'ın oğlu olarak zikreder ki yine aileye ait vakfiyeye göre bu bilgi doğru değildir. Aynı vakfiyeden Alaaddin Ali'nin Ebu'l-Kasım, Fahrünnisa Hatun, Ümmihani, Nefise Hanım ve Mah-i Zaman isminde beş çocuğunun daha olduğu anlaşılmaktadır ki bu isimler başka bir kaynaktan zikredilmemektedir.

Bir sonraki nesil Mehmed Şâh'ın çocukları üzerinden devam eder. Onun Abdülbâki ve Yusuf isminde iki oğlu olduğu Kepecioğlu ve Öztuna tarafından kaydedilmiştir. Kepecioğlu ayrıca Hasan isminde bir oğlundan daha bahseder. Bilge ise Abdülbaki ve Yusuf'un 1575 yılında vefat eden Mehmed'in çocukları olduğunu söyler. Bu bilgiyi Nevizâde Atâî'den aktarmaktadır. Fakat alıntı yapılan eserde bu isimler Mehmed Şâh'ın oğulları olarak zikredilmektedir.

---

²³⁹ Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, 31.

²⁴⁰ Kâtip Çelebi, *Süille mü'l-Vusûl*, 493.

²⁴¹ VGM, 592 nolu defter, sy.112, sıra: 99.

²⁴² Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, 31.

²⁴³ Muhyiddin Mehmed olarak geçer ama vefat tarihi olarak 1547'yi verdiği ve müftülük yaptığını belirttiği için Muhyiddin Fenârî'den bahsettiğini düşünüyoruz.

Şecerenin bundan sonraki kısmı yalnızca Öztuna'nın eserinde yer almaktadır. Biz de çalışmamızda farklı bir bilgiye rastlamadığımız için bundan sonraki kısım için bu eseri esas aldık.²⁴⁴

4. Fenârîzâdeler'in Diğer Ulema Aileleriyle Akrabalıkları

Fenârîzâdeler'in gerek ilmi gerek siyasi bağlantılarını muhafaza etmek için Osmanlı Devleti'nin diyer büyük aileleri ile akrabalık kurdukları gözlenmektedir. Çandarlızâdeler, Molla Fenârî ailesinin akrabalık kurduğu aileler arasında zikredilmektedir. Molla Fenârî'nin Mehmed Şâh'dan olan torunu Hızır Bey'in kızı Hundi Hatun'un Çandarlızâdeler'den İbrahim Paşa ile evlendiği aktarılmaktadır.²⁴⁵ Ancak Uzunçarşılı'nın Çandarlılar'la ilgili araştırmasında Hundi Hatun'un babası olan Hızır Bey'in kim olduğuna dair bilgi bulunamadığı aktarılmaktadır.²⁴⁶ Bununla birlikte İbrahim Paşa'nın, Mehmed Şâh Fenârî'nin kızı ve kendisinin eşi olan Hatice Hatun isimli bir kadına gelir olması için Bursa'da İbrahim Paşa Hamamı'nı yaptırdığı aktarılmaktadır.²⁴⁷ Mehmed Şâh'ın bu isimde bir kızı olduğu bilgisi ile karşılaşılmamıştır. Ayrıca Uzunçarşılı'nın aktardığına göre İbrahim Paşa'nın iki eşi vardır ve ikisinin de adları Hundi Hatun'dur.²⁴⁸ Kaynaklardaki bu bilgi karışıklığından dolayı Fenârî ve Çandarlı ailesi arasındaki akrabalığın hangi şahıslar üzerinden gerçekleştiği kesin olarak bilinmemektedir.

Fenârîzâdeler'in akrabalıkları olup olmadığı tartışılan bir diğer aile de Yegânîzâdeler'dir. Molla Fenârî'nin kızını talebesi olan Molla Yegân ile evlendirmek istediği ancak onun bu isteği geri çevirdiği bilinmektedir.²⁴⁹ Hatta bu nedenle Molla Fenârî'nin oğulları ile Molla Yegân arasında çeşitli mevzularda açığa çıkan kırgınlıklar olmuştur.²⁵⁰ Bununla birlikte bazı çalışmalarda

²⁴⁴ Aileye ait şecerenin son hali için bkz EK 1.

²⁴⁵ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 658.

²⁴⁶ Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, 106.

²⁴⁷ Şehitoğlu, Elif, *Bursa Hamamları*, TVYY, İstanbul, Tarihsiz, s. 98.

²⁴⁸ Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, 106.

²⁴⁹ Taşköprülüzâde, *Şekâik*, 49.

²⁵⁰ Aynı yer.

Fenârîzâdeler ile Yegânîzâdeler arasında ailevi bir bağ olduğu da kabul edilmiştir.²⁵¹

Fenârî ailesinin akrabalık bağı olan ailelerden biri de Cezerîzâdeler'dir. Ebu'l-Hayr el-Cezerî'nin, kaynaklarda ismi zikredilmeyen kızının, Fenârîzâde Alaaddin Ali ile evlendirilmesini vasiyet eder.²⁵² Alaaddin Ali ülkesinde döndüğünde onun bu vasiyeti yerine getirilir.²⁵³ Mehmed Şâh ile Muhyiddin Mehmed onun bu evliliğinden olan çocuklarıdır.²⁵⁴ İmam Cezerî neslinin bu suretle Türkleşip, Osmanlılaştığı kaydedilmektedir.²⁵⁵

Ubeydullah b. Yakub, aileye ait soy ağaçlarında adına rastlanmayan Fenârîler'den biridir. Anne tarafından bu aileye bağlılığı vardır. Önce Muslihuddin Yârhisârî'den ders almış daha sonra Molla Şeyh Mahmud'un hizmetinde bulunmuştur. Tahsilinden sonra bazı beldelerde kadılık yapmış, ardından Halep'e kadı olarak atanmıştır. 936/1529-1530 yılında vefat etmiştir.²⁵⁶

Talikîzade Mehmed el-Fenârî'nin de Fenârîzâde ailesinden olduğu aktarılmaktadır.²⁵⁷ Eserlerinde adının *Muhammed b. Muhammed el-Fenârî eş-Şehir bi-Talikizade* olduğunu söylemektedir. Her eserinde Fenârî ailesinden olduğunu belirtmesine rağmen kendi yazdıkları dışında bu aileye mensubiyetini kanıtlayacak bir bilgiye rastlanmamıştır.²⁵⁸ Denizlili olduğu aktarılmaktadır.²⁵⁹ Fenârîzâdeler'in umumiyetle Bursa ve İstanbul'da yaşadığı bilinmektedir. Molla Fenari'ye vakıf olarak verilen bir yer dışında ailenin bu şehirle irtibatı olduğu bilinmemektedir. Ancak bu yerin ne zamana kadar ailede kaldığı ve ne tür tasarruflarda buldukları ve buraya yerleşip yerleşmedikleri bilinmemektedir.²⁶⁰ Bu şahsın şeceresi hakkında,

²⁵¹ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, 658.

²⁵² Taşkoprülüzâde, *Şekâik*, s. 26.

²⁵³ Aynı yer.

²⁵⁴ İsmail Belig, *Güldeste*, s.246

²⁵⁵ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, 658.

²⁵⁶ Taşkoprülüzâde, *Şekâik*, 277-278.

²⁵⁷ Woodhead, Christine, "From Scribe to Litterateur: The Career of a Sixteenth-Century Ottoman Katib", *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)*, v. 9, No: 1, Taylor & Amp Francis, 1982, 57.

²⁵⁸ Çabuk, Vahid, *Tâlîkî-zâde Mehmed Subhî Efendi'nin Eğri Seferi Şehnâmesi*, İÜSBE, İstanbul 1986, s. 2-3.

²⁵⁹ *OM*, III, 148.

²⁶⁰ Çabuk, *Tâlîkî-zâde Mehmed Subhî Efendi'nin Eğri Seferi Şehnâmesi*, s.2.

babası Talikî Mehmed Çelebi'den Molla Fenari'ye kadar nasıl bağlandığı hakkında bir bilginin mevcut olmaması da dikkat çekicidir.

Bu şahsın *Revaniye*, *Tebriziye* ve *Şehnâme-i Hümayûn* adlı üç tarih eseri ve şiirleri olduğu söylenmektedir.²⁶¹ *Şehnâme-i Hümayûn* isimli eseri İngilizce'ye çevrilmiştir.²⁶²

B. FENÂRİZÂDELER ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

1. Eserleri

a. Mehmed Şâh b. Şemseddin'e Ait Olan Eserler

Te'sisü'l-Kavâid Harfen bi-Harfin fî Şerhi Makâsıdı Esâsi's-Sarf: Babasının Esâsü's-Sarf fî 'ilmi't-Tasrîf isimli eser üzerine kaleme aldığı şerhtir. Süleymâniye Ktp., Fâtih,nr.4770; Lâleli, nr. 3072; Ayasofya, nr. 4611.

Şerhü'l-Elgâz: Arap edebiyatı üzerine yazılmış bir eserdir. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2099/7.

Şerhu'l-Manzûmeti'l Mensûbe ilâ Şemseddin el-Fenârî: Arap edebiyatı ile ilgilidir. İstanbul üniversitesi ktp, AY, nr. 4444.

Risâle fî İlm-i Beyân: Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1014.

Hâşiye 'alâ Fusûli'l-Bedâyi' li-Usûli's-Şerâyi': Fıkıh konusunda Molla Fenârî'nin yazdığı eserin haşiyesidir. Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr, 420, Lâleli, nr. 732, Cârullah Efendi, nr, 476; Millet Ktp, Fezullah Efendi, nr., 604.

Telhîsü'l-Füsûl ve Tersîsü'l- Usûl: Fusûlü'l-Bedâyi'nin inhisarıdır. Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 691; Fezullah Efendi, nr., 571; Beyazıd Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 0901.

²⁶¹ OM, III, 148.

²⁶² Christine Woodhead *A History of the Ottoman Campaign into Hungary 1593-94*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1983.

Şerhu Ferâizi's-Secâvendî: Secâvendî'nin el-Ferâizü's-Sirâciyye isimli eserinin şerhidir. Süleymaniye Ktp., Carullah Efendi, nr.1118.

Hâşiye 'alâ Tefsîri'l (sûreti'l) Fâtiha li'l-Beyzâvî: Süleymâniye Ktp., Reşit Efendi, nr.1102; Nuruosmaniye Ktp., nr. 448.

Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid li-Şerhi Tecrîd: Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2214.

Es'ile fi'l-Hikme: Süleymaniye Ktp, Fâtih, nr. 4697.

Enmûzecü'l-Ulûm: Bazı kaynaklarda babasına ait olarak gösterilen bu eser 100 ilim ve fenden bahsetmektedir. Fahreddin er-Râzî'nin Hadâiku'l-Envâr fi Hakâiki'l-Esrâr isimli eserinden derlenmiştir. Mehmed Şâh'ın bu eserdeki ilimler tasnifinin kalamî irfânî ilimler ile Bistâmî'nin gizli ilimlerini bir arada zikretmesi ve kendinden sonraki ilimler tasnifi çalışmalarına ciddi bir katkıda bulunması bakımından önem arzettiği düşünülmektedir.²⁶³ Süleymâniye Ktp, Şehit Ali Paşa, nr., 2781, 2782, 2783; Hüsrev Paşa, nr, 482; Fâtih, nr, 3677.

Şerhu Manzûmeti'l-Elgâz li'l-Fârih: Molla Fenârî'nin Karaman'da iken kaleme aldığı söylenir.²⁶⁴

b. Alaaddin Fenârî'ye Ait Olan Eserler

Şerhu'l-Kâfiye: İbn Hâcib'in Nahiv konusundaki *Kâfiye* isimli eserinin şerhidir.

Şerhu Kısmi't- Tecnîs: Matematik ile ilgili bir eserdir.

c. Hasan Çelebi Fenârî'ye Ait Olan Eserler

Hâşiye 'ale'l-Mutavvel: Sa'deddin Taftazânî'nin Telhîsu'l-Miftâh adlı esere şerh olarak yazdığı el-Mutavvel isimli eserin haşiyesidir. Süleymâniye Ktp. Damad İbrahim Paşa, nr, 995'te bulunan nüshasının büyük, orta ve küçük nüshaları

²⁶³ Molla, Kemal Faruk, "Mehmed Şâh Fenârî'nin Enmûzecü'l-'Ulûm adlı Eserine Göre Fetih Öncesi Dönemde Osmanlılar'da İlim Anlayışı ve İlim Tasnifi", *Divan İlmi Araştırmalar*, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, 2005, sy 18, 272.

²⁶⁴ Deliçay, Tahsin, "Mehmed Şâh Fenârî", *DİA*, 529.

bulunan eserin büyük haşiyelerinden biri olduğu tahmin edilmektedir.²⁶⁵ Bu nüsha İstanbul'da basılmıştır. 1270, 1276, 1309. Seyyid Mahmud b. Eyyub tarafından 1292/1875 yılında *el-Hâşiyetü'l-Muhtasara min Hâşiyeti'l-Mutavvel* adıyla kısaltılan haşiyeye aynı sene İstanbul'da basılmıştır.

Hâşiyeye 'ale'l-Muhtasar fi'l-Me'ânî: Taftazânî'ni Telhîsü'l-Miftâh'a yazdığı şerhin haşiyesidir. Yukarıdaki eserin küçük versiyonu olduğu tahmin edilmektedir.²⁶⁶ Beyazıd Devlet, Veliyyüddin Efendi, nr. 2757, Râgıp Paşa, nr. 1253.

Risâle fi Beyânî'l Hâsıl bi'l-Masdar: Arapça mastarların yapısı üzerine yazılmış bir risaledir. Elmalı ilçe Halk Ktp., nr. 2548/6, vr. 49a-50b. (TÜYATOK, VII, NR.1800)

Hâşiyeye 'alâ Dibâceti'ş-Şerhi'l-Cedîd li't-Tecrîd: Ali Kuşçu'nun Tegrîdü'l-Kelâm'a yazdığı şerhin giriş kısmı üzerine yazdığı notlardan oluşan bir çalışmadır. Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, nr. 1626, vr. 18b-29a; Yusuf Ağa Ktp. (Konya), nr. 4729.

Risâle fi Âdâbi'l-Münâzara: Süleymâniye Ktp., Servili, nr. 281, vr. 83a-83b.aynı yer.

er-Red bi-'Ademi'l-İlleti't-Tâmme: Mantıkla ilgili bir risaledir. Amasya Beyazıd İl Halk Ktp., nr 1849 / 10, vr. 73b-78a.

Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf: Seyyid Şerif Cürçânî'nin eserine yazılan haşiyedir. Eser Hocazade'ye ait olduğu halde Hasan Çelebi kendi haşiyesine eklediği Arapzade tarafından rivayet edilmektedir.²⁶⁷

Haşiyeye 'alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid: Molla Fenârî'ye ait olduğu düşünülen bu eserin Ali Fenârî'ye ait olduğu tespit edilmiştir.²⁶⁸ Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 249.

²⁶⁵ Akpınar, Cemil, "Hasan Çelebi Fenârî", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, ss. 315.

²⁶⁶ Aynı yer.

²⁶⁷ Aynı yer.

²⁶⁸ Aydın, "Molla Fenârî", *DİA*, c.30, s. 246.

Hâşiye ‘alâ Hâşiyeti’l-Hayâli ‘alâ Şerhi’l-‘Akâid: Taftazâni’nin Şerhu’l-Akâidi’n-Nesefiyye isimli eserine Hayâlî Çelebi’nin yazdığı haşiye üzerine yazılan haşiyedir. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 879/4, vr. 162-170.

Risâle fî’l-Mebdei’l-Evvel: Leiden Üniv. Ktp., nr. 1552.

el-Metâlibu’l-‘Aliyye: Farsça yazılmış, ru’yetullah ve kelam sıfatı ile ilgili bir risaledir.

Hâşiye ‘ale’l-Keşşâf: Zemahşerî’nin Keşşâf isimli eseri üzerine yazılan haşiyedir. Fatih Sultan Mehmed’e ithaf edilen eser daha sonra sultan tarafından Semaniye Medresesi’ne vakfedilmiştir. Bu nüshası Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 606’dadır.

Hâşiye ‘alâ Tefsîri’l-Beyzavî: India Office Ktp. (Londra), nr.166.

Hâşiye ‘alâ Evâili Şerhi’l-Vikâye: Sadrüşşeria es-Sânî’nin Şerhu’l-Vikâye isimli eserinin başından mesh kısmına kadarki kısmı üzerine notlardan oluşan bir eserdir. Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Efendi, Arabî, nr. 4332, vr. 88-95.

Hâşiye ‘ale’t-Telvîh: Taftazâni’nin serine yazılan haşiyedir. Müellifinin el yazısı olan nüshada herhangi bir kimseye ithaf edildiği yazmamaktadır.²⁶⁹ Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Efendi, nr. 381.

d. Muhyiddin Çelebi’ye Ait Olan Eserler

Dîvan: Muhyî mahlası ile yazdığı eseridir. Süleymâniye Ktp., Reşit Efendi., nr. 772.

Risâle fî Cevâzi’l-Mesh ale’l-Huffeyn: Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi’nin mest üzerine mesh konusunda ulema tarafından kabul edilen görüşlerine aykırı olan fetvasına karşılık yazdığı eserdir. Kanunî Sultan Süleyman’ın isteği üzerine kaleme alınmıştır. Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3710 / 10-11; Âşir Efendi, nr. 459/31; Kasidecizade, nr. 710/13-14.

²⁶⁹ Döndüren, Hamdi, “Fenârî Alaeddin”, s. 337.

e. Muhyiddin Mehmed Şâh'a Ait Olan Eserler

Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri: Ayasofya'nın bütün vakıflarının sayımını yaptığı eseridir. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 0.64. Çeşitli ilimlere dair kitaplara şerh ve heşiye yazdığı bildirilmektedir. Bunları Atik Ali Paşa'ya takdim ettiği söylenmekte, ancak kütüphane kayıtlarından bunların hangi Fenârî'ye ait olduğu tespit edilememektedir.²⁷⁰

f. Ubeydullah b. Yakub el-Fenârî'ye Ait Olan Eserler

Şerhu Kasîdeti-Bürde

Şerhu Kasîdeti'l- Münferice

2. Meslekleri

Molla Fenârî ahfâdı müderrislik, kadılık, kazaskerlik, şeyhülislamlık, başdeftardalık, vezirlik, nişancılık, nakibüleşraflık gibi çeşitli görevlerde hizmet vermiştir.

a. Müderrislik: Fenârîzâdeler'den Hasan Çelebi, Mehmed Efendi ve Latif Efendi'nin ilmiye teşkilâtının ilk basamağı olan müderrislik hizmetinde bulunduğu görülmektedir. Bu kişilerin daha sonra başka herhangi bir görev aldıklarına dair bir bilgiyle karşılaşılmamıştır.

b. Kadılık: Fenârî Ailesi'nden kadılık görevinde bulunanlar sayıca diğerlerinden fazladır. Molla Fenârî'nin oğulları olan Mehmed Şâh ve Yusuf Bâlî'den itibaren 17 yy. sonlarına kadar aileden toplam altı kişinin kadılık yaptığı görülmektedir. Bu kişilerin kadılıktan başka vazifelerde bulunmuş oldukları bilinmektedir. Fakat görev aldıkları en yüksek ilmî basamak dikkate alınarak zikredileceklerdir. Mehmed Şâh ve Yusuf Bâlî Bursa kadılığı, Yusuf Efendi Edirne kadılığı, Mahmud Efendi Konya kadılığı, onun oğlarından olan Mehmed Şâh Medine ve Bursa kadılığı, Şeyhî Mehmed ise Mekke ve Eyüp kadılığı Şeyhî Mehmed'in oğlu olan Seyyid Ahmed Efendi ise Bursa ve Mekke kadılığı yapmıştır.

²⁷⁰ İpşirli Mehmet, "Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah", *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, 341.

c. Kazaskerlik: Aileden iki kişinin kazaskerlik görevine kadar yükseldiği görülmektedir. Bunların ilki Alaaddin Ali'dir. Onun oğlu olan Mehmed Şâh'ın da Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yaptığı görülmektedir.

d. Şeyhülislamlık: İلميye teşkilâtının en yüksek makamı olan şeyhülislamlığa Fenârî ailesinden iki kişinin geldiği görülmektedir. Bunların ilki aynı zamanda ilk şeyhülislam olan Molla Fenârî'dir. İkincisi ise 14. şeyhülislam olan Muhyiddin Fenârî'dir.

e. Nakibüleşraflık: Aile üyelerinden bir kişinin bu göreve getirildiği bilinmektedir. Seyyid Mehmed Efendi bu kişiden nakibüleşraflar arasında Fenârîzâdeler'den başka bir isme raslanmamıştır. Ailenin en etkili olduğu dönemlerde değil de 17. yy. sonlarına doğru bu göreve bir kişinin getirilmiş olması dikkat çekicidir.

f. Başdefterdarlık, Nişancılık ve Vezirlik: Yusuf Bâlî'nin oğlu Ahmed Paşa'nın bu üç görevde hizmet ettiği bilinmektedir.

Fenârîzâdeler'in ilk nesillerden itibaren oldukça önemli görevlerde buldukları, fakat ilmiye içerisinde Kanuni döneminden sonra eskisi kadar etkili olmadıkları görülmektedir. Bu dönemden sonra şeyhülislamlık veya kazaskerlik yapan herhangi bir kişiyle karşılaşılmamaktadır. Kanuni döneminde Muhyiddin Fenârî'nin Rumeli kazaskerliği sırasında yaşanan Molla Kabız olayının bu durumda etkili olabileceği kanaatindeyiz. Bu olaydan sonra Muhyiddin Fenârî, şeyhülislamlık yapmış olsa da çeşitli kaynaklarda, onun, ailesinin sahip olduğu imtiyazları kullanarak bu vazifelere kadar yükseldiği yönünde rivayetler olduğu aktarılmaktadır.²⁷¹ Bu durumun sonraki nesillerde Fenârîzâdelerle ilgili kanaatleri etkilediğini ve ailenin ilmiye içerisindeki nüfuzunu giderek zayıflattığını düşünmekteyiz.

3. Vakıfları ve Vakfiyeleri

Molla Fenârî ve ailesine ait birçok vakıf olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu vakıflardan bir kısmının vakfiyesine ulaşılabilmektedir. Vakıflar

²⁷¹ İpşirli, "Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi", *DİA*, 340.

Genel Müdürlüğü kayıtlarında vakfa bağlı olarak yapılan atamalarla ilgili bilgilerin olduğu defterlerden bazı vakıf adları tesbit edilmiştir. Bunlar Molla Fenârî Vakfı, Molla Fenârî ve Hatice Hatun Vakfı, İsa Bey Fenârî Vakfı, Şemsi Bey Vakfı, Molla Muhyiddin Vakfı, Yusuf Bâlî Efendi Vakfı, Şâh Mehmed el-Fenârî Vakfı, Kazasker Ali Efendi Vakfı, Ahmed Paşa Vakfı, Zeynep Hatun (Ahmed Paşa'nın kızı olarak geçer) Vakfı'dır. Bu vakıfların mütevellî tayinleri ve vakfa bağlı olarak yapılan atamalar ile ilgili birçok arşiv belgesi mevcuttur.²⁷² Ayrıca Molla Fenârî Vakfı, İsa Bey Fenârî Vakfı, Kazasker Ali Efendi el-Fenârî Vakfı ve Ahmed Paşa Fenârî Vakfı'nın muhasebe kayıtları da Başbakanlık Devlet Arşivi'nde bulunmaktadır.²⁷³

Bu vakıflardan Şemsi Bey ve Ali Çelebi'nin hazırlattığı vakfiyelere Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden, Molla Fenârî ve İsa Bey Vakıfları'nın vakfiyelerine ise Başbakanlık Arşivi'nden ulaşılmaktadır.

a. Molla Fenârî ve İsa Bey Vakfiyesi:²⁷⁴

Molla Fenârî ve kardeşi İsa Bey Fenârî'ye ait bu vakfiye, Cemaziyelahir 833/ Mart 1430 yılında yazılmıştır. Vakfiyede Molla Fenârî'nin Kudüs'teki medresesi, Bursa'daki üç cami ve bir medresesi için vakıf olarak bıraktığı yerler ve bunlardan elde edilen gelirin nasıl dağıtılacağını, İsa Bey'in Bursa'da Kaplıca Kapısı içinde olduğu zikredilen camisi için vakfettiği yerler ve bunların gelirinin nasıl dağıtılacağı yazmaktadır.

Kudüs'teki Medrese için vakıf yerler ve gelir dağılımı: Germiyan ilinde bulunan Kütahya vilayetinden Elma Ağacı, Eyne Gazi, Sele Oğlanı ve Örekir/Üregir isimli 4 köy vakfedilmiştir ki bunlar birbirine bitişiktir. Medresede müderris olan kişiye her gün 15 dirhem, evkafın gelirlerini toplayan cabiye günde dört dirhem, vakfın kâtibine günde 2 dirhem tayin edilmiştir.

Bursa'da bulunan üç mescidi ve bir medresesi için vakfettiği yerler ve gelir dağılımı: Bursa'daki mescidlerinin yerleri vakfiyede Manastır Mahallesi, Debbağlar

²⁷² BDA, C.EV, 7858; BDA, C.EV, Gömlek no: 8704, Dosya no: 175; BDA, C.EV, Gömlek no: 16800, Dosya no: 330; BDA, C.MF, Gömlek no: 4182, Dosya no: 84; BDA, C.EV, Gömlek no: 13066, Dosya no: 256; BDA, C.EV, Gömlek no: 10989, Dosya no: 220; BDA, C.EV, Gömlek no: 7858, Dosya no: 158; BDA, C.EV, Gömlek no: 21849, Dosya no: 431. Örnek bir belge için bkz, EK 6.

²⁷³ BDA, EV.d, Gömlek no: 11242.

²⁷⁴ Başvekalet Arşivi, Vakfiyeler, 162/6. Bkz EK 3.

Çarşısı ve Pınarbaşı olarak geçmektedir. Bunlardan yalnızca üçüncüsü günümüze kadar ulaşmıştır ki bugün Molla Fenârî Camii olarak anılmaktadır. Bahsedilen medresenin de bu camii civarında olduğu söylenmektedir ki bu gün o da mevcut değildir. Bu camiler ve medrese için Molla Fenârî tarafından vakfedilen yerler, Kızık diye adlandırılan üç arazi, Bursa'nın muhtelif yerlerinde bulunan bir çok bahçe, Nâibiye Köyü'nde bulunan üzüm bağları, ikisi Gökdere'de biri Şhreküstü diye anılan yerde bulunan üç değirmen, 22 adet dükkan, medresede müderris olana verilmek üzere buraya yakın bir evdir. Ayrıca Molla Fenârî'nin hanımı tarafından da Bursa'da buluna birkaç bahçe ve ev vakfedilmiştir. Buralardan elde edilen gelir ile ilk zikredilen camide imamına günde 2 dirhem, müezzinine 1 dirhem; ikincisinin imamına 1,5 dirhem, müezzinine 0.5 dirhem, üçüncü camideki imama 2 dirhem, müezzine ise 1,5 dirhem günlük verilecektir. Medrese müderrisine günde 7 dirhem, talebeye ise her ay 60 dirhem verilecektir. Vakfin mütevellisi olan kişi mahsulattan öşrünü alacak, cabi olan kişi günde 3 dirhem, vakıf katibi de 1 dirhem alacaktır.

İsa Bey'in vakfettiği yerler ve gelirin dağılımı: Kaplıca Kapısı yakınındaki cami için buraya yakın dükkânların tamamı, cami imamı için buraya bitişik olan ev, Ankara'daki Yakacık, Kabaklı ve Gökçe adı verilen üç köy, Bıfırgan, Kızılca kilise, Merkeç ve Konrapa bölgesinden üç köy, Gerede'de bulunan Çoklu köyünün tamamı vakfedilmiştir. Caminin imamına 4 dükkânın icrası, müezzine ise 3 dükkânın icrası bırakılmıştır. Evkafın mütevellisi olan kişi gelirden öşrünü alacak, Ankara'daki köylerin cabisi günde dört akçe, Konrapa köylerindeki cabi günde üç akçe Çoklu köyündeki cabi günde iki akçe alacaktır.

Molla Fenârî, vakfin tevliyetini önce kendisine sonra oğlu Yusuf Bâlî'ye sonra çocuk ve torunlarına neslinin inkıraz bulması halinde ise Bursa kadısına bırakmıştır. Eşi ise vakfin tevliyetini önce oğlu Yusuf Bâlî'ye, sonra sonra da onun evladına bırakmıştır. Müteveli olan kişi vakıf gelirinin 1/5'ini alacak vakıf görevlilerinin tayin ve azlinden de sorumlu olacaktır. Ayrıca her iki medresede müderrislik görevinin kendi evladı ve torunlarına verilmesini istemiştir. İsa Bey ise vakfin tevliyet hakkını kendisinin vefatından sonra kardeşi Molla Fenârî'ye, sonra onun oğlu Yusuf Bali'ye, sonra da onun soyundan gelenlere bırakmıştır.

Vakfın “maarif hisse-i ianesinden müstesna tutulamayacağı” ile ilgili 24 Cemaziyelevvel 1303 tarihli bir arşiv kaydı vardır.²⁷⁵ Bu tarihten yaklaşık 19 yıl sonra vakfın yeniden müstesna evkaf arasına alındığına dair bir kayıt mevcuttur.²⁷⁶ Ayrıca vakfa mütevellî tayini, vakfın bünyesindeki camilere görevli ataması ile ilgili olarak da çeşitli arşiv belgeleriyle karşılaşmıştır.²⁷⁷

b. Ali Çelebi Vakfiyesi:²⁷⁸

Ali Çelebi’ye ait olan bu vakfiye 901/1496 yılına aittir. Çocukları için için bıraktığı emvâl ve akarâtın kayıtlı olduğu bir belgedir. Ali Çelebi’nin bütün çocuklarının adı bu vakfiyede geçmemektedir. 1497 tarihinde vefat eden Ali Çelebi ölümünden bir yıl kadar önce bu vakfiyeyi düzenlemiştir. Vakfiyede ismi yer alan çocukları dışında Pîr Mehmed adında bir oğlu daha olduğunu bilmekteyiz. Bu kişinin doğum veya ölüm tarihleri hakkında elimizde bir bilgi bulunmadığından vakfiyenin düzenlendiği tarihte yaşayıp yaşamadığını bilmemekteyiz. Fakat adı zikredilmemiş olsa da vakfiyede geçen “diğer sulbî oğullarına” ifadesinden dolayı Ali Çelebi’nin bazı mallarından hissesi olduğu söylenebilir.

Ali Çelebi’nin vakfettiği yerler ve bunlardan kimlerin faydalanacağı: Bursa’da Okçu Kızı Mahallesi’nde bulunan 52 hücre, Unkapanı adını taşıyan 4 dükkan, hücrelerin doğusunda yer alan bir boş arsa, Bursa’da Balıkpazarı’nda altlarında sekiz dükkanı bulunan sekiz hücre ve bunlara bitişik olan değirmenlerin tamamı, Bursa Kalesi’nin içinde Manastır Mahallesi’nde bir çok odanın bulunduğu yerin tamamı, Kale dışında bulunan bir oda, bir hücre ve bir küçük bağı içeren evin / menzil binasının tamamı vakfedilen yerlerdendir. Bu yerlerle ilgili olarak bütün hakları önce Mehmed Şâh, Muhyiddin ve Ebu’l-Kasım isimli oğullarına, daha sonra onların oğullarına kendisinin vefatının ardından kız kardeşlerine ikili birli hisse vermeleri şartıyla bırakılmıştır. Bunların inkıraza uğraması durumunda dedeleri Molla Fenârî’nin türbesi civarında oturan talebe ve fukaraya verilecek taamın

²⁷⁵ BDA, A. MKT. MHM, Gömlek no: 12, Dosya no: 8.

²⁷⁶ BDA, MV, Gömlek no: 81, Dosya no: 110.

²⁷⁷ BDA, C.EV, Gömlek no: 14922, Dosya no: 294; BDA, İ. EV, Gömlek no: 1313/Ca-13, Dosya no: 11; BDA, C.EV, Gömlek no: 29755, Dosya no: 590; BDA, C. EV, Gömlek no: 21769, Dosya no: 430; BDA, C.EV, Gömlek no: 12756, Dosya no: 252.

²⁷⁸ VGM, 592 nolu defter, 112 nolu sayfa, 99 nolu sıra. Bkz. EK 4.

giderlerine sarf edilecek, bunlar için görevli olan kişilerin maaşlarını ise vakfın mütevellisi belirleyecektir.

Bunlar dışında vakıf yerleri arasında İstanbul'da Firuz Ağa Mescidi Mahallesi'nde bulunan kırkbeş oda, yedi ahır, yedi dükkân, bir hamam ve Hüsrev odaları olarak bilinen evin tamamı, hududları açıklanan yedi dükkân ve bunlardan başka yine hududları belirtilen dokuz dükkân da bulunmaktadır. Bunları daha önce zikredilen üç oğluna ve bunlar dışındaki sulbi oğullarına ve bunların oğullarının oğullarına, kızlarından Fahrünnisa'ya bir oğlan hissesinin yarısı, Ümmihani, Mah-i Zaman ve Nefise Hanım adındaki üç kızına ise her birine sağ oldukça her gün üçer dirhem verilmek şartıyla vakfetmiştir.

Vakfiyede belirtilen yerlerden biri de İncirli'de bulunan hamamdır. Bu hamamın rakabesinin ardından yarı hissesi zikredilen oğullarına (burada herhangi bir isim özel olarak belirtilmemiştir) sonra bunların oğullarının oğullarına vakfedilmiştir. Diğer yarı hisseden her gün halası Hundi Hatun ruhuna Kur'an-ı Kerîm'den üç cüz okunması için üç dirhem tahsis edilmiş, arta kalanı yine o taamın giderlerine ayrılmıştır.

Bursa dışında Papaşlar Dağı'nda Sarıalan isimli yerde bir çok oda, havuz, hamam ve ahır barındıran yaylak denilen mekânın tamamını adları geçen üç oğluna, sonra bunların oğullarının oğullarına ve mütevellinin belirlediği ölçüde zikredilen taamın maslahatına vakfedilmiştir. Bursa'daki evkafının cabisine her gün iki dirhem, kâtibine her gün bir dirhem, İstanbul'daki evkafın cabisine her gün üç dirhem, kâtibine her gün bir dirhem tasis etmiştir.

c. Şemsi Bey Fenârî Vakfiyesi:²⁷⁹

Şemsi Bey Fenârî Vakfi'na ait bu vakfiye 3 Şaban 928 tarihlidir. Vakfiyede Şemsi Bey'e ait malların bir kısmı ve bunların nasıl sarf olunacağı açıklanmaktadır.

Yalağ Akkadı denilen mevkide bulunan üç değirmen, Mihaliç kazasındaki dört değirmen, Bursa'da Tatarlar Köprüsü'ne yakın mevkideki 30 bab dükkân vakfedilmiştir. Bunlarla ilgili şartlarını şu şekilde açıklamıştır: Yalağ Akkadı denilen mevkideki değirmenlerin icaresinden yılda yüz akçe İstanbul'daki Davut Paşa imaretinin mesalihine, yılda yüz akçe değirmenin mukataası için sahibine

²⁷⁹ VGM, 581 nolu defter, sy. 570, no: 371. Vakfiyeden bir örnek için bkz: Ek 5.

verilecek, Mihaliç'te bulunan değirmenlerin mukataası için yer sahibine yılda ikiyüz akçe verilecektir. Vakfedilen dükkânlar Yıldırım Bayezid imareti vakfına ait bir yer üzerinde olduğundan, bu imaretin mütevellisine, dükkânların gelirinden yılda 125 akçe verilecektir. Yine Emir Sultan Camii evkafından olan bir yerdeki bağın gelirinden, bu yerin kirası için, yılda 360 akçe verilecektir.

Ayrıca değirmen ve dükkânların hâsılından, üç kişiye günlük birer akçe, merhum oğlu Asaf ve merhume kızı Aişe ruhuna Kur'an-ı Kerim okunması için verilmesini şart koşturmuştur.

Dükkân ve değirmenlerin icaresinden yılda 280 akçe, 200'ünü Regaib, Berat ve Kadir gecelerinde ve Bayram günlerinde Molla Fenârî Türbesi civarında ihdas ettiği zaviyesinde tabh-ı taam için tayin ettiği akçeye zamm, geride kalan 80 akçesi de aşure gününde yemek pişirilip fukaraya dağıtılması şartıyla vakfedilmiştir. Ayrıca Balıkçılar Mahallesi'nde yaptırdığı mescidin imamına ve müezzinine günlük ikişer akçe ve çeşitli cami giderleri için günlük bir akçe, ve her ay camide görevli kişilerin yemek ihtiyaçlarını karşılamaları için ay başında verilmek üzere on akçe ayrılmıştır. Ulu Cami, Emir Sultan Camii, Hisar Camii muarrifine hayatta olduğu müddetçe de vefatından sonra da kendisine Cuma günleri dua etmeleri için her ay on akçe ayırmıştır. Vakfedilen yerlerin cabileri ile ilgili şartlar zikredildikten sonra daha önce vakfettiği ikitüzbin akçe ile çeşitli mevkilerden mülk edinilmesinin bunların icaresinden sağlanan gelirin taksiminin şu şekilde yapılmasını şart koşar: Yarısı kendi sulbünden olan evladı arasında alesseviyye paylaşılacak, diğer yarısı iki hisse kabul edilip birinden yılda 1500 akçe fukara-i Medine'ye 1500 akçe de fukara-yı Mekke'ye tasadduk olunacaktır. Bundan geri kalanı humus-ı aslah evladına tevliyet cihetiyle verilecek ve aslah evladı müteveli tayin edilecektir. Diğer yarım hisseden günlük üç akçe, alınan emlakın cabiliğini yapan kişiye verilecektir. Geri kalanı ise evkafın meremmeti için tutlacak ihtiyaç halinde harcanacaktır. Bunlardan sonra baki kalan daha evvel vakfettiği evkafın mahsulatına ilhak olunacaktır.

Aileye ait vakfiyelerden anlaşıldığı kadarıyla büyük bir ulema ailesi olan Fenârîzâdeler, ekonomik bakımdan da oldukça güçlü durumdadırlar. Bunları hem

kendi evlatlarının yararına hem de kamu hizmetine harcadıkları veya vakfettikleri görülmektedir.

Ailenin sahip olduğu vâkıfların isimlerine bakıldığında Kanuni döneminden sonra yaşamış olan Fenârîzâdeler tarafından yeni bir vakıf kurulmadığı dikkati çekmektedir. Bu durum ailenin bu dönemden sonra maddi bakımdan da eski gücünü koruyamadığı fikrini uyandırmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MOLLA FENÂRÎ VE AİLESİNE AİT YAPILAR

Bu bölümde Molla Fenârî ve Fenârîzâdeler'in Bursa'daki ve Bursa dışındaki yapıları incelenecektir. Bu zatların bizzat yaptıkları yahut onların vefatından sonra vakıflarına bağlanarak Fenârî evkafına dahil olan yapılar ele alınacaktır. Cami, medrese, tekke ve mektep gibi din hizmetlerinin görüldüğü kurumlar ve hamam, çeşme ve mahalleler gibi daha ziyade toplumsal hayatın devamlılığı bakımından önemli olan mekânlar bu bağlamda ele alınacaktır. Bursa'nın bu bölümün müstakil başlığını oluşturmasının sebebi hem ilk eserlerin bu şehirde ortaya çıkması hem de sayı bakımından diğer şehirlerden daha fazla eserin burada bulunmasıdır.

A. BURSA'DA FENÂRÎZÂDELER'E AİT YAPILAR

1. Camiler

a. Ahmed Paşa Fenârî Camii²⁸⁰

Fenârî Ahmed Paşa Camii²⁸¹ veya Ahmed Paşa Fenârî Camii²⁸² olarak kaynaklarda geçen bu eser, Fatih döneminde Molla Fenârî'nin oğlu Yûsûf Bâli'nin oğlu Vezir Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır.²⁸³ Yapılış tarihi hakkında kaynaklarda kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte bugün caminin giriş kısmında duvara asılı bir mermer levhada yapılış tarihi olarak 1496 yılı verilmiştir. Ahmed Paşa Fenârî Mahallesi'nin adını bu camiden aldığı

²⁸⁰ Caminin bu günkü hali için bkz, EK 11.

²⁸¹ Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, c. 3, s. 82.

²⁸² Kaplanoğlu, Raif, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, Osmangazi Belediyesi, Bursa, 2003, s. 5.

²⁸³ Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 82; Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, Cenkler Mat, İstanbul, 1982, s. 48; Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 59; Kaplanoğlu, Raif, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, Yenigün Yayınları, 1994, s. 24.

bilinmektedir. Mahalle adına ilk olarak 1493 tarihli bir belgede²⁸⁴ rastlandığına göre caminin yapılış tarihi bundan önceki bir dönemde olmalıdır.

Ahmed Paşa Fenârî Camii, halen kendi adıyla anılmakta olan Ahmet Paşa Mahallesi'nde, Çatal Fırın'ın alt tarafında, Fahri Korutürk ve Fomara²⁸⁵ caddeleri arasındadır. Ayverdi, "Arabayatağı Caddesi üzerindedir" demektedir.²⁸⁶ Çünkü bu tarihlerde mahallenin adı Arabayatağı'dır.²⁸⁷

Yapıldığı dönemden bu yana gerek cami gerekse evkafından olan mekânlar çeşitli tamirler görmüştür. İlk tamirinde cami evkafından olan iki hamam, su yolu, kaldırım ve bir ev onarılmıştır. Bu tamire 19400 akçe sarfedilmiştir.²⁸⁸ Ayverdi'nin aktardığı ikinci tamir ise 12 Rebiülevvel 1092 / 1 Nisan 1681 tarihli tamirdir. Bu tarihte caminin minaresinin tamiri ve bazı müteferrik hayratı için Şeyhi Ağa b. Mehmed isimli bir kişinin 2200 esedî kuruş vakfettiği kaydedilmiştir. Bu tarihte minaresinin yeniden yapıldığı yazan Ayverdi, diğer hayrat için ne tür bir tamir yapıldığı konusunda her hangi bir bilgi vermemektedir.²⁸⁹

Cami yukarıda zikredilenler dışında iki büyük tamir görmüştür. Bunların ilki 1803 tarihinden önce çıkan bir yangınla caminin tamamı yanmış olduğundan, bu tarihte Şerife Nefise Hanım tarafından kısmen inşa edilmiş ve bazı mevkûfâtı tamir edilmiştir. Ayrıca minaresinin şerefeden sonraki kısmı da yıkılıp yeniden yapılmıştır. Bu tamir için 3663 kuruş harcandığı kaydedilmektedir.²⁹⁰

1855 depreminde zarar görmesi üzerine ikinci büyük tamirini 1911 yılından önce görmüştür. Hacı Atîka ailesinden Fethiye adlı bir kadın tarafından yaptırılarak bugünkü şekline kavuşmuştur.²⁹¹ Fethiye Hanım, 1911 yılında uzun zamandır harap durumda olan camiye tamir ettirmiş ve civardaki 3 evi de vakfetmiştir. Caminin bu

---

²⁸⁴ Kaplanoğlu, Raif, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları, Bursa, 1996, s. 56.

²⁸⁵ Caddenin resmi adı Fevzi Çakmak Caddesi'dir.

²⁸⁶ Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 82.

²⁸⁷ Kaplanoğlu, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, s. 56.

²⁸⁸ Aynı yer.

²⁸⁹ Aynı yer.

²⁹⁰ Aynı yer.

²⁹¹ *Bursa Camileri Albümü*, Haz: Selim Arık, Bursa Müftülüğü, Bursa, 2004, s. 5.

son tamiri cemaatin el birliğiyle yaptırması bakımından da önem arz etmektedir.²⁹² Bugün giriş kısmındaki levhada da bu bilgiye rastlamak mümkündür. Fethiye Hanım'ın mezarı cami haziresindedir. Mezar taşında şu ifade yer alır: “Hacı Atıka ailesinden Fethiye nam hayır sever bir kadın, çoktanberi harap bulunan bu camii müceddeden tamir ve Ahmed Paşa Fenârî Mahallesi'nde de üç ev inşa ettirerek buraya vakfettiği, senesi 1327”.²⁹³

Bugünkü haliyle cami tamamen yenidir. Pencere ve kapıları tümüyle tuğladan yapılan cami için Kaplanoğlu “Bursa'da örneği olmayan bir yapı biçimindedir” der.²⁹⁴

Caminin bir dönem Halvetî Tekkesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Fakat önce cami iken daha sonra mı tekke olmuştur, yoksa tekke iken camiye mi dönüştürölmüştür, kesin olarak bilinmemektedir. Kağlanoğlu'nun Kepecioğlu'ndan, caminin Halveti Tekkesine dönüştüğü bilgisini aktarır²⁹⁵, Kazım Baykal “Ahmed Paşa Fenârî zaviye olarak yaptırmıştır” der.²⁹⁶ Kepecioğlu ayrıca caminin bir de medresesi olduğu bilgisini verir.²⁹⁷

Bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü malı olan caminin toplam cemaat kapasitesi 202 kişidir.²⁹⁸

b. Hoca Efendi Mescidi

Tophane'de Orhan Bey'in türbesi karşısında Yıldırım zamanında Molla Fenârî tarafından inşa ettirilmiş Hoca Efendi Mescidi olarak anılan bir yapıdan bahsedilmektedir.²⁹⁹ Mescid bu gün bulunmamaktadır.

---

²⁹² Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 82.

²⁹³ Baykal, *Bursa ve Anıtları*, s. 48.

²⁹⁴ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 59.

²⁹⁵ Aynı yer.

²⁹⁶ Baykal, *Bursa ve Anıtları*, s. 48.

²⁹⁷ Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 82.

²⁹⁸ *Bursa Camileri Albümü*, s. 5.

²⁹⁹ Kaplanoğlu, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, s. 67.

c. İsa Bey Fenârî Camii³⁰⁰

İsa Bey Fenârî Camii, camiden ayrı bir şekilde duran minaresinin kısa oluşundan dolayı Güdük Minare Camii olarak da anılmaktadır.³⁰¹ Hisar içinde Kaplıca Kapı yakınlarında ve bugünkü Toprak ve Fenârî sokaklarının köşesindedir.

Camiyi yaptıran İsa Bey Fenârî bazı kaynaklarda³⁰² Molla Fenârî'nin torunu olarak geçse de, Maydaer'in de zikrettiği üzere, 1430 yılına ait bir vakfiyeden³⁰³ anladığımız kadarıyla bu cami Molla Fenârî'nin kardeşi olan İsa Bey tarafından yaptırılmıştır.³⁰⁴ Caminin yapılış tarihi hakkında da kesin bir bilgi yoktur. Kaplıanoğlu, 15. yy. sonlarında yapıldığını söylemiştir.³⁰⁵ Bununla birlikte yine aynı vakfiyeden hareketle bu caminin en geç 15. yy. başlarında 1430'dan önceki bir tarihte yaptırılmış olacağı sonucu çıkmaktadır. Cami oldukça zengin bir vakfa sahiptir. Bununla birlikte daha sonra yeni vakıflarda bulunulmuştur. Kimi zaman vakfa ait arazilerin sınırları hakkında çıkan tartişmalar ancak mahkeme kararıyla zlebilmiiştir.³⁰⁶ Aynı vakfiyeden edindiğimiz bilgiye göre cami için vakfedilen yerler şu şekildedir: Cami yakınındaki dükkanların tamamı, camide imam olana lojman olmak üzere cami bitişiğindeki ev, Ankara kazasında bulunan Yakacık, Kabaklı ve Gökçe Ada adındaki  köy, Bıfırgan, Kızılca Kilise, Merke ve Konrapa kazası bölgesindeki 3 köy, Gerede'de çoklu adı verilen köyün tamamı. Tamamı cami yararına sarf edilecek vakıf gelirlerinden cami imamına 4 dükkanın icrası, müezzine ise 3 dükkanın icrası verilmiştir.³⁰⁷ Kazım Baykal, caminin

³⁰⁰ Caminin bu gnki hali için bkz, EK 12.

³⁰¹ Kaplıanoğlu, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, s. 72, Baykal, *Bursa ve Anıtları*, s. 69; *Bursa Camileri*, s. 57.

³⁰² Ergenç, zer, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, TTK, Ankara, 2006, s. 48; Kaplıanoğlu, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, s. 73, Kaplıanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 174; *Bursa Camileri*, s. 57.

³⁰³ BVA, 162/6.

³⁰⁴ Maydaer, Saadet, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa'da Bir Semt: Hisar*, Emin Yayınları, Bursa, 2009, s. 49

³⁰⁵ Kaplıanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 174; Kaplıanoğlu, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, s.73.

³⁰⁶ Maydaer, *Hisar*, s. 94.

³⁰⁷ Vakfiyenin tercümesi için bkz: Bilge Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 240.

karşısında bir medresesi olduğunu, fakat şimdi bulunmadığını ve bunlar için İsa Bey tarafından Edirne ve Bursa'da hanlar yaptırıldığını aktarmaktadır.³⁰⁸

Cami, kare planlıdır. Duvarları kesme taş örgülüdür ve asıl ibadet yeri dışarıdan kurşunla kaplı bir kubbe ile örtülüdür.³⁰⁹ Mihrabın mukarnasları kırılmış ve sivri kemerli bir niş haline getirilmiştir. Minaresi camiden ayrı olarak kuzeydoğu yönündedir.³¹⁰ Mescid girişinde 4 metre derinliğindeki son cemaat yeri basit bir çatıyla örtülmüşken³¹¹ sonradan betondan tonoz ve kubbe taklidi yapılmıştır.³¹² Son cemaat yerinin doğu-batı yan duvarları ve kuzey yönündeki iki taş kaidesi günümüze kadar gelen kısımları arasındadır.³¹³

Caminin varlığının korunması için çeşitli tamirler yapılmıştır. 8 Cemaziyelevvel 1212/ 29 Ekim 1797 tarihli bir arşiv kaydından anlaşıldığı kadarıyla, caminin daha önce deprem nedeniyle zarar görmesinden dolayı, 17.596,5 kuruşa tamir edilmesi gerekli görülmüştür.³¹⁴ Bildiğimiz kadarıyla en kapsamlı tamiri 1260/ 1844 yılındakidir. Bu tamir sırasında kubbesinin eskiyen ve açılan kurşunları ile tahtası yenilenmiş, bunun için 1.160,5 akçe harcanmıştır. Kubbe eteğindeki döşeme ağaçları yenilenmiş, bunlar için ise 8.222 akçe harcanmıştır. Caminin kubbesi, 6 adet penceresi ve mumluğu için yapılan harcama ise 500 akçedir. Cami sofasının ahşap tavanı yenilenmiş, trabzanları elden geçirilmiş ve boyanmış, saçakları tamir edilmiş ve eksik kiremitleri de tamamlanmıştır. Bu işler için ise 1.260 akçe ödenmiş ve toplam masrafı 11.142,5 akçe olmuştur.³¹⁵

1296/1879 yılında mescidin ibadete kapatılacak kadar kötü durumda olması üzerine halk başka bir mescide gitmek zorunda kalmış, nihayetinde 3.464 kuruşu halk tarafından karşılanmak üzere 28.464 kuruşa cami tamir edilmiştir.³¹⁶

---

³⁰⁸ Baykal, *Bursa ve Anıtları*, s. 69.

³⁰⁹ Maydaer, *Hisar*, s. 93.

³¹⁰ *Bursa Camileri Albümü*, s. 57.

³¹¹ Kaplanoğlu, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, s. 15.

³¹² Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 174.

³¹³ *Bursa Camileri Albümü*, s. 57.

³¹⁴ BDA, İ.EV, Gömlek no: 1313/ca-13, Dosya no: 11.

³¹⁵ Maydaer, *Hisar*, s. 95.

³¹⁶ Aynı yer. Ayrıca bu konudaki resmi yazışmalar için bkz: BDA, İ.ŞD, Gömlek no: 2661, Dosya no: 48.

Kazım Baykal *Bursa ve Anıtları* isimli eserinde caminin 1950'lerdeki durumu hakkında bilgi verirken şunları söylemektedir:

“Minaresinin yarısından yukarısı yıkık, ravak, minber, haziresi yoktur, duvarları kesme kefeke-tuğladan pek muhkem yapılmış büyük depremden zarar görmemiş bir binadır. Şimdi müze deposu olarak kullanılır.”³¹⁷

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere o yıllarda cami müze deposu halindedir. Ayrıca minaresinin de tamire ihtiyacı vardır. 1982 ile 1994 tarihleri arasında cami müze deposu olmaktan çıkarılmıştır. Caminin minaresi de şu anda sağlam durumdadır. Cemaat kapasitesi 120 kişi olan³¹⁸ cami ibadete açık durumdadır. Cami bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir.

d. Molla Fenârî Camii³¹⁹

Bugün hâlâ Molla Fenârî Mahallesi olarak anılan yerde bulunan cami, Molla Fenârî tarafından 1430 yılından önceki bir tarihte yaptırılmıştır.³²⁰

Camiye vakfedilen yerler 1430 tarihli vakfiyesinde zikredilmektedir. Buna göre Molla Fenârî evkafı şunlardır: Biri Manastır Mahallesi'nde, biri Debbâğlar Çarşısı'nda, biri de bugün kendi kabrinin olduğu yerdeki üç cami; Kızık diye anılan üç parça arazinin tamamını ve buna bitişik bahçeleri; Naibiye Köyü bölgesindeki büyük üzüm bağları; Hamza Bahçesi diye bilinen bahçenin tamamı; biri cami yakınında bulunan iki bahçe; ikisi Gökdere'de biri de Şhreküstü'nde bulunan 3 değirmen; 9 tanesi Hüdavendigâr Hamamı karşısında, 9 tanesi Doğangözü diye bilinen yerde, 4 tanesi de Debbâğlar Çarşısı'nda olan 22 dükkan; müderrise tahsis edilecek olan medrese³²¹ yakınındaki ev. Hanımı olan Hoca İbrahim'in kızı ise bu mescitler için İdris Bahçesi diye bilinen bahçesinin tamamını ve Şhreküstü'de bulunan bahçeyi vakfetmiştir. Vakfiyeye göre yukarıda adı geçen camilerin ilkinde imam olana günde 2 dirhem, müezzin olana 1 dirhem; ikincisinde imam olana 1,5

³¹⁷ Baykal, *Bursa ve Anıtları*, s. 69.

³¹⁸ *Bursa Camileri Albümü*, s. 57.

³¹⁹ Caminin bugünkü hali için bkz EK 13.

³²⁰ Caminin vakfiyesi 1430 yılına aittir. BVA, 162/6.

³²¹ Cami yakınında Molla Fenârî'ye ait bir de medrese var olduğu söylenir.

müezzine 0.5 dirhem; üçüncüsünde imam olana 2 dirhem, müezzin olana günlük 1,5 dirhem ayrılmıştır.³²²

Caminin duvarları tamamen moloz taşı ile örülmüştür. Çeşitli depremlerden büyük tahrip görmüş olan mescid, büyük ölçüde yeniden yapılmıştır. Minaresinin şerefeye kadar olan kısmı özgündür. 1606 yılında onarım görmüştür. Ayrıca 1121/1709-1710 tarihinde 7299 kuruş 28 para ile tamir olunmasına izin verilmiştir.³²³ Cami en son Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından 1969 yılında aslına uygun olarak onarılmıştır. Bu onarımda mescidin asıl ibadet alanı iki bölüme ayrılmış, üzeri tamamen tonozlarla örtülmüş, dıştan da kurşun kırma çatı ile kaplanmıştır. Bu iki mekânı Bursa tipi kırma bir kemer ayırmıştır. Mescidin mihrabı 16. yy. çinileriyle süslenmiştir. Tuğladan kirpi saçakları vardır. Kapının girişine bir de oda eklenmiştir.³²⁴ Caminin bahçesinde Molla Fenârî'ye ait olan bir kabir vardır. Baykal, kabrin demir parmaklıkları olduğunu söylese de³²⁵ şimdi bunlar yoktur. Bir başka yerde kabrin Molla Fenârî Medresesi avlusunda olduğunu yazmaktadır.³²⁶ Bunun, cami ile medresenin yakın olmalarından kaynaklanan bir karışıklık olduğunu düşünüyoruz. Cami haziresinde Fenârî ailesine ait kimselerin ve Bursa'daki birçok büyük zatın mezarları vardır. Caminin tam karşısında halk arasında Fenerli Dede olarak bilinen bir zata ait bir mezar taşı daha vardır³²⁷ ki bu kişinin kim olduğu bilinmemektedir. Cami karşısında bulunan bir diğer önemli yapı olan Molla Fenârî Medresesi'nin yerinde ise bugün bir ev vardır.

Bu caminin yanında bulunan dereye dileklerinin yazılı olduğu kağıtları atan insanlar bu dileklerin kabul olacağına inanırlar imiş.³²⁸ Şimdi Molla Fenârî Camii yakınında bir dere bulunmamaktadır. Ayrıca Kaplanoğlu, caminin doğusunda Bursa'nın en yaşlı servilerinden biri olduğunu ve üzerinde yine dilek tutmak için

---

³²² BVA, 162/6.

³²³ BDA, İ. EV, Gömlek no: 1315/B 02, Dosya no: 18.

³²⁴ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 219; Kaplanoğlu, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, s. 90.

³²⁵ Baykal, *Bursa ve Anıtları*, s. 77.

³²⁶ Baykal, *Bursa ve Anıtları*, s. 78.

³²⁷ *Bursa Camileri Albümü*, s. 73.

³²⁸ Kaplanoğlu, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, s. 90.

çakılan birçok çivinin olduğunu söyler.³²⁹ Bugün bu ağaç mevcut ise de üzerinde çivi görülmemiştir. Belki bu inanış zamanla yerini farklı şekillere bırakmıştır.

2. Medreseler

a. Molla Fenârî Medresesi

Mahkeme sicillerinde medresenin “Mevlânâ Fenârî”, “Fenârî”, “Şemseddin Fenârî” isimlerini aldığı bilinmektedir.³³⁰

Medrese, Molla Fenârî Camii ile birlikte 1430 yılından önce Molla Fenârî tarafından yaptırılmıştır. Bu tarihte hazırlanan vakfiyesinden medresenin Pınarbaşı civarında olduğu anlaşılmaktadır.³³¹ Bu medresenin Molla Fenârî Camii’nin üst sokağında, avlu kapısı karşısında³³² ve Molla Fenârî Camii’ne bitişik³³³ olduğu söylenmektedir. Ayverdi, medresenin bir duvarından bir parça kaldığını yazmaktadır.³³⁴ Kazım Baykal, Bursa ve Anıtları isimli eserinde “cami karşısında bir medrese var idi, şimdi evdir” der. 1892 yılında harap durumda olan medrese ev olarak kullanılmakta iken, yapılan yardımlarla tekrar üç hücresi tamir edilip bir de mutfak eklenerek eğitim faaliyetlerine devam etmiştir.³³⁵ Ancak medrese yıkılıp yerine ev mi yapılmıştır, yoksa bir kısmı ev olarak kullanılmakta iken medreseye ait kısımlar var mıdır, bunu öğrenemiyoruz. Raif Kaplanoğlu Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa isimli kitabının 2003 baskısında, 1914 yılına kadar ayakta olmasına rağmen bugün bir duvar kalıntısı dışında izine rastlanmadığını söyler.³³⁶ Bu durumda medresenin bu gün hiçbir izi olmadığından, bahsedilen kalıntısının da son birkaç yıl içinde ortadan kalktığı söylenebilir.

---

³²⁹ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 219.

³³⁰ Hızlı, Mefail, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 49.

³³¹ BVA, 162/6.

³³² Ayverdi, E. Hakkı, *İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1966, c.1, s. 445.

³³³ Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 85.

³³⁴ Ayverdi, *İlk Devir*, s. 445.

³³⁵ Baykal, *Bursa ve Anıtları*, s. 90.

³³⁶ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 219.

Vakıf muhasebe kayıtlarındaki bilgilere göre, Molla Fenârî oğlu Ali Çelebi vakfından “taamiye-i müderris” adıyla Molla Fenârî Medresesi müderrisine bir fon ayrılmıştır.³³⁷

Medrese XVI. yy.’da onarım görmüştür. 1575’te medrese ve diğer vakıflara yapılan harcama toplam 24.200 akçe kadardır. 1606’da cami ile medresenin onarımı için 38.000 akçe ayrılmıştır. Bunlar dışında da ufak çapta tamirler gören medresenin lojmanları için de sık sık bakım ve onarım yapılmıştır.³³⁸

b. İsa Bey Fenârî Medresesi

Molla Fenârî’nin kardeşi İsa Bey’in Kaplıca kapı yakınlarında bir cami yaptırdığı 1430 tarihli vakfiyeden³³⁹ anlaşılmaktadır. Bu vakfiyede zikredilmese de daha sonraki tarihlerde İsa Bey tarafından yaptırılan bir medrese olduğu belgelerde zikredilmektedir.³⁴⁰ İsa Bey Fenârî’nin yaptırdığı söylenen bu medresenin, vakfiyenin hazırlandığı dönemde mevcut olmamakla birlikte, vakfiyede zikredilen 7 dükkan ve bir evin daha sonra medreseye dönüştürülmesi ile ortaya çıkmış olabileceği şeklinde yorumlar vardır.³⁴¹ Medresenin yeri, yapıldığı tarih ve kim tarafından yaptırıldığı kesinlik kazanmamıştır.

XIX. yüzyılda İsa Bey Fenârî Medresesinin ayakta olduğu bilinmektedir. 1260/ 1844 tarihinde medrese, mescid ile birlikte tamirden geçirilmiştir. Bu tamirde 6 ahşap odanın tüm tahta yüzeyleri yenilenmiş, sıvası yapılmış, eksik kiremitleri tamamlanmıştır. Odaların cam ve çerçeveleri elden geçirilmiş, güllab dolabı yenilenmiştir. Bütün bu işlemler için 6.979 kuruş harcanmıştır.³⁴²

---

³³⁷ Hızlı, *Bursa Medreseleri*, s. 51.

³³⁸ Aynı yer.

³³⁹ BVA, 162/6.

³⁴⁰ Maydaer, *Hisar*, s. 119.

³⁴¹ Aynı yer.

³⁴² Aynı yer.

c. Ahmed Paşa Fenârî Medresesi

Medresenin, Ahmed Paşa Mahallesi'ndeki cami yakınlarında Fatih Devri'nde Molla Fenârî torunlarından Ahmed Paşa tarafından yapıldığı söylenmektedir.³⁴³

Kepecioğlu, Fenârî Ahmed Paşa'nın 1475'de Bursa'da cami, medrese ve zaviye yaptırdığını söyler.³⁴⁴ Medrese için Uzunçarşı'da Kepenekçiler Hanı yakınında iki dükkân ve Kirişçikızı Mahallesi'nde birkaç odanın vakfedildiği bilinmektedir.³⁴⁵ Medresenin Ahmed Paşa Camii'nin bulunduğu Çatalfırın civarında inşa edilmiş olması muhtemeldir. Fakat kaç odası ve kaç öğrencisi olduğu bilinmemektedir.³⁴⁶

Tarihi kaynaklarda adına pek rastlanmayan medrese hakkındaki mahkeme sicillerine göre medrese, "Fenârîzâde" olarak da anılmıştır.³⁴⁷

3. Tekkeler

a. Ahmed Paşa Fenârî Tekkesi / Hayreddin Efendi Tekkesi (Halvetî)

Söz konusu yapı, Bursa'da uzun süre faaliyet gösteren bir tekkedir. Ahmet Paşa Mahallesi'ndeki cami yakınında olduğu söylenir.³⁴⁸ Tekkenin kurucusu kaynaklarda 1017/1608 tarihinde ölen Şeyh Hayreddin Efendi olarak geçer.³⁴⁹ Bu sebeple tekkenin adı Hayreddin Efendi Tekkesi olarak da bilinir. 1791 yılına kadar Narlı Dergâhı postnişinleri tarafından idare edildiği, daha sonra aynı yıl gerçekleşen yangında harap olduğu, daha sonra tamir edilerek mescid şekline dönüştürüldüğü zikredilmektedir.³⁵⁰ Kepecioğlu, Bursa Kütüğü'nde Çatalfırın'daki Ahmed Paşa

³⁴³ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 60.

³⁴⁴ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, I, 61.

³⁴⁵ Hızlı, *Bursa Medreseleri*, 123.

³⁴⁶ Aynı yer.

³⁴⁷ Aynı yer.

³⁴⁸ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 60.

³⁴⁹ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî*, .Haz: Mustafa Kara, Kadri Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa, 1997, 119.

³⁵⁰ Aynı yer.

Camii'nin, daha sonra Halvetî Tekkesi şeklinde kullanıldığını³⁵¹ söyler. Caminin mi tekkeye, tekkenin mi camiye dönüştürüldüğüne dair kesin bir kayıt yoktur. Caminin yapılış tarihi olarak 1496 olarak kabul edilirse³⁵², yapının önce cami sonra tekke sonra tekrar cami olarak kullanıldığı düşünülebilir.

4. Mektepler

a. Ahmed Paşa Mektebi

Mahkeme kayıtlarına göre XVI. yy. ortalarında bu adla anılan bir mektebin varlığından haberdar oluyoruz.³⁵³ Mektebi Ahmed Paşa Fenârî'nin cami ile birlikte yaptırmış olması ihtimali olmakla birlikte cami vakfiyesinde bu mektepten bahsedilmemesi sebebiyle daha sonraki bir tarihte yapılmış olabileceği ihtimali üzerinde durmak gerekecektir. Hakkında bilgi edinemediğimiz mektebin Ahmed Paşa Camii'nin bulunduğu mahallede olduğu tahmin edilmektedir.³⁵⁴

5. Hamamlar

a. Çömlekçiler Hamamı

Molla Fenârî'nin oğlu Yûsûf Bali'nin oğlu Ali Paşa tarafından XV. yüzyıl sonlarında yaptırıldığı tahmin edilmektedir.³⁵⁵ Çömlekçiler Hamamı'nın mekânı hakkında Kepecioğlu, “Zafer alanından Kaplıca'ya giden yolun kuzey tarafında ve son zamanlarda balıkhane olarak kullanılan yerdir” der. Hamamın bulunduğu mahalleye Kazzazoğlu Mahallesi denildiğini de aktarır.³⁵⁶ Kaplanoğlu, Çömlekçiler Bölgesi'nde olduğunu ekler.³⁵⁷ Bugünkü Balıbey Han civarı eskiden Balık Pazarı

³⁵¹ Keğecioğlu, Bursa Kütüğü, I, 61.

³⁵² Cami duvarındaki bir levhada 1496 yılında yapıldığı yazmaktadır.

³⁵³ Hızlı, Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1999, s. 94.

³⁵⁴ Hızlı, *Bursa Mektepleri*, s. 94.

³⁵⁵ Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Hamamları*, Bursa Emek Matbaası, 1943, s. 33.

³⁵⁶ Aynı yer.

³⁵⁷ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 105.

olarak adlandırılmış idi.³⁵⁸ Hamamın bu civarda olması muhetteldir. Altıparmak Caddesi'nin genişletilmesi üzerine hamamın bütünüyle yıkılmış, arsasının ise kısmen caddeye katılmış olduğu görüşü de bunu teyid eder niteliktedir.³⁵⁹

Hamam çeşitli tamirlerden geçmiştir. 1523'te onarımının ardından 1560'da hamam, su yolları ve kaldırımları 19.400 akçeye ve 1587'de de külhan ocağı ve aynı vakıftan olan hamam yakınındaki beş ev, on dört oda ve dükkan, hassa mimarlarından Velioğlu Süleyman tarafından 14.000 akçe ile onarılmıştır. Bir çok kez yanan ve harap olan hamam 1680 yılında 53, 390 akçeye büyük bir tamir görmüştür.³⁶⁰

b. Haydarhane Hamamı

Hamamın kim tarafından yaptırıldığı tartışmalıdır. Son tamirinde kapısı üzerine asılan kitabede Somuncu Baba ve Molla Fenârî tarafından yaptırıldığı yazmaktadır.³⁶¹ Kepecioğlu, Çömlekçiler Hamamı hakkında bilgi verirken bu hamamın Haydarhane Hamamı ile birlikte Fenârîzâdeler'den Ali Paşa tarafından yaptırıldığını söylerken,³⁶² Haydarhane Hamamı'nın aynı aileden Ahmed Paşa tarafından yaptırıldığını kaydeder.³⁶³ Ayverdi ise Molla Fenârî'nin oğlu olan Yûsûf Bâlîzâde Müftî Ahmed Paşa³⁶⁴ tarafından yaptırıldığını³⁶⁵ söyler. Kaplanoğlu'na göre ise Fenârî Ahmed Paşa'nın torunu Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.³⁶⁶ Fenârî Ahmed Paşa ile Ali Paşa arasında bu tür bir bağ yoktur. Öte yandan yapının inşa tarihi ile ilgili olarak, Ahmet Akif Kızılyalın, hamama ait bir vakfiyeden bahsederek XV. yüzyıl sonlarında yaptırıldığını söyler. Hem bu bilgi hem de yukarıda hamamı yaptıran şahıslar diye zikredilen kişilerin bu tarihlerde yaşamış olması hamamın inşasının XV. yüzyıl sonlarında olabileceğini düşündürmektedir.

³⁵⁸ Kepecioğlu Kamil, *Bursa Hanları*, Bursa Halkevi Neşriyat, 1935, s. 18.

³⁵⁹ Kepecioğlu, *Bursa Hamamları*, s. 33.

³⁶⁰ Aynı yer.

³⁶¹ Kepecioğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 154.

³⁶² Kepecioğlu, *Bursa Hamamları*, s. 33.

³⁶³ Kepecioğlu, *Bursa Hamamları*, s. 34.

³⁶⁴ Hızır Bey'in oğlu olan Ahmet Paşa çoğunlukla Müftî olarak anılır imiş, lakin burada Yûsûf Balizade denilmektedir.

³⁶⁵ Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 138.

³⁶⁶ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 154.

İvaz Paşa Mahallesi'nde bulunan tek hamam türündeki Haydarhane Hamamı, 1573 tarihli bir kayıttan anlaşıldığına göre Ali Fenârî vakfidir.³⁶⁷ İstanbul'da bulunan Fenârî İsa Camii ve bir mescidin vakfidir.³⁶⁸

Hamamın çeşitli tamirlerden geçtiği bilinmektedir. 1511'de 15, 1520'de 11 ve 1523'te 16 akçe ile kiraya verilmiştir.³⁶⁹ 1588'de kubbe kurşunları çalındığından geride kalanların satılması ile elde edilen gelire hamam onarılmış, çatısı kiremit yapılmıştır.³⁷⁰ 1930'larda bayındır durumda ve ambar olarak kullanılırken, 1950'den sonra onarılarak tekrar hamam şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.

Ayverdi'nin Bursa'nın en temiz hamamı³⁷¹ olarak anlattığı Haydarhane Hamamı, günümüzde özel mülkiyete ait olarak faaliyetlerini sürdürür.³⁷² Yapının güneyindeki evin üst katının bir kısmı su deposunun üzerindedir. Soyunmalığının kagir olan kubbesi bu gün mevcut değildir. Burası ahşap bir çatıyla örülmüş, içeriye kubbemsi bir ahşap tavan yapılmıştır. İç kısımdaki mermer kaplamalar ve kurnalar bütünüyle yenilenmiştir.³⁷³ Şehitoğlu, ılık ve sıcaklığın kubbelerinin üzeri üst üste dökülen betonlarla tüm niteliğini ve formunu kaybetmiş durumda olduğunu söyler.

c. İbrahim Paşa Hamamı

Hisar Mahallesi'nde bulunan hamam, Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu ve II. Beyazid'in sadrazamı olan İbrahim Paşa tarafından 1485'ten önce, eşi Fenârî'lerden Mehmed Şâh'ın kızı Hatice Hatun'a gelir olarak yaptırılmıştır.³⁷⁴

1558 tarihli bir kayıta, hamam sahibi soyunmalık kısmına bir kapı açtırmış olduğu için "Müslümanların ehl-i beyti hamama girdiğinde bakılmak ihtimali

³⁶⁷ Ayverdi, *Fatih Devri*, s.138.

³⁶⁸ Kaplanoğlu, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, s. 66.

³⁶⁹ Kepecioğlu, *Bursa Hamamları*, s. 34.

³⁷⁰ Kepecioğlu, *Bursa Hamamları*, s. 34.

³⁷¹ Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 138.

³⁷² Şehitoğlu, *Bursa Hamamları*, s. 103.

³⁷³ Aynı yer.

³⁷⁴ Şehitoğlu, Elif, *Bursa Hamamları*, TVYY, İstanbul, Tarihsiz, s. 98.

vardır” diye dava açılmış, daha sonra çıkan dedikodular üzerine hamam gözden düşmüş ve giderek terk edilerek bakımsız bırakılmıştır.³⁷⁵

1563, 1559, 1620, 1642 yıllarında hamamın muhtelif kısımları onarılmıştır. 1930 ve 1960’lı yıllarda bir kısmı yıkık olan hamam en son 1981’de Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından soyunmalık kubbesi yıkık kısımları tamamlanarak onarılmıştır.³⁷⁶

Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne ait olan eser, Tophane Endüstri Meslek Lisesi’ne kütüphane amacıyla verilmiş ise de şimdilerde makine deposu olarak kullanılmaktadır.³⁷⁷

d. İncirlice Hamamı

Meydancık Mahallesi İncirli Caddesi üzerinde olan hamamın Molla Fenârî’nin torunu Alaaddin Ali tarafından XV. yüzyıl sonlarında yaptırıldığı sanılmaktadır. 1488’de günlük 65 akçeye kiraya verildiği için bu tarih isabetli görünmektedir.³⁷⁸ Kira geliri giderek azalmakla birlikte hamam hiç boş kalmamıştır. Kepecioğlu hamamın 1943’te hâlâ bayındır durumda olduğunu söyler.³⁷⁹

Kayıtlara göre hamam 1805’te 1107.5 kuruşa onarılmıştır.³⁸⁰ 1930’lara kadar boş kalmamış ve onarılarak kullanılmaya devam edilmiştir.³⁸¹ 1942’de Şerif Ardıç satın alıp tamir ettirmiştir.³⁸² 1955 yılındaki gazete haberlerinden anlaşıldığı kadarıyla hamam özel kişilere satılmıştır.³⁸³ 1985’te çıkan bir yangında soyunmalık içindeki ahşap camekân tamamen yanmış, müşterisi de azaldığından bir daha onarılmamış ve kapatılmıştır.³⁸⁴

---

³⁷⁵ Şehitoğlu, *Bursa Hamamları*, s. 99.

³⁷⁶ Aynı yer.

³⁷⁷ Aynı yer.

³⁷⁸ Kepecioğlu, *Bursa Hamamları*, s. 35.

³⁷⁹ Aynı yer.

³⁸⁰ Yüksel, İ. Aydın, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1983, s.87.

³⁸¹ Şehitoğlu, *Bursa Hamamları*, s. 99.

³⁸² Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri*, s. 87.

³⁸³ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 170.

³⁸⁴ Şehitoğlu, *Bursa Hamamları*, s. 99.

Günümüzde harap durumdadır. Planı itibariyle tek hamamdır. Erkekler kapısı önündeki yol genişletilmiş, kapı ile cadde arasında 70 cm. kadar az bir mesafe kalmıştır. Ön cephede erkekler kapısının taç kapısından izler kalmıştır. Külhanın birçok onarım görererek aslından uzaklaştığı görülmektedir.³⁸⁵

6. Çeşmeler

a. Ahmed Paşa Fenârî Camii Çeşmesi

Caminin önünde yan yana iki çeşme bulunmaktadır.³⁸⁶ Çeşmenin üzerinde şöyle bir kitabe olduğu söylenir:

“Sâhibu’l hayrât ve’l-hasenât Silistre muhacirlerinden Davud karyeli Keşoğlu Süleyman sene 1304 (1886)”³⁸⁷

b. Catalçeşme

Bursa’da bulunan tarihi bir çeşmedir. Yeşil imaret ambarları arkasında Ayaz Paşa Türbesi üstünde bir yerden, Molla Fenârî’nin çıkardığı sanılan bir sudur. Buradan İncirlice Mahallesi’ndeki hamama akar. Bu çeşmeye Müftü Suyu’nun aktığı bilinmektedir.³⁸⁸

c. İsa Bey Fenârî Çeşmeleri

Hisar içinde Alaaddin Mahallesi’nde, Kaplıca Kapı civarındaki Fenârî İsa Camii’nin iki çeşmesi vardır. Bunlardan biri caminin minaresi altındadır. Bursa’daki çeşmeli minarelere örnektir. Duvarları kesme taş ve tuğla ile örülmüştür. Yuvarlak kemerli 50-60 cm ebadında bir niş içindedir. Çeşme yanındaki merdivenden minareye çıkılır. Yakın zamanda onarım görmüştür. Mescidin avlusundaki bu çeşmeden başka bir de dış duvarın içindeki bir nişte bir çeşme daha

³⁸⁵ Şehitoğlu, *Bursa Hamamları*, s. 99.

³⁸⁶ Baykal, *Bursa ve Anıtları*, s. 48.

³⁸⁷ Hasan Taib Efendi, *Hatıra yahut Bursa’nın Aynası*, Haz: M. Fatih Birgül, Bursa İl Özel İdaresi, Bursa, 2007, s. 74.

³⁸⁸ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 102; Müftü Suyu hakkında Bkz: Köprülü, Orhan F., “Şeyhülislam Kara-Çelebi Zade Abdülaziz Efendi ve Müftü Suyu”, *Belleten*, c. XI, sy. 41, 1947, ss. 136-145.

vardır. Her iki çeşme de kullanılabilir durumdadır. Fakat kitabeleri yoktur ve orijinal yapılarını büyük ölçüde yitirmişleridir.³⁸⁹

7. Fenârî Adı Taşıyan Mahalleler

a. Ahmed Paşa Fenârî Mahallesi

Bu mahalle, adını Ahmed Paşa Fenârî Camii'nden almaktadır. Bursa'nın en eski mahallelerinden biridir. Kaplanoğlu, 1493 tarihli bir belgede bu adla anılan bir mahalle olduğunu belirtir.³⁹⁰ Mahallede 1521 yılında 26, 1573'te 50 hane yaşamakta imiş. Mahallenin adı Cumhuriyetten sonra, Bursa'ya dışarıdan gelen arabaların park yeri olduğu için bir süre Arabayatağı olarak değiştirilmiştir. 1801 yılındaki yangında mahalle büyük ölçüde yanmıştır.³⁹¹ Bugün Fevzi Çakmak ve Fahri Korutürk caddeleri arasındadır. Ayrıca mahallede Ahmed Paşa Mezarlığı olarak anılan bir de kabristan vardır.

b. İsa Bey Fenârî Mahallesi

Hisariçi'ndedir. Mahalle, adını Molla Fenârî'nin kardeşi İsa Bey tarafından yaptırılan İsa Bey Fenârî Camii'nden almaktadır. Cami 1430 yılı civarında yapılmıştır. Mahallenin de tarihi bu döneme kadar götürülmektedir. Fenârî, İsa Bey Fenârî, İsa Bey Fenârî Mescidi, Fenârîoğlu İsa Bey ve İbn-i Fenârî adlarıyla anılmıştır.³⁹² Cumhuriyet'ten sonra mahallenin adı İsa Bey olarak değiştirilmiştir.

Kaplanoğlu, mahallenin adına 1521 tarihli tahrirat defterlerinde rastlanırken, 1573'te bulunmadığını söyler.³⁹³

c. Molla Fenârî Mahallesi

Bursa'nın eski mahallelerinden biridir. Pınarbaşı ve Maksem ile Uludağ arasındaki mevkidedir. Pınarbaşı Caddesi ile Kestanelik Caddesi arasındadır. 1487 yılındaki tahrirat kayıtlarında mahalle Mevlânâ Fenârî Türbesi olarak geçer, 1573'te

³⁸⁹ Kaplanoğlu, *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, s. 174.

³⁹⁰ Kaplanoğlu, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, s. 56.

³⁹¹ Aynı yer.

³⁹² Maydaer, *Hisar*, s. 49.

³⁹³ Kaplanoğlu, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, s. 173.

ise Karaca Muhyiddin, Boyacı Mürsel ve Üçkoz adlı mahallelere bölünmüştür.³⁹⁴ Cumhuriyet'ten sonra Alaşar adını alan mahalleye 1950'den sonra tekrar Molla Fenârî adı verilmiştir.³⁹⁵

Mahallede 1487'de 42, 1521'de 93 hane bulunuyordu.³⁹⁶

Mahallede bulunan Molla Fenârî Camii yakınından geçen caddeye Fenerli Caddesi denilmektedir. Kanaatimizce bu ad Fenârî olması gerekirken zamanla değişime uğramıştır. Molla Fenârî Camii bahçesinde bulunan hazirede Bursalı birçok bilgin yatmaktadır. 14-15 yy mezar taşı örneklerinin görüldüğü bir kabristandır.³⁹⁷

B. FENÂRİZÂDELER'E AİT OLAN BURSA DIŞINDAKİ YAPILAR

Bu başlık altında Kudüs, İstanbul, Konya gibi yerlerde Molla Fenârî ve Fenârîzâdeler'e ait olan eserler ele alınacaktır.

1. Camiler

a. Fenârî Mescidi

Fenârî ailesinin İstanbul'da bulunan yapılarından. Fenârî Mescidi veya Rumelihisarı Mescidi olarak kaynaklarda geçen cami, İstanbul'da Rumeli Hisarı içindedir. Molla Fenârî tarafından inşa ettirildiği söylene³⁹⁸ de Molla Fenârî'nin yaşadığı tarih düşünüldüğünde İstanbul'un fethinden sonra yapılmış olduğu anlaşılan bu camiyi onun yaptırmış olması imkânsızdır. Ancak aileden gelen birinin yaptırmış olma ihtimali vardır. Bununla birlikte kaç tarihinde yapıldığına dair bir

³⁹⁴ Kaplanoğlu, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, s. 223.

³⁹⁵ Aynı yer.

³⁹⁶ Aynı yer.

³⁹⁷ Bu dönemin mezar taşları ile ilgili olarak Bkz: Karaçağ, Demet, *Bursa'daki 14.-15. yy Mezartaşları*, Eryılmaz Ofset, Ankara, 1994.

³⁹⁸ Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, Haz: Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, s. 535.

bilgi elimizde bulunmamaktadır. Ancak İstanbul'daki birçok cami gibi bunun da o dönemde Fenârî ailesinden önemli hizmetlerde bulunan Ahmed Paşa veya Ali Çelebi tarafından yapılmış olması ihtimali kuvvetlidir.

14 Muharrem 1324/ 10 Mart 1906 tarihine ait bir belgeye göre caminin tamiri için mecdi on dokuz kuruş hesabıyla altı bin dört yüz kuruşa ihtiyaç duyulduğu kaydedilmiştir.³⁹⁹

Altı sarnıç olduğu için fevkani ve kare planlı olan caminin duvarları üzerine 1956 yılında Hisar'ın tamiri sırasında üzeri platformla örtülerek kapatılmıştır. Tahsin Öz, 1965'te minaresinin şerefeye kadar sağlam olduğunu ve merdivenlerinin ahşap olduğunu bildirmektedir.⁴⁰⁰

b. Fenârî İsa Camii

Fenârî ailesinin İstanbul'da bulunan camilerindedir. Vatan Caddesi üzerinde eskiden Halıcılar Köşkü olarak anılan yerdedir. Kilise Camii olarak da adlandırılır. Ayvansarayı, “vâkıfı Alaaddin Ali Fenârî'dir” demektedir.⁴⁰¹ Öz ise Molla Fenârî torunlarından Alaaddin Fenârî tarafından II. Bayezid döneminde camiye dönüştürüldüğünü yazmaktadır. Zamanla yapıya ilaveler yapılmıştır. Döneminin meşahirinin buraya defnedildiği söylenmektedir. 1635⁴⁰² ve 1918 yıllarında yanan caminin o sıralar harabe haline dönüştüğü belirtilmektedir. Ayrıca camide 1929 yılında yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde bulunan eserlerin müzelere nakledilmiştir.⁴⁰³

Hıristiyanların bu yapıyı ne zaman boşalttıkları belli değilse de XV. yüzyıl sonlarında kilisenin camiye, manastırın da zaviyeye dönüştürüldüğü bilinmektedir. 1633'te vuku bulan yangından sonra ise cami Sadrazam Bayram Paşa tarafından tamir ettirilirken, manastır hücrelerinden kalanlar, mescidin imamı olan Şeyh İsa el-Mahvî tarafından Halvetî tekkesine dönüştürülmüştür. Bu sebeple cami Fenârî İsa

³⁹⁹ BDA, Y.A.RES, Gömlek no: 27, Dosya no: 40.

⁴⁰⁰ Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri*, c. II, TTK, Ankara, 1965, s.23.

⁴⁰¹ Ayvansarayı, *Hâdika*, s. 215.

⁴⁰² Yangının 1633 yılında olduğu bilgisi için bakınız: Eyice Semavi, “Fenârî İsa Camii”, *DİA*, c.12, s. 338.

⁴⁰³ Öz, *İstanbul Camileri*, c. II, s. 59.

Camii olarak anılmaktadır.⁴⁰⁴ Cami ayrıca 1782 yılında başka bir yangından etkilenmiştir.⁴⁰⁵ 1212/1798 tarihinde caminin daha önce geçirdiği bir zelzeleden dolayı harab olan mahallerinin tamiri için mecdi ondokuz kuruş hesabıyla yirmi yedi bin altı yüz yirmi altı kuruşla tamiri uygun görülmüştür.⁴⁰⁶ 1918 yılında bir yangın daha çıkmış fakat savaş dönemi şartları sebebiyle cami uzun yıllar tamir ettirilememiştir. Eyice'nin aktardığına göre 1960 yılında ciddi bir restorasyonu yapılarak ibadete açılmıştır.⁴⁰⁷ Cami bir dönem müze olarak da kullanılmıştır.⁴⁰⁸

c. Molla Fenârî Mescidi

Fenârîzâdeler'e ait İstanbul'daki yapılardan biridir. Çatal Çeşme Mescidi, Molla Fenârî Mescidi, Yûsûf Bali Mescidi adlarıyla anılan bu camiyi Fenârîzâde Yûsûf Bali'nin yaptırdığı söylene⁴⁰⁹ de İstanbul'un fethinden önce vefat etmiş olduğu için onun yaptırmasına imkân yoktur. Bu yanlışlığa işaret eden Ayverdi, caminin Yûsûf Bali'nin yeğeni Hasan Paşa tarafından 880 senesinde Fatih Semaniye Medresesi'nde müderrislik yaptığı sırada inşa ettirilmiş olabileceğini söyler. Başka bir ihtimal olarak da Yûsûf Bali'nin Ahmed ve Ali Paşa isimli oğulları dışındaki bir oğlu tarafından yaptırılmış olabileceğini söyler. Bursa kadı sicillerinde mescidin Yûsûf Bali namıyla anıldığına değinerek bu ikinci ihtimal üzerinde durur.⁴¹⁰

Cami XIX. yy. üslubunda tamamen yeniden yapılmış, duvarlarında ise eski binanın küçük kesme taşları kullanılmıştır.⁴¹¹ Mescidin duvarları kâgir, çatısı ahşaptır. Kare planlı olan harim bölümünde son cemaat yerinin üzerini kaplayan fevkani bir mahfil yer alır. Son cemaat yeri 1960'larda demir çerçevesi bir camekânla kapatılmıştır. Mihrap ve ahşap olan minberi basittir. Caminin kuzeydoğusuna bitişik olan minaresi ilginçtir. Çokgen kaidesi ile pabucu arasında

⁴⁰⁴ Eyice, "Fenârî İsa Camii", 338.

⁴⁰⁵ Aynı yer.

⁴⁰⁶ BDA, İ.EV, Gömlek no: 1313/Za-19, Dosya no: 13.

⁴⁰⁷ Aynı yer.

⁴⁰⁸ Bkz: Öztürk, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV, Ankara: 1995, s. 506.

⁴⁰⁹ Ayvansarâyî, *Hadika*, s. 122.

⁴¹⁰ Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 459.

⁴¹¹ Aynı yer.

“simit” denilen kalın silmeler ve geniş olan şerefesini destekleyen konsollar vardır, petek kısmı ise demirden korkuluklarla çevrelidir. Armûdî taş külâhı üzerinde ay yıldız motifleri vardır.⁴¹² Tahsin Öz, “minarenin yukarı kısmı tadile uğramıştır” demektedir.⁴¹³

Ayvansarâyî, cami hakkında, “mahallesi vardır” dediğinden caminin bulunduğu mahalleye ismini verdiğini anlamaktayız.⁴¹⁴

d. Molla Fenârî Mescidi

İstanbul’da Fenârîzâdeler’e ait olan ve Molla Fenârî Camii olarak anılan iki camiden biridir. Dikilitaş Mescidi olarak da anılmaktadır. Çemberlitaş’ta, Vezirhanı⁴¹⁵ ve Valide Hamamı yanında Fenârîzâde Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır.⁴¹⁶ Bu bilgidan yola çıkarak Fatih devrinde yapılmış olduğu düşünülebilir.

Cami günümüzde mevcut değildir. Hangi tarihe kadar varlığını koruduğuna dair kaynaklarda bir bilgi bulunamamıştır. Ayrıca caminin yapısı hakkında da herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak Ayverdi, vakfiyesinde bahsedilen vazifelilerden küçük bir cami olabileceği sonuncu çıkarmaktadır.⁴¹⁷ Cami artık bulunmasa da mahalleye adını verdiğinden dolayı Fenârî ismi varlığını sürdürmektedir.

e. Molla Fenârî Camii

Arşiv belgelerinden Kütahya’nın Gümüş nahiyesi’nin Gazi köyünde Molla Fenârî Camii olarak bilinen bir cami olduğu anlaşılmaktadır. Bu cami ve minaresinin tamiri için 20 Rebiülevvel 1324 / 14 Mayıs 1906 tarihinde on bin

⁴¹² Okcuoğlu, Tarkan, “Çatalçeşme Mescidi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Haz. İlhan Tekeli (vö.), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994, c. 2, s. 479.

⁴¹³ Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri*, c. 1, TTK, Ankara, 1962, s.41.

⁴¹⁴ Ayvansarâyî, *Hadika*, s. 122.

⁴¹⁵ Öz, *İstanbul Camileri*, c. 1, s. 48.

⁴¹⁶ Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 459.

⁴¹⁷ Aynı yer.

kuruşta tamir olunacağı arşiv kayıtlarından öğrenilmektedir.⁴¹⁸ Bu gün ayakta ve Eynegazi Köyü Camii olarak anılmaktadır.

2. Medreseler

a. Taylûniye Medresesi

Molla Fenârî ailesine ait olarak Bursa'daki medreseleri dışında Kudüs'te bir medresenin varlığını 1430 tarihli vakfiyeden öğrenmekteyiz.⁴¹⁹ Mescid-i Aksa'nın yanında bulunduğu kaydedilmiştir. Medresenin, döneminde meşhur olduğu da belirtilmektedir.⁴²⁰

Bu medrese için Kütahya'da Elma Ağacı, Eyne Gazi, Sele Oğlanı/ Sille Oğlanı ve Üregir adlarında dört köy vakfedilmiştir. Vakfiyeye göre medresenin müderrisi olan kişiye günlük 15 dirhem, evkafın gelirlerini toplayan câbiye günlük 4 dirhem, vakıf kâtibine günlük 2 dirhem tayin edilmiştir.

3. Mektepler

a. Fenârî Mektebi

Molla Fenârî'nin bir dönem Karaman'da kaldığı bilinmektedir. Kaynaklarda Fenârî Mektebi olarak zikredilen bir yerin varlığı, bu seyahat sırasında Molla Fenârî tarafından yahut onun adına dönemin yöneticileri tarafından bir mektebin yaptırılmış olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Mektebin yapılış tarihi bilinmemekle birlikte, Molla Fenârî'nin vefatı olan 1431 yılından önce yapılmış olması muhtemeldir. Gömeçhane olarak anılan yerde olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz.⁴²¹ Mektebin gelişimi ve şu anki durumu hakkında maalesef hiçbir bilgiye sahip değiliz.

⁴¹⁸ BDA, İ.EV, Gömlek no: 1324/Ca-13, Dosya no: 40.

⁴¹⁹ BVA, 162/6.

⁴²⁰ Aynı yer.

⁴²¹ Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964, s. 142.

b. Muhyiddin Fenârî Mektebi

Fenârî ailesine ait mekteplerden biri de İstanbul'da bulunan Muhyiddin Fenârî Mektebi'dir. Bu mekteb hakkında arşiv kayıtları dışında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. 8 Rebiulahir 1145 tarihli bir belgeden mektepte günlük 5 akçe ile görevli olan Muhammed Halife ibn Osman isimli bir şahsın kendi rızasıyla, vazifesini Mustafa Halife ibn Ahmed'e bıraktığını öğrenmekteyiz.⁴²²

4. Hamamlar

Fenârî ailesinin Bursa'da bulunan hamamları dışında İstanbul'da ve Konya'da da hamamları vardır.

a. Acı Hamam / Park Hamamı

İstanbul'da Fenârî ailesine ait yapılar arasında bulunan iki hamamdan biridir. Sultanahmet Meydanı civarında bulunan Firuz Ağa Camii'nin karşısındaki sokakta bulunmaktadır. Alaaddin Ali tarafından Fenârî İsa Camii'ne gelir için yaptırıldığı bilinen hamamın inşa tarihi kesin olarak bulunamamıştır⁴²³. Tek hamam planına sahip olan hamamın adına 16. yy. sonunda hazırlanan İstanbul suyolları haritasında rastlanmaktadır.⁴²⁴ Hamamın gelişimi hakkında bilgiye sahip değiliz.

b. Çukurçeşme Hamamı

İstanbul'da Fenârî ailesine ait olan yapılar arasında Kazasker Hamamı ve Laleli Hamamı olarak anılan Çukurçeşme Hamamı bulunmaktadır. Laleli Camii'nin çok yakınındadır.

Fatih vakfiyesinde "Kazasker Hamamı" olarak kayıtlı olan bu hamamı Alaaddin Ali Fenârî'nin kazaskerliği zamanında yaptırdığı tahmin edilmektedir.⁴²⁵

---

⁴²² BDA, C. MA, Gömlek no: 5412.

⁴²³ Yılmazkaya, Orhan, *Türk Hamamı*, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2002, s.

⁴²⁴ Aynı yer.

⁴²⁵ Haksan, Mehmed Mermi, *İstanbul Hamamları*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1995, s. 121.

Çifte hamamlardan olan Çukurçeşme Hamamı, 1911 yılında vuku bulan yangında harap olmuş ve 1925 ile 1936 yılları arasında tamamen ortadan kalkmıştır.

c. Fenârî Hamamı

Fenârî ailesinin Konya'daki yapıları arasında Fenârî Hamamı da bulunmaktadır. Fatih ve II. Bayezid'in Konya vakıf defterlerinde adına rastlanmıştır.⁴²⁶ Daha önce Konya'da Fenârî ailesinin Gömeç Hatun Türbesi yakınında bir mektebi olacağı bilgisi verilmişti. Bu hamam da aynı mekândadır. Hamamın yarısının geliri Sayrafî Hacı Ali Darülhuffazı için vakfedilirken, diğer yarısı da Molla Fenârî'nin bahsedilen mektebi için vakfedilmiştir.⁴²⁷

---

⁴²⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 1065.

⁴²⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 1066.

SONUÇ

Bu çalışmada Molla Fenârî ve ailesi ele alınmış ve onların Bursa kültürüne olan katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Önce, Molla Fenârî'nin biyografisi ile paralel olarak Osmanlı kuruluş devri ilmiyesindeki etkilerine değinilmiştir. Molla Fenârî, Anadolu'daki eğitiminin ardında Mısır'a gitmiş burada devrin önemli isimlerinden eğitim görmüş daha sonra ülkesine gelerek ilmiye içerisinde hizmetine başlamıştır. Aldığı bu eğitim sayesinde, Fahreddin Razî'den gelen icazetname geleneğini Osmanlı ilmiyesine taşımış, İbn Arabî çizgisindeki vahdet-i vücud anlayışını benimsemiştir. Tasavvufî bağlantıları ve ilmî birikimi ile Osmanlı'da mutasavvıf-âlim tipinin önemli bir örneği olmuştur. Fatih döneminin ilmî teşkilâtını oluşturan önemli isimler onun talebeleri arasından çıkmıştır. Osmanlı kuruluş döneminde bir ekol oluşturan Molla Fenârî'nin soyundan gelenler, ulema ailesi imtiyazına sahip ilk aile olmuşlardır.

Molla Fenârî soyundan gelen kişilerin biyografilerinden hareketle, aileye ait dört farklı şecere tesbit edilmiş, ancak elde ettiğimiz bilgilerle karşılaştığımızda daha kapsamlı beşinci bir şecerenin oluşabildiği gözlenmiştir. Aile mensuplarının kaleme aldığı eserler, geldikleri görevler ve aileye ait vakfiyeler incelendiğinde özellikle Fatih-Kanunî arası dönemde önemli hizmetlerde buldukları görülmüş ve ilgili zaman diliminde şeyhülislamlığa kadar yükselen aile mensuplarının, Kanuni devrinden sonra bu itibarlarını giderek yitirdikleri ve kazaskerlik de dâhil olmak üzere ilmiyenin üst basamaklarına kadar çıkamadıkları anlaşılmıştır.

Molla Fenârî ve onun soyundan gelen Fenârîzâdeler Osmanlı ilmiye teşkilâtı içerisinde 17. yy.'a kadar önemli hizmetlerde bulunmuşlar, "beyt-i ilm" olarak şöhret kazanmışlardır. Ancak bu tarihten sonra nüfuzlarını giderek kaybetmiş ve tarih sahnesinden çekilmişlerdir. 17. yy.'dan sonra çeşitli kaynaklardaki dağınık bilgiler dışında, isimlerine rastlanılamayan Fenârîzâdeler'in, 19. yy.'a kadar varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bu durum, ailenin Osmanlı'daki nüfuzunu giderek kaybettiğini göstermektedir.

Öte yandan Molla Fenâri'den ve çocuklarından başlamak üzere bu aileden gelen kişilerin önemli bir mal varlığına sahip oldukları adlarına düzenlenen vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Aile mensupları, maddi kazanımlarını ve bütün birikimlerini, Osmanlı coğrafyasının çeşitli şehirlerinde manevi yatırıma dönüştürmüş, birçok ilmî, dinî, sosyal ve kültürel eserin hayat bulmasında öncü olmuş, yaptırdıkları eserleri kurdukları vakıflar yoluyla tamir ve bakımlarını da sağlamış ve yüzyıllar boyu aksamadan hizmet vermelerini imkân sağlamışlardır.

Fenârî ailesinin ilk neslinin yaşadığı ve en çok eser bıraktığı şehrin Bursa olduğu görülmektedir. Molla Fenârî ve ailesinin Bursa kültürüne son derecede büyük katkılar sağladığı, araştırmamızda belirtilen ve şehre zenginlik kazandıran eserlerden de rahatça anlaşılacaktır. Bu eserlerin bundan sonraki yüzyıllara taşınması, Molla Fenârî ve ailesinin yaptıklarına saygı duyacak olan hemşehrilerinin gayretine kaldığı ise şüphesizdir.

BİBLİYOGRAFYA

I- ARŞİV BELGELERİ

BDA, A. MKT. MHM, Gömlek no: 12, Dosya no: 8.

BDA, C.EV, 7858.

BDA, C.EV, Gömlek no:7858, Dosya no: 158

BDA, C.EV, Gömlek no: 8704, Dosya no: 175

BDA, C.EV, Gömlek no: 10989, Dosya no: 220

BDA, C.EV, Gömlek no: 12756, Dosya no: 252.

BDA, C.EV, Gömlek no: 13066, Dosya no: 256

BDA, C.EV, Gömlek no: 14922, Dosya no: 294.

BDA, C.EV, Gömlek no: 16800, Dosya no: 330

BDA, C.EV, Gömlek no: 21849, Dosya no: 431.

BDA, C.EV, Gömlek no: 21769, Dosya no: 430.

BDA, C.EV, Gömlek no: 29755, Dosya no: 590.

BDA, C.EV, Gömlek no: 8704, Dosya no: 175.

BDA, C.MA, Gömlek no: 5412.

BDA, C.MF, Gömlek no: 4182, Dosya no: 84

BDA, EV.d, Gömlek no: 11242.

BDA, İ.DH, Gömlek no: 2661, Dosya no: 54.

BDA, İ.DH, Gömlek no: 3079, Dosya no: 62.

BDA, İ.EV, Gömlek no: 1313/Ca-13, Dosya no: 11.

BDA, İ.EV, Gömlek no: 1313/Za-19, Dosya no: 13.

BDA, İ.EV, Gömlek no: 1315/B 02, Dosya no: 18.

BDA, İ.EV, Gömlek no: 1324/Ca-13, Dosya no: 40.
BDA, İ.ML, Gömlek no: 1315/ Ő-20, Dosya no: 24.
BDA, İ.ŞD, Gömlek no: 2661, Dosya no: 48.
BDA, MF. MKT, Gömlek no: 121, Dosya no: 55.
BDA, MF. MKT, Gömlek no: 26, Dosya no: 30.
BDA, MF. MKT, Gömlek no: 64, Dosya no: 10.
BDA, MV, Gömlek no: 81, Dosya no: 110.
BDA, Y.A.RES, Gömlek no: 27, Dosya no: 40.
BaŐveklet Arşivi, Vakfiyeler, 162/6.
Bursa Şer'iyeye Sicilleri, C5, 3b-4a.
VGM, 132 nolu defter, sy, 328, satır 1484.
VGM, 592 nolu defter, sayfa 112, sıra no:99.
VGM, Defter no: 189, sy. 286, satır.1798.

II- ESERLER

Algül, Hüseyin, *Bursa'da Medfn Osmanlı Sultanları ve Emir Sultan*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1982.
_____“Emir Sultan”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. 11, ss. 146-148.
Akbulut, Ruknettin, *Her Őeyi İle Bursa*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1957.
Akpınar, Cemil, “Hasan Çelebi Fenr”, *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, ss. 313-315.
_____ *Emir Sultan*, [y.y.], 1962.
Akgündüz, Ahmet, *Arşiv Belgeleri IŐıŐında Somuncu Baba ve Neseb-i lisi*, Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı, İstanbul, 1992.
Akgündüz, Murat, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet TeŐkilatında Şeyhülislamlık”, *Türkler* (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), Ankara, 2002, IX, ss. 847-854.
Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Őeyhlislamları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972.

- Arık, Selim (Haz.), *Bursa Camileri Albümü*, Bursa Müftülüğü, Bursa, 2004
- Aşkar, Mustafa, *Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı*, Muradiye kültür Vakfı, Ankara, 1993.
- _____“Molla Fenârî’nin (ö.843/1431) ‘Şerhu Dibâceti’l-Mesnevî’ Adlı Risâlesi ve Tahlîli”, *Tasavvuf*, y. 6, s. 14, ss. 83-102
- _____“Osmanlı Devleti’nde Alim Mutasavvıf Prototipi Olarak ilk Şeyhülislam Molla Fenârî ve Tasavvuf Anlayışı”, *AÜİFD*, Ankara, 1997, XXXVII, ss. 385-403.
- _____“Molla Fenârî’nin Şeyh Hamid el-Velî ile Münasebetleri ve Dönemin Tasavvufî Yapısına Bir Bakış”, *XIII. ve XIV. yüzyıllarda Kayseri’de Bilim ve Din Sempozyumu*, Kayseri, 1998, ss. 131-142.
- Aydın, Hakkı, *İslam Hukuku ve Molla Fenârî*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1991.
- Aydın, İbrahim Hakkı, “Molla Fenârî”, *DİA*; İstanbul, 2005, c. 30, ss. 245-247.
- Aykut, Şaban, *Bursa’nın Manevi Tarihi*, Bayramaşık Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Aytekin, Arif, “Bâbertî”, *DİA*, İstanbul, 1991, c. 4, ss.337-378.
- Ayvansarâyî, Hüseyin, *Hadikatü’l-Cevâmi’*, Haz. Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul, 1973.
- _____ *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri*, İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü, İstanbul, 1972.
- _____ *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul, 1966.
- Azamat, Nihat, “Emir Sultan”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. 11, ss. 146-148.
- Bağdâdî, İsmâil Paşa, *Hediyetü’l-Ârifin Esmâü’l-Müellifin Âsârü’l-Musannifin*, İstanbul, 1951, I. cilt.
- Baktır, Mustafa, “İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenârî’nin Konya-Karaman Seyahati ve Selçukluların Son Döneminde Anadolu’da Ulema-Umera Münasebetleri Hakkında Bazı Tesbitler”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, 2001,I, ss.85 – 91.

- Baldırzâde, *Ravzâ-i Evliyâ*, Haz. Mefail Hızlı, Murat Yurtsever, Arasta, Bursa, 2000.
- Baltacı, Cahit, *XV-XVI yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İfav Yay, İstanbul, 2005
- Baykal Kazım, *Bursa'da Ulucami*, Bursa Liselerinden Yetişenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1950.
- _____ *Bursa ve Anıtları*, Cenkler Mat, İstanbul, 1982.
- Beyânî, Mustafa b. Carullah, *Tezkiretü'ş-Şuârâ*, Haz. İbrahim Kutluk, TK, Ankara, 1997.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1984.
- Boyalık, M. Taha, *Molla Fenârî'nin Aynu'l-Âyân Adlı Tefsirinin Mukaddimesi (Tahlil ve Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul, 2007.
- Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yay., İstanbul, 1975.
- Cici, Recep, "Belli Başlı Hukukçular ve Çalışmaları", *Türkler* (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), Ankara, 2002, XI, ss. 370-384.
- Cunbur, Müjgan, "İlk Türk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenârî", *Türk Yurdu*, Ankara, 1960, II, ss. 17-18.
- Çabuk, Vahid, *Tâlikî-zâde Mehmed Subhî Efendi'nin Eğri Seferi Şehnâmesi*, İÜSBE, İstanbul 1986,
- Çapak, İbrahim, "Fahredden Râzî'nin İslam Mantık Tarihindeki Önemi ve Bazı Mantık Konuları Hakkındaki Görüşleri", *Dini Araştırmalar*, c. 8, s. 23, ss. 111-126.
- Çoruh, Hakkı Şinasi, "Türk Anadolu'da İlim Tarihinin İlk Büyük Siması, İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenârî (1350-1430/31)", *Türk Kültürü*, Ankara, 1972, X, sy. 120, ss. 41-52.
- _____ *Emir Sultan*, Tercüman 1001 Temel Eser, [t.y.].
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2002.
- Döndüren, Hamdi, "Fenârî Alâeddin", *DİA*, İstanbul, 1995, c.12, ss. 337.

- Edirneli Sehi Bey, *Heşt Bihişt*, Haz. Günay Kut, Yay. Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin, Harvard University, Harvard, 1978.
- Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, TTK, Ankara, 2006
- Erler, Şeref, *Bursa'da Eski Eserler Eski Şöhretler*, Haber Matbaası, Bursa, 1966.
- Ertan, Veli, *Tarihte Meşihat Makamı ve Meşhur Şeyhülislamlar*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1969.
- Erünsal, İsmail, *Türkiye Kütüphaneleri Tarihi II*, TTK, Ankara, 1988.
- Eyice, Semavi, "Fenârî İsa Camii", *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, ss. 337-339.
- Fazlıoğlu, İhsan, "Osmanlı Felsefe-Biliminin Arka Planı: Semerkand Matematik ve Astronomi Okulu", *Divan*, 2003/1, y.8, s.14, ss 1-66.
- Gazzizâde, Abdüllatif Efendi, *Hulâsâtü'l Vefayât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, No:2392
- Görgün, Tahsin, "Molla Fenârî", *DİA*, İstanbul, 2005, c. 30, ss. 247-248.
- Gülle, Sıtkı, "İlk Osmanlı Şeyhülislamı Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî (751-834/1350-1431) ve Onun Aynü'l- A'yân Tefsiri", *İÜİFD*, İstanbul, 1999, sy.1.
- Haksan, Mehmed Mermi, *İstanbul Hamamları*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1995.
- Hasan Taib Efendi, *Hatıra ya da Bursa'nın Aynası*, Haz. Mehmed Fatih Birgül, Bursa İl Özel İdaresi, Bursa, 2007.
- Hızlı, Mefail, "Somuncu Baba", *UÜİFD*, Bursa, 1987, II, sy, 2, ss.263-271.
- _____ *Bursa Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Sıbyan Mektepleri*, Rahmet Yayınları, Bursa, 1995.
- _____ *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- _____ "Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: 'Müderrişin Vezâifi'", *UÜİFD*, Bursa, 1999, VIII, sy.8, ss. 97-133.
- _____ "Osmanlı Dönemi Bursa Mezarlıkları", *UÜİFD*, Bursa, 1999, VIII, sy.8, ss. 135-147.

- _____“Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *UÜİFD*, Bursa, 2008, XVII, sy.1, ss. 25-46.
- Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992, I. cilt.
- Hüseyin Hüsameddin, “Molla Fenârî”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, İstanbul, 1926, XVI, sy.18(95), ss. 368-384.
- _____“Molla Fenârî”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, İstanbul, 1928, XVII, sy, 19(96).
- İlmiye Salnamesi Birinci Defa: Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislamı*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Ahmet Nazih Galitekin, Cevdet Dadaş, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998.
- İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yay, İstanbul:1997
- İpşirli, Mehmet, “Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, ss. 339-340.
- _____“Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şâh”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, ss. 340-341.
- Kaplıanoğlu, Raif, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, Yenigün Yayınları, 1994.
- _____ *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları, Bursa 1996.
- _____ *Bursalı Şair Yazar ve Ünlüler Ansiklopedisi*, Avrasya ve Etnografya Vakfı Yayınları, Bursa, 1998.
- _____ *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*, Osmangazi Belediyesi, Bursa, 2003.
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Sır Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Karaçağ, Demet, *Bursa'daki 14-15.yy Mezar Taşları*, Övendir Danışmanlık Tanıtım, Ankara, 1994.
- Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-Vüsûl*, Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, No: 1887, c. 3.
- Kayacık, Ahmet, “Osmanlı Medreselerinde Mantık Eğitimi Üzerine”, *İslamiyât*, c. 2, s. 4, ss. 111-121
- Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.
- Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Hanları*, Bursa Halkevi Neşriyat, Bursa, 1935.

_____ *Bursa Hamamları*, Bursa Halkevi Neşriyat, Bursa, 1943.

_____ *Bursa Kütüğü*,

Kızılyalın, Ahmet Akif, *Bursa Kaplıcaları*, Kardeşler Matbaası, Bursa, 1969.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964.

Köprülü, Orhan F., “Şeyhülislam Kara-Çelebizâde Abdülaziz Efendi ve Müftü Suyu”, *Belleten*, TTK, Ankara, 1947, XI, sy, 41, ss. 136-145.

Latîfi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (inceleme metin)*, Haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000.

Maydaer Saadet, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa’da Bir Semt: Hisar*, Emin Yayınları, Bursa, 2009.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Haz. Nuri Akbayar, Sad. Seyit Ali Kahraman, TVYY, İstanbul, 1996, I., II., IV., V. ciltler.

Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî*, .Haz: Mustafa Kara, Kadri Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa, 1997.

Mehmed Riyâzî, *Riyâz eş-Şu’ârâ*, Nuruosmaniye Ktp., 3724.

Molla, Kemal Faruk, “Mehmed Şâh Fenârî’nin ‘Enmûzecu’l-Ulûm’ Adlı Eserine Göre Fetih Öncesi Dönemde Osmanlılar’da İlim Anlayışı ve İlim Tasnifi”, *Divan İlmi Araştırmalar*, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, 2005, sy 18, ss. 245-273.

Müstakimzâde Süleyman Saadettin Efendi, *Devhatü’l-Meşâyih: Osmanlı Şeyhülislamlarının Biyografileri*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978.

Nevzade Atâî, *Hadaiku’l-Hakâyık fî Tekmileti’ş-Şakayık*, Haz. Abdülkadir Özzcan, Çağrı Yay., İstanbul, 1989, II. cilt.

Nüveyhiz, *Mucemü’l Müfessirîn*, Müessesetü Nüveyhizi’s-Sekafiyye, Beyrut, 1986, I. cilt.

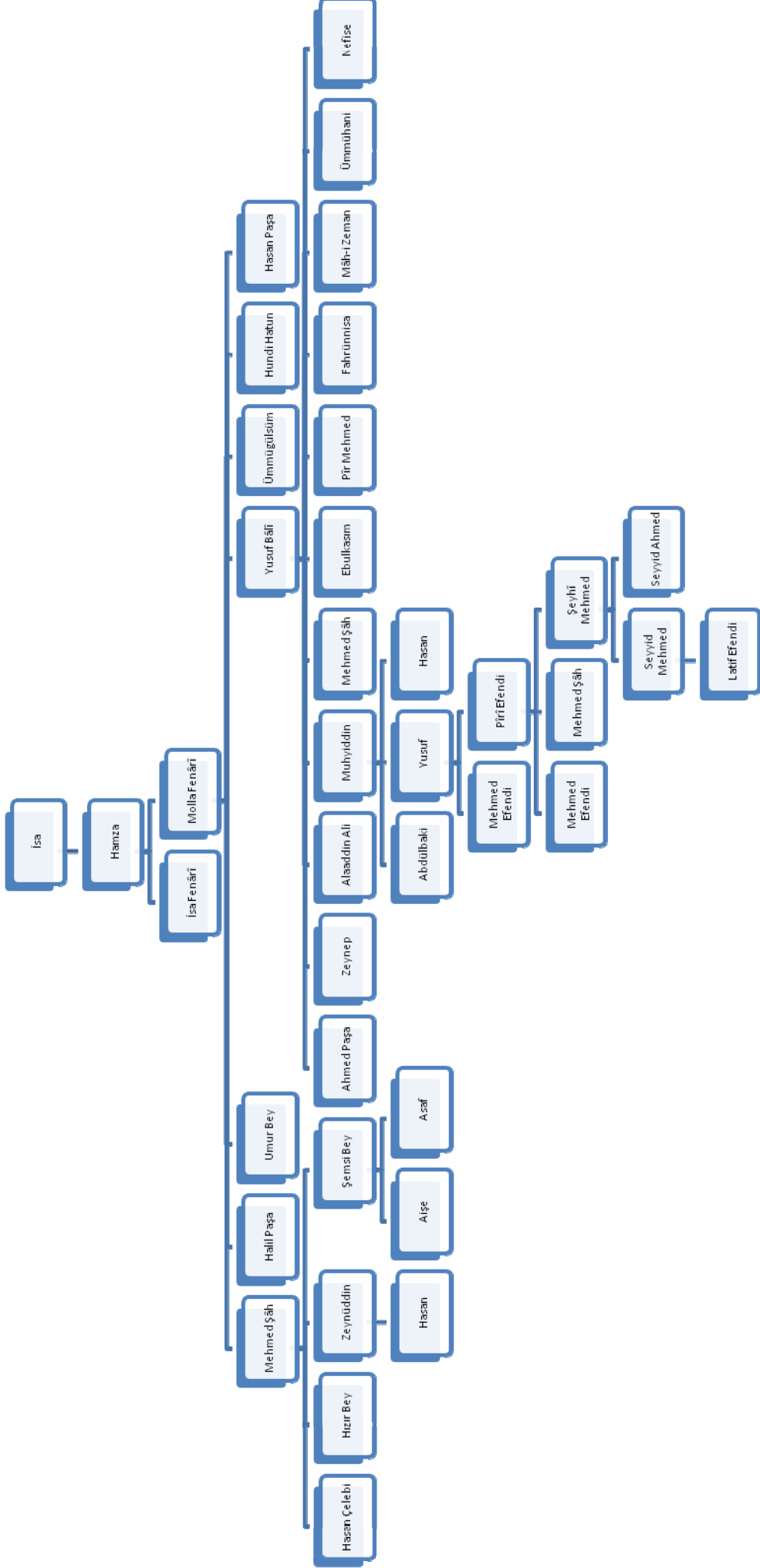
Oğuzoğlu Yusuf, “Emir Sultan’ın Yaşadığı Şehir: Bursa”, *Emir Sultan ve Erguvan*, Bursa, 2007.

Okçuoğlu Tarkan, “Çatalçeşme Mescidi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Haz. İlhan Tekeli (vö.), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994, II: cilt.

- Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu (vd.), IRCICA, İstanbul, 1997.
- Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, IRCICA, İstanbul, 1999.
- Öngören, Reşat, “Osmanlı Devleti’nin İlk Şeyhülislamı Molla Fenârî’nin Tasavvufî Yönü”, *Türkler* (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), Ankara, 2002, XI, ss114-119.
- Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri*, TTK, Ankara, 1965, c.I ve II.
- Özcan, Abdülkadir, “Hacı İvaz Paşa”, *DİA*, İstanbul, 1996, c. 14, ss. 485-486.
- _____ “Molla Yegân”, *DİA*, İstanbul, 2005, c. 30, ss. 265-266.
- Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar: Türkiye (1074-1990)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- Öztürk, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Yayınları, Ankara, 1995.
- Sarıcık, Murat, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibu’l-Eşrâflık Müessesesi*, TTK, Ankara, 2003.
- Satoğlu, Abdullah, “Şeyh Hamîd-i Velî”, *Türk Edebiyatı*, 3(25), İstanbul, 1974, ss. 28- 29.
- Sehavî, ed-Davü’l-Lâmi‘, *Mektebetü’l-Kudsî*, Kahire, 1354, III. cilt.
- Seyyid İsmail Belîğ Efendi-i Bursevî, *Târîh-i Bursa: Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Danişverân*, Hüdâvendigâr Vilâyeti Matbaası, Bursa, 1302.
- Şakir, Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İlk Türk Şeyhülislamı Molla Fenârî*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1951.
- Şehitoğlu, Elif, *Bursa Hamamları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, t.y.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *eş-Şekaiku’n-Nu’maniyye ve Zeyilleri: Vekâyü’l-Fudala*, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul, 1989, II ve III. ciltler.
- Taşköprülüzâde Ebu’l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi, *eş-Şekaiku’n-Nu’maniyye fi Ulemâi’d-Devleti’l-Osmaniyye*, Darü’l-Kitâbü’l- Arabî, Beyrut, 1985.
- Tek, Abdurrezzak, *Abdüllatif Kudsî Hayatı Eserleri ve Görüşleri*, Emin Yayınları, Bursa, 2007.
- Tuncer, Mustafa, *Molla Fenârî ve Fatıha Sûresi Tefsiri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), OMÜSBE, Samsun, 1991.

- Turyan, Hasan, *Hazret-i Emir Sultan ve Zeyniler Haziresi*, Özgürün Kitabevi, Bursa, 1995.
- _____ *Bursa Evliyalari ve Tarihi Eserleri*, Öner Matbaası, Bursa, 1982.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Bizans ve Selçukilerle Germiyan ve Osanoğulları Zamanında Kütahya Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932.
- _____ *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1965.
- _____ *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara, 1983, II.
- Ünver, Süheyl, "Ramazan 832 (1409) yılında Türklerin Büyük Alimlerinden Molla Fenârîye Buhâra'dan Bir Hediye", *Fatih ve İstanbul*, İstanbul, 1954, II, sy. 7-12, ss.195-197.
- Woodhead, Christine, "From Scribe to Litterateur: The Career of a Sixteenth-Century Ottoman Katib", *Bulletin* (British Society for Middle Eastern Studies), v. 9, No: 1, Taylor & Amp Francis, 1982, 55-74.
- Yardımcı, İlhan, *Evliyalari ve Abideleri ile Şehirler Sultanı Bursa*, Uludağ Yayınları, İstanbul, 2003.
- Yıldırım, Aydın - Yılmaz Edip, "İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenârî", *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, 1995, XXXI, sy. 3, ss. 71-82.
- Yılmazkaya, Orhan, *Türk Hamamı*, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2002
- Yüksel, İ. Aydın, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri*, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul, 1983.

EKLER

تاریخ	موضوع	مبلغ	توضیحات
1325	...	...	...
1326	...	...	...
1327	...	...	...

EK 2- Yusuf Bâli Fenârî'nin Vakfına ait bir şahsiyet kaydı örneği. VGM, 132 nolu defter, 328 nolu sayfa.

حس
ما كتب مما عرفت من سائر كتابه
الحاكم محمود بن سريته
عنى عنها

عصا القوي من فاختة الاختلاف
شعيا ما يحيى بقبلته قوس غيرة
عيني من عدل الصافي القاصي العلم
العصا غفاعتها العاق القوي

فما دمج وجمع عندي مكنون القدر الشري
وتحقق لعدلي مكنون هذا الخط الشري
بشراوة لعلوا انفسنا التوراة التي تفرق
من ابراهيم للمسلمين ولله الحمد
لست وان كنت في تحفة من تحفة
وكي بن ابيس طينتي القوي بالعلم
البحري عفا عنهما فضله السن بحرف
عشر من موهبان المار من موهبان
والطيرين وللكاش جزيه واشهدت على
عظماؤنا من الصالحين من موهبان
لمسك وداود فقيرين حكيم لعمركم
الهدام وبعيد المومن من ابراهيم بن سريته
بن ابيس

لنور كاشف ظلام الظلم بازار الشريعة المضئيه ومظهر اسلام محمد سيد البرية وتبينها على الطالان والحرام والحق الشريعة
وظلم الاشياء والنور والفرجة بالايات والدين الرشيقة واشهادان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادة صلواته على محمد وآله
واوفى طرية واشهادته محمد عبده ورسوله ايده بالبراهين العلية وشيخه بالشم الموضيه صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم
بكره واشيقتيه وحده فان الدنيا دار هيب وويلها والاهم والامر من وقترها والدنيا نزهة حصا في العيقه ونظيرها في العلام
تأكلها العلم والاهلام ملكا اية اهل الهدى ما كان في الحكام مبين الشرايع والالتصام للخصوس بغاية اللذات العالجه
الهدية المقبول والنفوس عامرية الفروع والحاصل تمردوا من القدر والنظر للخصوس لا ابا وجده في اصابة الفكر صلواته
كيشخ الاسلام مولا ناسيدا شمس الملاء والحق والدين تحت لظلاله تعالى بقواه وهو يهتج بعلمه في اصداف الالطاف
وهدى من بين عاكس الروم وسائر الاطراف الشهير بان الفناء ابو المرحوم المولى خيطان الغفور في حطابته ايمان الدنيا اقلها
شوطا بادرا وعلى التوجه الى الله فاقضيا ورفاق الاحياء وعدا ما يان شامط بين العيقه واعلا طافية في طلب العلم والرفيق زاد
عدا وعناد وتيقن ان الوقفا عنهم فعادوا بالبر والقطر عند بقا تلك الرقاب فقه وجسد لا اله الا الله الكاينة في الهدى
الشهيرة الطولية التي انصف لانبيا ومن المسجد الاقصى بركة اللود والحقوقه المستغنية من التصديق والتوحيد في الشهيرة
على الفقهاء والتمسقة للتخلص من المطيرين والمتعلمين المشتغلين بالعامه مدافح جميع الفقه الالهية الكاينة في قضاء بلذات من اعيان
فلا كسبان الى اللذات احد ابا اغايب وانا فيما اينغاري والشاسلا وغلغلي ورا ابا او وكلا لست ايضا ببعض مجلدات
التي يادها ابا جاد وان في بابها لها وسلبها صوابها جاد بالما والحق في فديم وحب وقرب وبعيدة تقدر وتصل كل كسبي
ديب الجان بدها في حقها ومن ليس كسبي في اللذات المبهمة عنه وشهيرة في الريم ولو يكون جابا عليها الريم في الريم ولو كان
كانها في الريم في كان الريف اللذات المراهية في العاصم كسبي في كل الاثر من غير اللذات والحق والاربي في كل كسبي في اللذات

EK 3- Molla Fenârî vakfiyesinin ilk sayfası.

Turkmenistan
Dok. 1767
sa 146
sk 38

زار و بوی

بدره اموات نفعه قضا مسلمه اطعم طعم و از من سازه خود معلوم گردد و مکتبی در قضا و مدار و از انجا که مدار است
از دره عینه مرصوفه است

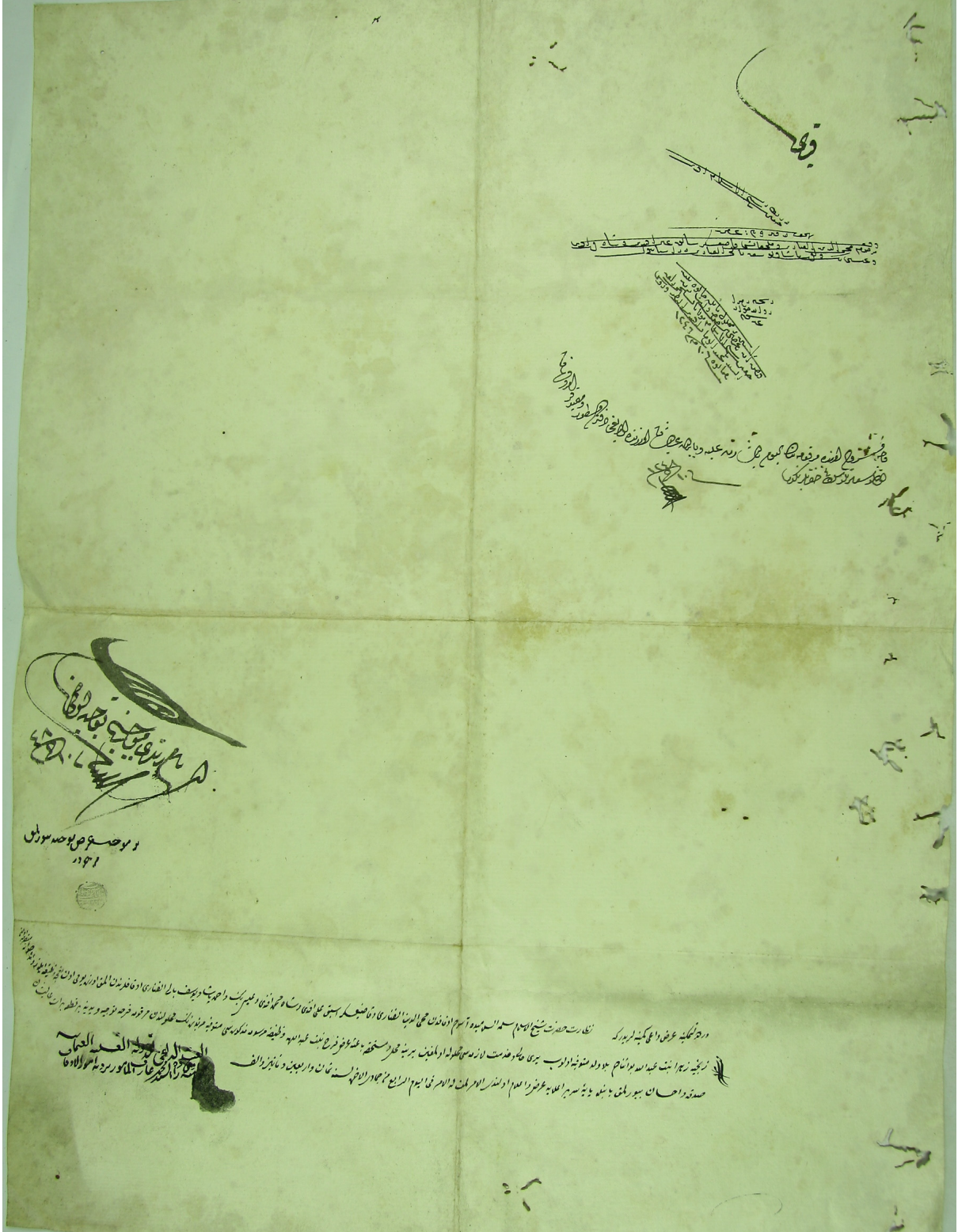
مردم
۱۰۰۸

اول طائفه ابدع العلم معارفه و اشرف ادم بیایح حکم من الانسان و کذا لاطراف و حسن نظرها بمعارف
 الالهية و حقها بوجوه و خفیه تحمل اعباء الظالمات البدیة و الماينة لیسوق النعم و الرغوان تقابلها
 الملك الحق لاول الوجود و بعد التعلق بالصلاة و عین من عین الحرة عانته من شبح العناء و حاز فضیلة
 السیوة فی عز الرسالة مع بیوع الصدق مدهانة و طبع نور محمد من سانه نیا و سیدنا و سیدنا محمد
 عبد افضل الصلوة الصادق و انکی سمات النبیة و علی له و صحابه جملة و عهده الریح خزانة الاصل
 و الفرع ما سح فلتک و سح ملک و بعد فیه کتب صحیح شرح اصول و المعانی و حقه مرجع علی
 الاغراض و المعانی بعین محمود و معناه و بیع مکتوبه و خواصه من ذکر سانه فی شرح الرزف
 الصون من التیور و التریف رجال عدول من المسلمة المتوجهه الخراج الیسی به عیدر ده
 یوس ابه عیدر م م م و شبر باد به عدله الامرار بمصر مه صاحب ابیات الدولة الفراء
 فاصبا ابیات الختمة الزهراء شیدان اللطف و الذکر و فی ابیادس و النعم صاحب
 القسیة ما الطوائف الالهیة هو الشرف و دره و کواکب البحر جودا و الذکر له اول المصور
 بعون من المطور بین حقیر شکر الله و الدیة احمد ابی المرحوم مولانا بویع بلای الفاضل و ام
 اقباله و صاحب تزییه و جده و هو حیات و صانیة لادولاد الصغار لانه المرحوم المعتمد مولانا
 علی عیبی نعمه الله بقرانه و اسلته فی عین جنانه هو طریقه التوت شرعا و محمد حریف العلی و الطول
 مولانا محمد عیبی ابی المرحوم مولانا حیبی الفاضل التت و طانه باکناج العوسر و باکناج
 عن قبل زوجة من الموده المندرة المندرة الدعوة فخر النساء خلفت بنت المرحوم مولانا
 علی عیبی الموی که بقرانه السزودة المکوبه عقیبا لاستزاد الریحی و الدعوی الرقیبة الصادقة
 عن در صدق الفاضل و اقبال جواهر معدن الجود و المعال شمس کما کسایت بد در برده
 السعادة مولانا محمد عیبی و محمد بیهی ابی الفاضل حیبی ابی المرحوم مولانا عیبی
 المرحوم المعالی ابانه زبده اصحاب الجنان قدوة ابی باب الفقران الذریع الخ رحمة الرحمات
 مولانا علی عیبی ابی المرحوم انما علم انه لصدقه له بنا حرم المعفران انه کلها و کل من عیبی فانه صلیبا موصل
 بقطیة نطم صیدا و دمار و عدل کرب بقیة بحب الطمان ماء و نیقن انما طائفه

EK 4- Alaaddin Ali Çelebi'ye ait vakfiyenin ilk sayfası. VGM, 592 nolu defter, 112 nolu sayfa, 99 nolu sıra.

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a vakfiye or legal document. The text is written in a cursive script and includes several sections with headings and numbered entries. At the top, there are some smaller headings and a date: "Türkçe Kayıt" and "2229". The main body of text is dense and covers most of the page. There are some marginal notes and a small table or list at the bottom left. The document appears to be a record of land or property rights, as suggested by the title "Şemsi Bey'e ait vakfiyenin ilk sayfası" (First page of the vakfiye of Şemsi Bey).

EK 5- Şemsi Bey'e ait vakfiyenin ilk sayfası. VGM, 581 nolu defter, sy. 570, no: 371.

EK 6- Muhyiddin Fenârî, Ali Fenârî, Mehmed Şah Fenârî, İsa Bey Fenârî ve Ahmed Paşa Fenârî evkafıyla ilgili bir belge. BDA, C.EV, Gömlek no: 16800

EK 7- Molla Fenârî ve Yıldırım'ı resmeden bir minyatür. TSMK. Hazine 1283 Şakâ-yık-ı Nu'mâniye vr.22a.

EK 8- Alaaddin Ali Fenârî ve bir talebesini resmeden minyatür.

EK 9 -Molla Fenârî'nin mezar taşı.

EK 10- Molla Fenârî haziresinden bir görünüm.

EK 11- Ahmed Paşa Fenârî Camii, Bursa.

EK 12- İsa Bey Fenârî Camii, Bursa.

EK 13- Molla Fenârî Camii, Bursa.

ÖZGEÇMİŞ

(12 punto- bold)

Doğum Yeri ve Yılı : Pasinler – 1980

Öğr.Gördüğü Kurumlar	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	: 1993	2000	Bursa Yeşil İmam Hatip Lisesi
Lisans	: 2000	2004	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	: 2006	2009	Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora :

Medeni Durum : Bekar

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi: :İngilizce/İyi, Arapça/İyi, Farsça /Giriş

Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama Tarihleri	ve	Ayrılma Tarihleri	Çalışılan Kurumun Adı
------------------------------	--------------------------	-----------	--------------------------	------------------------------

1.

...

Yurtdışı Görevleri :

Kullandığı Burslar :

Aldığı Ödüller :

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar :

“Hadis ve Tarih Metodolojik Bir Karşılaştırma’ Adlı Makalenin Düşündürdükleri”, *Hadis Tetkileri Dergisi*, c.5, sy. 1, 2007.

Diğer :

Tarih-İmza
Adı Soyadı